

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 7,00 zł | NR 7-8 (599) | LIPIEC-SIERPIEŃ 2025

NIE STANIESZ SĄ NIEMI W MÓWIE STARKÓW WOJNA Z KOBIECEJ PERSPEKTYWY

DOKĄD POJECHAĆ NA WAKACJE?

Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki
Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie
informuje o możliwości zgłaszania kandydatur
do tegorocznej odsłony Nagrody

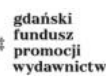
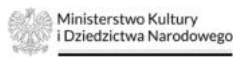
WIATR OD MORZA KASZUBSKA NAGRODA LITERACKA 2025

Propozycje wraz z uzasadnieniem należy nadsyłać
na adres Muzeum (ul. Zamkowa 2a, 84-200, Wejherowo)
do dnia **5 września br.**

- 3 Nie staniesz sã niemi w mòwie starków**
DM
- 5 Nie zdrã na se jak na liderkã.**
Z Ęwã Őrzechòwskã gòdò ŁUKÒSZ ZOŁTKÒWSCZI
- 9 Wojna z kobiecej perspektywy.**
Z Alicjã Balcerzak, autorkã ksiãżki *Wojenne herstorie*.
Wspomnienia kobiet z lat 1939–1945 rozmawia
ANDRZEJ BUSLER
- 12 Miónczi na wiértë wrócëlë do Wejrowa**
RED.
- 14 „Jedziemy. Tygodnik Turystyczny” z 1939 roku.
Również o Kaszubach**
PIOTR SCHMANDT
- 20 Skarby Sycewic. Ludzie i ich historie**
DANUTA MARIA SROKA
- 24 Organy Borzyszkowskie. Opowiadanie z Kaszub
z czasów króla Sasa**
TADEUSZ LINKNER
- 32 Usiãdź, Aneczka, pogadamy. Część 9**
ANIA RÓZEK
- 34 Towarzystwa powstańców i wojaków
w powiecie wejherowskim w latach 1923–1929**
ANDRZEJ JANUSZ
- 37 Ustka w centrum zainteresowania sektora
offshore**
SŁAWOMIR LEWANDOWSKI
- 40 Dni Abrahamowe w Gdyni**
ANDRZEJ BUSLER
- 42 Gdańsk mniej znany**
MARTA SZAGŹDOWICZ
- 43 Smaki i aromaty Pomorza**
RAFAŁ NOWAKOWSKI
- 46 Działka**
PIOTR SCHMANDT
- 50 Zapiski znalezione w Sobieszewie**
GRZEGORZ ROZKWITALSKI
- 52 Emil Nikiel (1897–1939) – uczestnik walk
w obronie Gdyni i Kępy Oksywiejskiej**
ANDRZEJ JANUSZ
- 54 Doktor Stanisław Cygiert – wspomnienie
w setną rocznicę urodzin**
MARIAN JELIŃSKI
- 56 Zakùrzoné òdjimczy**
Z Joanã Gòstkòwskã gòdò GRACJANA PÒTRÈKÙS
- 59 Majã mòc parłãczeniô lëdzy.
Spiéwniczi bez nótów**
TOMÒSZ FÓPKA
- 64 Mól dlò reków**
MATEÛSZ BÛLLMANN
- 66 Kò to sã mòje pieniãdze – kãsk
ò małżeńskich majãtkòwëch ùstrojach**
KLEBBÓW MATIS
- 68 Z Kociewia**
MARIA PAJĄKOWSKA-KENSİK
- 69 LEKTURY**
BOGUSŁAW BREZA, DANIEL KALINOWSKI
- 74 W szëkbie za domòcã swórkã**
P.D.
- 77 Pòdobny, kò to nié majewnik**
P.D.
- 78 Klëka**
- 83 Kociewsko-pomorskim okiem**
MICHAŁ KARGUL
- 84 To nie je w głowã do pòjãcò**
ÒLGA KÛKLIŃSKÒ

Numer wydano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

„Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji”

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Zrealizowano ze środków Województwa Pomorskiego

Promocja wydawnictwa została zrealizowana przy wsparciu Gdańskiego Funduszu Promocji Wydawnictw

Dofinansowano ze środków Miasta Gdyni

Numer óstòt wëdóny dzãka dotacje Minystra Bënówëch Sprów i Administracje.

„Publikacja je leno wësłowieniem pòzdrãtków aùtorów i ni mòże bëc trzimónã na jedno z óficyjalnym stanowiszczã Minystra Bënówëch Sprów i Administracje”

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23 / 80-837 Gdańsk
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dziecielska-Jasnoch
(*Najô Ūczba*)
Krystyna Sulicka
Małgorzata Micał
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Paweł Wiczyński
Bogdan Adamczyk (skład graficzny)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Mateusz Bullmann
Andrzej Busler
Ewa Górńska
Stanisław Janke
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIA NA OKŁADCE

Pomnik Syrenki w Ustce.
Fot. Sławomir Lewandowski

WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.
ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.
Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 77 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 172 zł. Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

• dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

OD REDAKTORA

Relacje z najważniejszych wydarzeń ostatniego miesiąca, wywiady z interesującymi osobami, tematy historyczne, opowiadania, smaki pomorskiej kuchni, recenzje książek oraz subiektywne spojrzenie na kaszubsko-pomorski

(z akcentem na kociewski) świat naszych felietonistów. Tak w wielkim skrócie prezentuje się lipcowo-sierpniowe wydanie „Pomeranii”.

„Dokąd pojechać na wakacje?” – pyta retorycznie Piotr Schmandt, autor artykułu pt.: „Jedziemy. Tygodnik Turystyczny” z 1939 roku. Również o Kaszubach”. Zwracam uwagę czytelników na ten artykuł, ponieważ, pomimo że ukazał się niemal 90 lat temu, uwydatnia podobne schematy związane z planowaniem czy wyborem miejsca urlopowego. Ponadto także w tamtym czasie imprezy sportowe, targi, odpusty i festyny były ważnym elementem w wakacyjnym kalendarzu. Podobnie jest dzisiaj. Zachęcam do lektury!

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki zamawiającej) oraz dokładny adres

• złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 58 301 27 31

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

NIE STANIESZ SĄ NIEMI W MÒWIE STARKÓW

Finał 54. Recytatorszczégò Kònkùrsu „Rodnô mòwa” bëł w dniach 7–8 czerwińca w Gminowim Òstrzódki Kùlturë, Spòrtu i Rekreacji w Chmielnie. Zakwalifikòwało sã do niego 50 ùczãstników z jednòsce pòwiatów, chtërny mùszelë dobëc nôprzód w szkòłowëch, pòzni gminowëch, a na kùńcu – w krëzowëch eliminacjach.

Nick tej dzywnégò, że òtmikającë kònkùrs, chmieleńszci wójt Michòł Melibruda pòdczorchnął, że wszëtcë, co doszlë do finału, ju sã dobiwcama. Tak sowało jich karno òbsãdzëcelów pòd przëdnictwã ks. prof. Jana Perszona, a òkòma niego jurorama bëłë: dr Bòżena Ùgòwskò, dr Karolëna Keler, dr Tomòsz Fòpka i dr Dark Majkòwsczi. Wszëtcë òni zgòdno pòdczorchiwelë, że rówizna latoségò kònkùrsu bëła nadzwëk wësokò, a w młodszych kategoriach – jak rzekł Tomòsz Fòpka – nôlepszò w slédny dekadze. Òb czas zëndzeniò ze szkòlnyma pò skùńczeniu przesłëchaniów òbsãdzëcele dówelë bòczenië na to, że wnet nie bëło czëc pòlaszeniò, że finalistë rozmiełë bëlno interpretowac swòje tekstë, a równoczasno trzëmac kòntakt z pùblikã.

Zaczalë przëdskòlòcë i ùczniowie z klasë 0, chtërny recytowalë blòs wiërtzë, a wszëtczi zaòstali ùczãstnicë mùszelë prezentowac nié leno pòezjã, ale jész wëjimczy prozë.

W kategorii kl. 1–3 spòdlecznëch szkòłów dobëła Joana Czarnockò ze Spòdleczny Szkòlë w Bòjanie. Më zapitelë ji szkòlnégò, jak sã rëchtëje mésterkã recytacji:

– Jak jò dwa lata temu miòł leznosc pierszi ròz rëchtowac dzecë do „Rodny mòwë”, tej òd razu mie sã zapòlił taczi widk, że to ni mòże bëc tak, że jò wëbierzã jednegò abò dwóch ùczniów, przërëchtëjã jich i òni bądã naju reprezentowac. Mòją ùdbã bëło, że bë kòzdi miòł szansã wzac ùdzël. Jò czuł rozmajitë glosë òd jinëch szkòlnëch, òsobliwie pòlonistów, chtërny tej-sej gòdelë: „To ta uczennica wzięła udział w konkur-

sie recytatorskim? Przecież ona sepleni”. Abò: „On nie ma żadnych predyspozycji. Ja bym nie pozwoliła mu wziąć udziału”. Jò na to czësto nie wzéròł, bò dlò mie nòwòzniészë bëło, że bë dzecò przeżëło cos fejnégò zrzeszonégò z kaszëbiznã. I jem bëł ròd z kòzdegò, kòmu sã chcało dac na taczë stolemnë zadanië (bò dlò dzecka, co nijak nie znajë kaszëbszczégò, przërëchtowanië sã na „Rodnã mòwã” to je stolemnë wëzwanië).

Jò móm téz szczescë, że wastnò direktòr baro wspiérò kòzde kaszëbszczë dzejanië w naji szkòle i pòdczorchiwò, że je bùdzet na wszelejaczë dzejania wspiérającë kaszëbiznã. Dlòte kòzde dzecò, co bierze ùdzël w „Rodny mòwie”, dostòwò nòdgròdã, a ti nôlepsi pò pròwdze atrakcyjnë. Mómë téz kòmisjã z bütna, pròwdzëwëch znajarzów kaszëbszczégò jãzëka. Dzecë widzã, że specjalno do nich przëjézdżò jaczis àutoritet, blòs pò to, że bë jich wësłëchac i dzãka temu szkòlowé eliminacje sã wiòldzim swiãtã w naji szkòle – gòdò Gracjón Fòpka.

W Bòjanie zgłosëło sã jãz 42 ùczniów, ale nié wszëtcë delë radã sã przërëchtowac na czas. Kùńc kùńców 23 z nich wëstartowãło.

– Żelë jidze ò dobór repertuaru, to w 100% zanòlégò òd szkòlnégò. Jò miòł starã wiedno dobrac dokazë do ùcznia i trzimòł jem sã tegò, że bë jeden ùtwòrca bëł z naji klasyczi, ju niezëjãcy, a drëdzi mòdernity, dzysdnia piszãcy. Pò zakùńczeniu szkòlowëch eliminacjiów jò òstro robił z tima, co dobëłë i przeszlë do gminowégò etapù. A pòzni jãz trzech ùczniów dostało sã do pòwiatowowëch eliminacjiów. Jò równak czuł, że wcyg je tam cos do pòpròwianiò, tej jò

z nima jesz wiele robił. Na krézowi dzél ti mòji uczniowie mielë taką kaszëbiznã, z jaczi jò bëł baro ród. Dzäkújã jima za ten czas na nõukã i winszëjã talentu, a òsobliwë Aszë Czarnocczci, chtërna dobëła w finale. Ta ji bëtnosc w Chmielnie to bëło wiòldzë achtnienië dlò cali naji kaszëbsczi spòlëznë w Bòjanie – dodòwò Gracjón.

W kategòrii wëzispòdlecznëch szkòłów dobél Michòł Mòga, przedstòwca chòniczégò krëzu, chtëren biòtkòwòł sã ò pierszi mòł w „Rodny mòwie” ju wiele lat:

– Òd 2015 rokù startëjã w eliminacjach rok w rok, a òd 2019 rokù jem w finale. Pierszi plac dobél jem równak dopierze terò. Jem szczestlëwi i kask zdzëwiony, że mie sã ùdało. Jò bëł baro zestresowóny òb czas ògłòszaniò wëników. To dobëcë je dlò mie dodòwkòwã mòtiwacjã i ju wiëm, że bãdã dali bròł ùdzél w kònkùrsu. Za rok bãdã jesz wcyg uczniã II ÒL w Chònicach, tej zòs wëstartëjã w kategòrii wëzispòdlecznëch szkòłów – gòdò Michòł.

A co wedle nògò je kluczã do dobëcò?

– Wòzny dlò recytatora w kònkùrsu „Rodnò mòwa” je dobór tekstu. Latos jò recytowòł wëjimk z ksążczi Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcë i przigòdë Remùsa* i wierztã Èwë Warmòwsczi „Czë stòwiò sã

Òrganizatorama 54. Recytatorsczégò Kònkùrsu „Rodnò mòwa” bëłë: Wójt Gminë Chmielno, Gminowi Òstrzódk Kùlturë, Spòrtu i Rekreacjé w Chmielnie, Kaszëbskò-Pòmòrsczë Zrzeszenië Part Chmielno we wespółrobòce z Ògłowim Zarzãdã KPZ.

jesz?”. Jidze ò to, zebë ten swój tekst bëłno rozmiec. Jò wiedno dlugò nad nim mësłã – nad jegò znaczenim i mòzłëwã interpretacjã. A òb czas samégò wëstãpù wòznò je przede wszëtczim dikcjò i kòntakt z òbzërnikama – dodòwò laùreat.

Ògłowò baro fejn sã slëchało wszëtczich finalistów, tej lubòtnicë kaszëbiznë mòglë przëżëc w Chmielnie dwa redotné dne. Mòtto latoségò kònkùrsu: „Nigle staniem sã niemi w mòwie starków” dało sã pò pròwdze czëtac jakno: „Nie staniem sã niemi w mòwie starków”. Cãzkò równak zrobiło sã na sercu, czej w kategòrii dozdrzeniałëch pòjawiła sã blòs jedna ùczãstniczka... Agniészka Tusk recytowãła bëłno, ale równak zòł, że ni miała niżòdny kònkùrencji. To bëło zòrno kòmùdë w redotnym „rodnomòwnym” kaszëbsczim ògròdkù.

DM

ÒDJ. GOKSIR CHMIELNO

Dobiwcowie 54. Recytatorsczégò Kònkùrsu Kaszëbsczi Lëteraturë „Rodnò mòwa”

Kategòriò I – przedszkòla i klasa 0: 1. Alina Abramòwskò (Spòdlecznò Szkòła m. ks. Bernata Zëchtë w Kòscërznie), 2. Pòla Neùbauer (Zrzesz Sztòłceniò i Wëchòwaniò w Szlachecczi Kamiëncë) i (ex aequo) Hùbert Tréder (Spòdlecznò Szkòła w Reskòwie), 3. Krësztòf Rosòłowsczi (Niepùblicznë Jãzëkòwë Przeszkòlë „Parrot” w Chònicach).

Wëprzëdniënia: Òliwiò Bòbińskò (Spòdlecznò Szkòła w Òrlim), Zuzana Maj (Spòdlecznò Szkòła w Starzënie), Hana Wrońskò (Zrzesz Szkòłów w Parchòwie), Mieszkò Michalak (Przeszkòlë nr 6 w Lãbòrgù), Mia Zãba [pòl. Ziëba] (Filialnò Szkòła w Bùszkòwach).

Kategòriò II – klasë I–III spòdlecznëch szkòłów: 1. Joana Czarnockò (Spòdlecznò Szkòła w Bòjanie), (ex aequo) Michòł Zmùda Trzebiatowsczi (Zrzesz Szkòłów w Szlachecczim Brzëznie), 2. Klara Makùròt – Spòdlecznò Szkòła nr 4 w Kòscërznie, 3. Kalina Gùzyk [pòl. Guzik] (Spòdlecznò Szkòła w Pilëcach) i (ex aequo) Dòminik Héwelt (Spòdlecznò Szkòła w Tëchòmiu [gmina Żukòwò]). **Wëprzëdniënia:** Michalëna Szultka (Spòdlecznò Szkòła w Gògòlewie), Jón Kùlisz (Zrzesz Szkòłów w Cëwicach).

Kategòriò III – klasë IV–VI spòdlecznëch szkòłów: 1. Magdalëna Dunst (Spòdlecznò Szkòła w Chwaszczënie), 2. Joana Lewnaù (Szkòłowò-Przeszkòłowò Zrzesz w Lëni), 3. Wójcëch Marcyńsczi (Spòdlecznò Szkòła w Chmielnie) i (ex aequo) Marcelëna Michalëk (Zrzesz Szkòłów w Parchòwie). **Wëprzëdniënia:** Aleksandra Ma-

dalińskò (Spòdlecznò Szkòła w Chłapòwie), Bëjata Bronk (Spòdlecznò Szkòła w Trzepòwie).

Kategòriò IV – klasë VII–VIII spòdlecznëch szkòłów: 1. Bëjata Pùzdrowskò (Spòdlecznò Szkòła w Gòrãczënie), 2. Michalëna Marcyńskò (Spòdlecznò Szkòła w Chmielnie), 3. Karolëna Albrecht (Zrzesz Szkòłów w Szlachecczim Brzëznie). **Wëprzëdniënie:** Jarosłòw Bisewsczi (Spòdlecznò Szkòła w Pilëcach).

Kategòriò V – branżowë i wëzispòdlecznë szkòłë: 1. Michòł Mòga (II Ògłowòstòłcãcë Liceùm w Chònicach), 2. Kòrneliò Garstka (I Ògłowòstòłcãcë Liceùm we Wejrowie), 3. Wiktoriò Kamińskò (I Ògłowòstòłcãcë Liceùm w Kòscërznie). **Wëprzëdniënie:** Zofiò Wandke (II Ògłowòstòłcãcë Liceùm z Dwajãzëkòwima Òddzëlama w Gdinie).

Kategòriò VI – dozdrzeniałi: 1. Agniészka Tusk.

Specjalné nõdgròdë

Za nõlepszą recytacjã dokazu: Alojza Nògla – Aleksandra Höhn. **Za nõlepszą recytacjã dokazu, jaczi mò religijnã témã:** Nikòla Kònkòl. **Za nõlepszą recytacjã dzëlëka ksążczi Żëcë i przigòdë Remùsa:** Michòł Zmùda Trzebiatowsczi. **Za nõlepszą interpretacjã klasyczny kaszëbsczi pòezje:** Bartk Gòlinsczi. **Nòdgròda Wójta Gminë Chmielno dlò nõmłòdszi recytòrczi:** Pòla Neùbauer. **Nòdgròda Przëdnika Partu KPZ w Chmielnie dlò nõmłòdszégò recytatora:** Krësztòf Rosòłowsczi.

NIE ZDRZĄ NA SE JAK NA LIDERKĄ

Ūdba samòrządu pòmòrszczégò wòjewództwa na wèprzédnienié dlò liderków a liderów kùlturè narodzèła sã w ùszlim rokù. Latos, 29 maja, „Tèdorè” [pòl. Nagroda Teodory – Pomorska Nagroda dla Liderki i Liderów Kultury – dop. red.] bèle wrãczoné pierszi rôz. Jedną z trzech laùreatków Nòdgradè Tèdorè za 2024 rok je Éwa Őrzechòwskò z Baranowa w gminie Parchòwò. Ő ji dzejanim, nie leno kaszèbsczim, gòdómè krótkò pò wrãcenim ji tegò wèprzédnieniò.

Éwa Őrzechòwskò: Baro przeproszòm. Prawie kùnczimè naje pòtkanié z Brzozakama. Kãsk nama zeszło. Mòže kawã?

Łukòsz Zołtkòwsczi: Chãtno.

Jò nigdè nie lèdała pùblicznèch wèstãpieniów, gòdaniò ò se. Cynie mie do cèchòscè nòtèrè.

Tej na zòczãtk mòže òpòwiész ò swòjich starszich?

Bèle ùchòdnikama. Brelè ùdzél we warszawsczim pòwstanim. Mèma miała tej 14 lat i bèle łączniczka. Tatk jakno harcèrz słužil w pòłowi pòczce. Pò pòwstanim trafilè do niewòlè, z ni bez Italiã do Anglie. Tam skùnczèlè sztudia, òzenilè sã i warkòwò robilè.

Doma przèchòwalè pòlszczè tradicje?

Mieszkała z nama starka ze stronè mèmcy, chtèrna ùczèła mie czètac i pisac pò pòlskù. Doma gòdało sã leno pò pòlskù. Jò wiedno czèła: „kròj, kròj i kròj”.

Mèslelè, zebè wrócèc?

Ő tim nicht nie wspòminòł. I ni ma sã co temu dzewòwac. Mòji rodzycè bèle baro młodi, czèj òpùszczèlè Pòlskã, a do te bèle pòwstańcama. Je wiedzec, jak kòmùnisticznò władza sã do taczich òdnòszała. Ő tim bèle w Anglie glosno, wszètcè wkòł nama òdròdzèlè pòwrót.

Tè sã wèchòwała w Walie, tam téz jes skùnczèła rólniczcè sztudia. Skãdka taczì wèbiér?

Mè mieszkelè na wsè. Jò pòmògała na gbùrstwie i baro to lubila. Do te razã z drèszkama jò chòdzèła do bialczèny szkòlè – jesmè mèsłalè, zebè règnãc gdzes w swiat, a do te ùczèc sã czegòs, co je brèkòwnè w zècym. Ròlnictwò wèdòwało mie sã pasownè do tegò.

Z tã mèsłã jes wèjachała do Zambie?

Czè prawie z tã mèsłã, to drãgò je mie rzeknãc. To bèle przigòda, a téz zrobieniè czegòs dlò jinszych. Ale czèj dzys so ò tim przèbòcziwóm, to kãsk sã ùsmièchóm. Czègò mògło lèdzy w Africe nauczèc dzèwczã z Anglie?

Tè robiła w chłòpszczi szkòle.

Szkòlownicè bèle leno czile lat młodszi òd mie. Bez szesc lat jò ùczèła biologie.

Chcemè jesz na sztòcèk wrócèc do walijszczich czasów. Kòzdi, chto chcòł robic w szkòle, mùszòł znac walijszczi jãzèk.

Tak bèle, czèj jem sztudèrowała. Jak je dzys, tegò nie wiém. Czile tidzeniów dowsladè jò bèle w Walie

Éwa Őrzechòwskò i marszòlk Mieczysław Struk.
Fot. Jacek Sowa / UMWP

i wszãdze, na sztrasach, w telewizje, ùczèc mògłam walijszczi. To ceszi. Bez lata Walijszcicè ni mielè ti mòzlwòtè, w szkòlach ni mòglè gadac pò swòjèmu.

Widzysz w tim pòdobienstwò z Kaszèbama?

Na gwès bè nalezlè pòspòlné témè. Le tak jeden do jednegò jò bèle tegò nie przekłòdała. Przede wszètczim mèszłã, że w Walie mni mieszkò nie-Walijszcików jak na Kaszèbach nie-Kaszèbów. Grańce téz mòzna dòkładno wèznaczcèc.

Őbrzèszk nòuczi walijszczégò nie òminãł nawetka kròlewsczi rodzènè.

Pròwda. Czèj jò sztudèrowała na pierszim rokù, razã z nama na ùniwersytece w Aberystwyth bèle ksãzã Karól, dzys król Karól III.

Jes gò spòtikała na kòridorze?

Jegò sã widowało, nawetka dosc czãsto. Niczim sã òd jinèch nie apartnil. Nè, mòže òkróm òchròniarzów, jaczi wiedno bèle krótkò niegò. Teròzka jem so przèpòmna jednã historiã z nim sparłączonã. Wierã, czèj pierszi rôz pòszedł do krómù cos kùpic, òkòzało sã, że ni mò przè se ni zòdnèch dètków. Mùszòł je pòzèczèc òd òchròniarza.

Z Zambie tè wrócèła do Anglie na pòstãpnè sztudia.

Jò sã zainteresowała ùczeniem szkòlowèch przedmiotów, ale w drèdzim dlò szkòlowniców jãzèkù. Robòtã jò nalazła w strzèdny szkòle w Northampton. Jem pòmò-

Gwiżdże przērchtowóné z Brzozakama, 2007 r.

gała dzecóm imigrantów, ősoblěwie z Bangladeszu, w integracje, nõuce, téz łączbą midžě jich starszima a szkòłą.

Põnemù pòjawiła sã Kanada?

Jo. Mòja mĕma przecygnãła do tegò kraju. Baro mie sã ùwidzòł. Czej pòjawiła sã leznosc do ùczeniégò, za dlugò jem sã nie zastanówiãła.

Nie ùczĕła jes równak Kanadijczików.

Nié. Jò robiãła westrzód Pierszégò Nòrodu Òdżibwe. Baro dówóm na to bõczenié, bĕ nie gadac Indianowie. Dzys je to traktowóné jakno òbrzãłwé.

Jò ùczĕła w spòdleczny szkòle wnetka wszĕtczych przedmiotów, nĕ mōže òkróm fizyczi a chemie. To bĕła malinkò wioska, jak wszĕtczĕ w òkòlim. Do te òddzelonò lasama a jezorama. Dostac sã do ni mòzna fligrã abò bõtã.

Jes ùczĕła pò anielskù?

Zgòdzò sã. Równak baro chùtkò jò zaczãła sã ùczĕc jãzĕka òdżibwe. Ze sztudiów jem wiedzała, że żebĕ rozwijac drĕdżi jãzĕk, to nen pierszi mùsi jic razã z nim. Ni mòzna gò òdcãc. Baro mòcno jò sztridowa sã ò to z direktorã.

Chùdzy bĕło czĕsto jinaczi.

Kanadijsczĕ władze na mòc chcałĕ asymilowac Pierszĕ Nòrodĕ. Malinczĕ dzecĕ zabiĕrelĕ z dodomów, wĕsĕłĕłĕ dalek do szkòłów i ùczĕłĕ leno pò anielskù. I niĕ blòs to, że piãclatnĕ dzecuszka ni mòglĕ gadac w swòjim jãzĕkù, ale nawetka bĕło tak, że jich starszi bracynowie abò sostrĕ z ti sami szkòłĕ mielĕ zakòz kòntaktów z nima. Wszĕtkò, żebĕ zabaczĕc domòcã mòwã.

Tĕ miała kògòs, chto ce ùczil?

Jãzĕk òdżibwe jò pòznòwãła òd dzecy. Ale niĕ leno. Wiele jesmĕ z mòjimã szkòłownikama nagriwelĕ starĕszkòw, chtĕrny òpòwiòdelĕ ò dównĕch czasach. Starszi lĕdze baro chãtno gòdajã (smiĕch). Wspòminĕłĕ swòje dzecné lata, jak bĕło cãzkò, a młodi nie doceniwajã tegò, że teròzka je wiele lzi. Westrzód òpòwiescy wiele bĕło taczich, w chtĕrnych starszi przekòzywĕłĕ swòjã wiĕdzã. Mùsz pamiãtac, że z jich wiosków dalek je do bòlĕcĕ, ò krómie nie wspòmnã. Tej mùsz je znac leczniczĕ roscĕnĕ, wiedzec, jak radzĕc so z chòrobama, zdobĕwac jòdã. Wòrt nadczidnãc, że kòzda szkòła miała swòjĕgò seniorã.

Czim sã zajimòł?

Bĕł pĕrznã jak nasz pedagog. Mòže do niego jic, czej sã mò jaczis jiwĕr. Ale òn téz przekazywòł całã wiĕdzã a kulturã. Czedĕ jò zaczinała robòtã westrzód Òdżibwe, nie bĕło niżòdnĕgò rdzennĕgò szkòlnĕgò. Jò miała leno dwòje miestnĕch lĕdzy do pòmòcĕ na ùczbach.

Z czasã to sã zmieniało, a tĕ ùczĕła pierszych szkòlnĕch.

Na studiach jem prowadzĕła wĕkładĕ dlò nich. Òdbiwalĕ sã zdalno.

Zdalno? Jaczĕ to bĕłĕ lata?

Òsemndzesãtĕ. Ò kòmpùtrach jesz nicht nie mĕslòł, nie gòdajãcĕ ò ùczbach z jich wĕzwĕskanim. Tedĕ wszĕtkò òdbiwalò sã bez radio. Jò sedzała z kawã w swòji jizbie przed mikrofonã i ùczĕła, jak wòzny je pierszi jãzĕk, ősoblĕwie w młodszych klasach. Mòji slĕchińcowie sedzelĕ nõczãscy w sedzbach – rzeknijmĕ – gminnĕch wĕszĕznów, bò leno tam bĕło radio, i slĕchelĕ. Mùsz rzeknãc, że w likendĕ, czedĕ òdbiwalĕ sã zajmĕ, nicht nĕch bũdinków nie òpòłòł. Sztudencĕ sedzelĕ w kùrtkach i czòpkach.

Jes znała swòjich sztuderów?

Jò jo, ale òni siebie nie widzelĕ. Pòchòdelĕ ze wsów òddalonĕch òd se nawetka ò czileset kilometrów. Ròz do roku dlò wszĕtczych bĕła òrganizowónò kònferencjò i tej mielĕ leznosc, żebĕ siebie òbaczĕc, lepi pòznac. Pòzni jò prosĕła ò òdjimczy, jaczĕ jem rozsĕlała midžĕ sztudentama.

Wĕkładĕ to niĕ wszĕtkò. Jes miała leznosc òpròcòwĕwac program nauczaniégò dlò szkòłów.

Czedĕ Òdżibwe przejalĕ nõdzòr nad edukacjã, brĕkòwnĕ bĕło jegò stwòrzeniĕ. Mĕ gò rĕchtowelĕ tak, że bez pierszi rok ùczbĕ òdbiwajã sã leno w jãzĕkù òdżibwe. Pòzni, pòmalinkù, wprowadzòny bĕł anielszi. Dlò mie baro cekawi czas. Jò jezdżĕła pò wszĕtczych malinczych wsach, pòtikała sã z seniorama i jesmĕ szukelĕ lokalnĕch pòzwów, np. na zabòwczĕ. Sedzelĕsma razã w przedszkòlu, szkòlnò pòkazywãła, czim dzecĕ sã bawiã, czegò sã ùczã, a starszi mĕslelĕ, jak to nazwac. Tak pò pròwdze tegò mĕsleniò bĕło mni jak zabawĕ (smiĕch).

Põnemù doszĕłĕ téz ksãzczĕ dlò nõmłodszych.

Pròwda. Z tim nie bĕło letkò. Tak jak na Kaszĕbach rozmajitĕ wse majã swòje dialektĕ, kãsk jinaczi gòdajã, tak je téz westrzód Òdżibwe. Nĕ i sã zaczãło – jaczĕ słowò wĕbrac, czedĕ wszĕtcĕ sã dbĕ, że to jich je nõbĕlnieszĕ.

Pierszò pòwiòstka pòwstała na spòdlim anielszĕi.

Bĕła ò brunym miedzwiòdkù, jaczi pòtikò jinszĕ zwierzãtka, np. mòdrĕgò kònia, żòłtã kaczkã... Do tegò bĕłĕ téz pasownĕ òbròzczi, jaczĕ namalowòł Dean.

Jak pòwiòstka òstała przĕjãtò?

Dokładno to pamiãtóm. Wszĕtcĕ bĕłĕ bũsny z ksãzczeczi. Pierszĕ czĕtònczi dlò dzecy w jãzĕkù

òdżibwe. Starszi czëtelë, òbzérelë i nick nie rzeklë. Bëła długò, długò cëszo. Kùreszce jeden z nich rzekl: *Hmmm, ni mògã zrozmic, jak Dean, chtëren je sënã naszégò nôlepszégò jachtarza, nie wié, jak wëzdzi kaczka* (smiëch). Më zrozmielë, że nasz dokòz nijak nie bëł pasowny do kùlturë Òdżibwe.

Co jesta zrobilë?

Nakłòd òstòł wëcopóny i robòta nad czëtónką zacząła sã òd pòczątkù.

Gòdómë ò robòce westrzód pierszégò nòrodu, jak wespółniòsz jich priwatno?

Baro, baro mileczny lëdze, chtërny nie òceniwają nikògò przez to, z jaczégò kraju pòchòdzy, jaczégò jãzëka ùziwò, ale przez to, jaczim je człowiekã. Òsobliwie pamiãtóm, czej pò smiercë mëmci jò wrócała fligrã, na lotniskù żdała na mie całò mòja wies. Zablë mie na zalã, gdzie przërëchtowelë czestã. Jem dbë, że to samò bë zrobilë dlò kòzdegò jinszégò. Trzimóm téz kòntaktë z mòjima szkòlownikama, dzys dozdrzeniałima lëdzama, chtërny interesëją sã tim, co sã dzieje w Pòlsce. Wërzasli bëlë, czej wëbùchła wòjna na Ùkrajnie. Jiscëlë sã ò mój bezpiek, zabëdowelë nawetka pòwrót do nich.

Z Kanadë jes ùdbała so wrócëc, le nié do Anglie, a do Pòlszczi. Skądka ta ùdba?

Pòlskã jò znała, bò w Warszawie jem òdwiadała kùzynkã. Wiedno jò chcała miec kawaluszka swòji zemi.

Òd zòczątkù jes wiedzała, że chcesz òstac na Kaszëbach?

Pòmòrzë jò wëbrała dlòte, że stãdka je blëskò i do Anglie, i do jinszych krajów. Dosc tëlì jò szukała pasownégò placu. Czedë jò bëła w Miastkù, jò wezdrzała na mapã i òbòczëła, że wkòł Bëtowa są same lasë. Jem pòmëslała, że tam mùszi bëc snòzo. Tak jò trafiła do miasta i hòtelu na zómkù.

Stãdka do Baranowa, gdzie mieszkòsz, jesz sztëczk drodżi.

W zómkòwi brómie jem pòtkala białczì, chtërne sprzedòwałë kaszëbszczi wësiwk. I tak òd słowa do słowa, òd drëcha do drëcha, jò nalazła do kùpieniò zemiã w Baranowie. Prowadzã ekòlogicznë gbùrstwò. To lëché zemie, ale ògardowizna sã ùdaje. Wiksi dzël swòji zemi jò òddała w zarzãdzanié nòtërze. Rosną tam drzewa, grzëbë, są błotka... Jem dbë, że to wiele barżi pòzëtecznë òd wszëtczégò tegò, co mòzna bë tam ùprawiãc i sprzedawãc. Nen plac nie je ògrodzony, wszëtcë mògã tam chòdzëc. Jem nerwës leno tedë, czedë òbòczã smieçë, ale na szczescie to sã rzòdkò zdòrzò.

Jes robiła w spòdleczny szkòle w Parchòwie, a pò czile latach załòzëła karno Brzozaczi [Brzozaki – dop. red.].

Wszëtkò zacząłò sã òd Teatralny Biesadë, jakã òrganizowòł Jark Szrëder w Parchòwie. Przëjachòł na niã Mòrcën Brzozowsczi. Zapitòł, czë w mòlëch wsach wkòł są chãtny na teatralnë warkòwnie. Z pe-

kaesu jò zgarnãła swòje dzece i tak to sã zacząłò.

I warò òd 18 lat...

Jaż dzyw. Na zòczątkù mało wiele jò wiedzała ò prowadzeniu taczégò karna. Zdrëszëła jem sã z Wiktoria i Rafałã Fòremsczima i jich córkã Laurã, chtërny prowadzëlë zajmë z młòdimi. I tak to pòszło. Wiedno pòwtòrzóm, że robiã w žëcy to, co lubiã, i cieszã sã, że wkòł se mòm lëdzy, jaczi chcã robic no samò.

To znaczi?

Pòznawãc mòlowã historiã, pòtëkac sã z lëdzama, slëchac jich historie...

To młòdëch interesëje?

Òkazywò sã, że baro lubiã slëchac starszych lëdzy. Le mùsz dac jima takã mòzlwòtã, czasã rzeknac słowò zachãtë. Wiele nie bëło swiãdnëch, że kòl nich szła pòlskò-niemieckò grańca. Tak w drobnotach to pò mòji miedzë. Z òdemklima mùniama slëchelë ò dównëch zabawach, òzniwinach, tuńcach, szpòrtach.

Z nëch historiów zrodzëlë sã dokazë na binã, a pòzni filmë.

Jò nie chcała, żebë to bëlë leno rozmòwë, ale jesz cos wicy. Młòdzënie taczë fòrmë aktywizacje baro sã widzã. Czej jesz mògã pòkazac sã przed swòją rodzënë abò jachac gdzes dali...

Prawie ò to jem chcòł zapëtac.

Òkróm Chòsznicë w parchòwsczim krëzu, kròtkò kòl nas bëlësma w Bëtowie, Tëchòmiu, a dali w Gduńskù, Szczecënie, Warszawie. Czej dzecë widzã zainteresowanié lëdzy ze stolëcë tim, co robiã, to majã wiele wiãcy redotë ze swòjégò dziejaniò, a téz mòtiwacje do pòstãpnëch. Do te nabiërãją swiãdë, że jich mòłò lokalnò historiò je wòznò, cekawò. Doznòwają sã, jak jistotnò je dbãlota ò nòtërã, mòlowé mòkradła. To òstatny z naszich projektów. Chcã, żebë młòdi pòznelë téz cekawëch lëdzy, jak chòcle prof. Teresã Madeyskã czë prof. Wiktora Kòtowsczégò.

Mòm pòczëcë, że je w tobie stara, żebë òdemknãc młòdëch na swiat.

Cos w tim je.

Dlòte kaszëbskò-czeczeńszcë, kaszëbskò-afgańszcë wëmianë?

Jò pòznała sã z Marinã Hùliã prowadzãcą facebookòwi profil „Dzieci z Dworca Brześć”, ùdałò sã dostac dëtczì

Brzozaki z przedstŏwkã ò Remùsu na zŏmkù w Bĕtowie

i rôczĕc czeceŏnszcĕ rodzĕnĕ do Gŏłczewa. Dzieĕ razã miałĕ teatralnĕ zajmĕ, zwiedzalĕ òkŏlĕ, a tĕż sã bawilĕ. Doznałĕ sã, że majã jistnĕ zainteresowania, tak samŏ lubiã sã bawic, szpŏrtowac. W tim nie przeszkŏdzŏ jima nŏrodnosc, jãzĕk, religiŏ. Nicht z nich sã nie dzĕwùje, że chtos do jezora wchŏdzy w hidzãbie. Kŏrbiã z afgãnszczima, czeceŏnszczima mĕmkama i òpŏwiŏdajã, że w Bĕtowie nie bŏjã sã puscĕc dzieĕc bŭten. Nie robiã tegŏ we Warszawie, bŏ majã strach. Tak to nie powinno wĕzdrzec.

Chŏc nie pŏchŏdŏsz z Kaszĕb, mŏsz starã ò kaszĕbiznã. To niĕ leno pŏznŏwanie historie, ale tĕż zwĕkŏw.

Widzało mie sã, jak Jark Szrĕder w Parchŏwie òrganizowŏł gwizdĕ. Jŏ przeniosła to do Brzozakŏw. Scenarnik jem òprŏcowała na spŏdlim przedstŏwkù, jaczi mŏm nalazłĕ w „Pŏmeranie”. Na gwĕs nasze wĕkŏnaniĕ nie bĕło jãzĕkŏwŏ pŏprawnĕ. Nie znajã kaszĕbszczĕgŏ, ale wiedno starŏm sã, żebĕ chtos mie w tim dopŏmŏgl. Dziecŏm, a òsobliwĕ starszim, ne gwizdĕ dŏwajã wiele redotĕ, przĕbŏcziwajã ùszłĕ lata.

W jedno nie ùwierzã...
Slĕchŏm.

...że wszĕtkŏ z młodima tak òd razu wĕchŏdzy i ni ma gŏrszich mŏmentŏw.

(Smiĕch). Gwĕsno, że sã. Tej-sej mùszã rĕknãc, żebĕ jich zmŏbilizowac do robŏtĕ. Czasã nie chce jima sã czegŏs zrobic i cĕganiã.

Na przĕmiar?

Ōstatno mĕ piselĕ bŏjczy ò naszich mŏkradłach. Jeden z knŏpŏw przĕniŏłsł mie swŏjã, ale òd razu jŏ pŏznała, że napisała jã sztĕcznŏ inteligencjŏ. Przĕznŏł sã. Rzekłã mù: „Wiĕsz, pŏ czim jem to pŏznała? Bŏ tĕ mŏsz wiele wikszã wiĕdzã nizłĕ AI. Tĕ bĕs nie na-

pisŏł, że mŏkradła sã w sercu Chŏsznicĕ, bŏ wiĕsz, że leżã czile kilometrŏw za wsã”. Efekt? Pŏwstała bŏjka, chtĕrna bĕła dialogã knŏpa ze sztĕcznã inteligencjã.

Je sobŏta, pŏ pŏlnim, a młodi miast z mŏbilkama, przĕchŏdajã i czas spãdzywajã na brzozakŏwĕch zajmach. Widzec, że pŏtrafisiz jich przĕcygnãc.

Młodi mùszã wiedzec, że wierzã w to, co robiã, że i mie dŏwŏ to redotã jistnã jak jima. Jinaczi nick sã nie dŏ zrobic. To ni mùszi bĕc òd razu cos wiŏldzĕgŏ. Czej pŏ pandemie pierszi rôz mĕ wĕszłĕ na szpacĕrã, kŏzdi miŏł do tutczy zebrac piãc skarbŏw. Nŏt bĕło widzec, z jakã pasjã ò nich òpŏwiŏdelĕ, jaczĕ to bĕło dlŏ nich wŏznĕ...

Jes zebrała tĕż swŏje?

Gwĕsno, że jo. Wiedno robimĕ to samŏ.

Ni mŏgã nie zapĕtac ò dĕtczy na dzejaniĕ.

Pŏproszã ò pŏstãpnĕ pitaniĕ (smiĕch).

Rŏwnak...

Dzejŏmĕ dzãka rozmajitim projektŏm. Czasã dĕtkŏw je wiãcy, czasã mni. W nym roku, bez felĕnk funduszŏw, nie robimĕ wĕmianĕ młodĕch, ale mĕszłã, że w przindnym ùdŏ sã jã zŏrganizowac. Czej zdrzã na kŏła wieszczich gŏspŏdĕniŏw, jak wiele mŏgã zrobic za dotacjã, jakã dostŏwajã, mĕszłã, że fejn bĕ bĕło, czej-bĕ cos taczĕgŏ bĕło tĕż dlŏ młodzĕznŏwĕch karnŏw. Mŏm rŏwnak wiele wspiarĕcĕgŏ òd mŏłowi spŏłzĕnĕ, a òsobliwĕ òd familiŏw młodĕch z Brzozakŏw. To baro dopŏmŏgŏ. Dŏwŏmĕ radã.

W ùszłim roku pŏwstała ùdba na Nŏdgradã Tĕdorĕ. Latos przĕznelĕ jã (a tak pŏ prŏwdze „je”, bŏ jaz trzĕ) pierszi rôz. Jes sã spŏdzĕwała nominacje?

A gdzie tam. Z mŏji stronĕ to nie je nizŏdna falszĕwŏ skrómnosc. Prosto wiĕm, jak wiele jinszich lĕdzy dzejŏ, robiã fejn rzeczĕ. Nie zdrzã na se jakno na liderkã.

Tim wikszĕ zaskŏczeniĕ dobĕcym?

To, że jŏ òstała nominowŏnŏ, bĕło niespŏdzŏnkã i wiŏldzim wĕprzĕdnienim. Nŏdgradĕ do czĕsta jem sã nie spŏdzĕwała. Z wrazeniŏ maŏ wiele jŏ pŏtrafiła rĕkniãc z binĕ. Achtniãc, wrãczeniĕ sztaturchi to baro milecznĕ chwile, ale ceszĕła jem sã, czej mŏgłã ju wrŏcĕc na swŏj plac na widownie. Za baro nie lĕdŏm pŭblicznĕch wĕstãpieniŏw. Nŏbarzi rôd jŏ bĕła z rĕchlĕszci wizytĕ ù mie jurorkŏw. Jŏ mŏgła pŏkazac dokazĕ Brzozakŏw, to, co robimĕ. Ÿ se lzi przĕchŏdŏ mie òpŏwiŏdaniĕ ò dzejanim.

Na kuŏnc chcã zapĕtac, co ce mŏtiwùje do robŏtĕ?

Prosto robiã to, co lubiã. Czej zdrzã na Brzozakŏw, ceszã sã z tegŏ, jak razã zgŏdno robiã. Niĕ wiedno tak bĕło. Na zŏczãtkù bĕłĕ midzĕ nima sztridĕ, kŏ majã òd òsmĕ do piãtnŏsce lat, a w jich wiekù to wiŏlgŏ rŏznica. Widzã jich pasjã, chãc do dzejaniŏ. To nŏwikszŏ nŏdgrada.

WĒDOWIĘDZã PROWADZYL I NA KASZĒBSZCI PRZEŁOZIL ŁUKŌSZ ZOŁTKŌWSCZCI

80. ROCZNICA ZAKOŃCZENIA II WOJNY ŚWIATOWEJ WOJNA Z KOBIECEJ PERSPEKTYWY

W Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni 25 kwietnia br. miała premierę książka Alicji Balcerzak *Wojenne herstorie. Wspomnienia kobiet z lat 1939-1945*. To szeroka próba ukazania tragicznego czasu II wojny światowej z perspektywy kobiecej.

Autorka odnosi się do kobiet, które odważyły się spisać swe wojenne przeżycia lub wróciły do nich po latach, przepracowując często traumę – swoją i bliskich. Alicja Balcerzak przybliżyła wiele niezwykle ciekawych wspomnień bohaterek różnych narodowości, stanów, wykształcenia itd., związanych z regionami II RP, a w czasie II wojny światowej rozdartych pomiędzy okupantów niemieckiego i sowieckiego. Oczywiście w tej opowieści nie mogło zabraknąć wspomnień Pomorzanek i ich historii.

Dotychczas odbyło się kilkanaście spotkań z *Wojennymi herstoriami* – w Gdyni, Gdańsku, Szczecinie, Koszalinie, Słupsku, Sławnie, Wejherowie, Białogardzie, Luzinie i Darłowie. We wrześniu przyjdzie czas na kolejne miejsca. Korzystając z wakacyjnej przerwy, rozmawiam z Alicją Balcerzak o jej książce.

Skąd pomysł na napisanie *Wojennych herstorii*?

Na studiach doktoranckich w kręgu moich zainteresowań badawczych były pamiętniki i dzienniki kobiet z czasu wojny i okupacji. Kiedy już napisałam połowę pracy, wystąpiło wiele niekorzystnych dla mnie okoliczności osobistych, zdrowotnych i zawodowych, na których musiałam się skupić, co uniemożliwiło mi ukończenie rozprawy doktorskiej i mój przewód został zamknięty. Nie chciałam zmarnować dotychczasowego wysiłku i uznałam, że spora część tego materiału to dobry pomysł na książkę popularnonaukową. I tak właśnie się stało. Na podstawie zebranych materiałów zaczęłam pisać na nowo, ale już nie językiem naukowym... Główną koncepcją było przedstawienie doświadczeń kobiet czasu wojny na bazie ich zapisków, wspomnień. W centrum mojego zainteresowania była analiza osobistych narracji kobiecych, które przybrały formę opowieści zarejestrowanej w pamiętnikach, dziennikach i wspomnieniach, interpretowanych poprzez kontekst historyczny i kulturowy. Sytuacje graniczne, jakimi są przeżycia wojenne, muszą być traktowane jako wyjątkowe, jednostkowe i niepowtarzalne. Uchwycenie wojennego świata staje się możliwe, kiedy odwołamy się do prymatu opisu, przekonań bohaterki, charakterystyki jej dnia codziennego oraz zasad funkcjonowania w zastanej rzeczywistości. Wówczas istnieje możliwość poszukiwania prawd uniwersalnych na podstawie odwołań do wyżej wymienionych elementów. Podejmowanej problematyce towarzyszy również chęć spojrzenia na wydarzenie bez precedensu, jakim była druga wojna

Spotkanie autorskie w Bibliotece Publicznej im. Leona Roppła w Luzinie. Od lewej: prowadząca Joanna Borowik z Instytutu Kultury Miejskiej w Gdańsku, Alicja Balcerzak oraz dyrektorka luzińskiej biblioteki Krystyna Kotłowska. Fot. Andrzej Busler

światowa, w dwóch aspektach. Pierwszy to sytuacja, w jakiej wybrana autorka wspomnień się znalazła. Zróznicowanie perspektyw jest analogią do odmiennych postaw diarystycznych. Ważnym aspektem była pozycja społeczna, ekonomiczna i narodowościowa. Te składowe często stanowiły o szansach przeżycia, a także weryfikowały następny ważny dla mnie punkt, czyli doświadczenie osobiste. Zależało mi na bliższym przyjrzeniu się postawom oraz doświadczeniom kobiet pochodzących z różnych regionów międzywojennej Polski oraz z Berlina 1945 roku – Polek, Żydówek, Kaszubek, Gdańszczanek i Niemek. Perspektywa kobieca utrwalona w pamiętnikach i dziennikach, które opracowałam, dotyczy doświadczeń Zagłady, obozów koncentracyjnych Auschwitz i Stutthof, marszów śmierci, rzezi wołyńskiej, getta warszawskiego, służby

Spotkanie autorskie w Teatrze Propozycji Dialog w Koszalinie im. Henryki Rodkiewicz. Rozmowę z Alicją Balcerzak i Andrzejem Buslerem poprowadził red. Arkadiusz Willman z Radia Koszalin. Archiwum Teatru Dialog

w Armii Krajowej i Żydowskiej Organizacji Bojowej, powstania warszawskiego, robót przymusowych, Holokaustu oraz zdobycia przez Armię Radziecką Gdańska i Berlina.

Jak długo trwała praca nad książką i jak wyglądało dotarcie do źródeł?

Kilka lat... Właściwie zaczęłam w 2018 roku. Żmudne szukanie tekstów, których treść mnie zainteresowała i wydawała się niesztampowa, trwało dwa lata. Musiałam dotrzeć do dzienników, pamiętników, relacji, zeznań i wspomnień, potem wstępnie je opracować. Jest to mój subiektywny wybór. Pamiętniki, do których dotarłam, opisują różne zakresy doświadczenia wojennego – to dwadzieścia jeden jednostkowych historii kobiet. Często to opowieść o walce o przetrwanie, stracie najważniejszego, depresji i poniewierce. Musimy brać pod uwagę fakt, że doświadczone takimi przeżyciami kobiety najczęściej musiały same sobie radzić z traumą. Nie było jeszcze psychologii i terapii, które dziś znamy. Często chęć rozpoczęcia życia od nowa zmuszała do zamknięcia głęboko tragicznych przeżyć, różnie sobie z tym radzono. Poczułam ten ciężar, dlatego musiałam robić przerwy – nawet kilku miesięczne – w pracy nad książką. Ostatnie nieprzerwane pisanie rozpoczęłam jesienią 2024 roku, a publikację ukończyłam z początkiem 2025 roku.

Czy perspektywa kobiecej opowieści o wojnie bardzo różni się od dość znanej męskiej, którą o wiele częściej odnajdujemy w wielu publikacjach?

Perspektywa męska była częstsza przynajmniej do początków dwudziestego wieku. Druga wojna światowa i jej rewolucyjne wkroczenie w sferę cywilów uruchamiały przerażenie, a co za tym idzie – ludzką zdolność do odkrywania nieznanego dotąd kobietom rzeczywistości wojennej. Nie zajmuję się opozycjami między męskimi a kobiecymi wariantami wspomnień. Omówiłam wspomnienia kobiet osobno, bez

kontekstu męskiej perspektywy. Męskie zachowania, kierowane poczuciem obywatelskiego i patriotycznego obowiązku, równocześnie były osadzone w micie męskości żołnierskiej i perspektywie męskiej przygody. Studium dwudziestowiecznej męskiej gehenny wojennej jest wystarczająco dobrze opracowane. Dotyczy to zarówno doświadczeń w okopach pierwszej wojny, jak i różnych frontów drugiej wojny światowej. Wspólny los kobiet i mężczyzn może być rozpatrywany w sytuacji więźniów obozów koncentracyjnych bądź ofiar cywilnych. Jednak wnioski dotyczące relacji „kobiecości cywilnej” odstepują od obszaru relacji „żołnierskiej męskości”. Nierozłącznie podkreśla to różnice mentalne. Wojna nie jest wyłącznie męską sprawą polegającą na walce i pokonaniu wroga. Dopiero na początku trzeciego tysiąclecia została wydana książka *War and gender* Joshuy S. Goldsteina, który udowadnia, że inna jest konstrukcja męskości i kobiecości w cieniu wojny. Mamy też świetną książkę *Płeć powstania warszawskiego* Weroniki Grzebalskiej. To, co pamiętają kobiety i mężczyźni, nie jest identyczne. Kobiece doświadczenie jest odmienne. Oczywiście są punkty wspólne – głód, śmierć, choroby, wycieńczenie i strach, ale mamy także gwałt, ciężę, menstruację i macierzyństwo. Fatalizm męskiego wojennego losu łączy się z wizją cierpienia i śmierci, dotyczy zatem przetrwania i pokonania wroga. Natomiast spisane doświadczenie wojny w ujęciu kobiecym staje się dotkliwsze w zakresie troski o najbliższych czy trudu dnia codziennego w rzeczywistości wojennej. Zauważyć można więc następujący problem: jak wyrazić doświadczenie wojny od strony kobiet, które często jest na tyle makabryczne, że trudno o nim pisać? Wojenna metaforyka obracała się najczęściej wokół męstwa i męskości. Wojna jako doświadczenie oddziela świat mężczyzn od świata kobiet. Tradycyjny podział na płeć i przypisane jej role był wyraźny i konkretny. W związku z tym wykształcił się także kanon

stereotypowych cech charakteru i osobowości. Te, które określały męskość, to niezależność, siła, ambicja, odwaga, dominacja, zdecydowanie i agresywność przy jednoczesnym ukrywaniu przez mężczyzn swoich słabości i emocji. Stereotypowe cechy kobiece to zależność, emocjonalność, delikatność, wrażliwość, cierpliwość i zdolność do poświęcenia się dla innych. Taki schemat został głęboko zakorzeniony w naszej kulturze. Konflikt zbrojny stanowi jeden z zasadniczych elementów patriarchy. W jego obrębie kobiety pojawiają się jako ofiary. Natomiast sama figura wojny jest tak zwaną męską sprawą. Idąc tym tokiem myślenia, należy uznać, że mężczyzna sprawdza się podczas wojny jako ten, który sprawuje kontrolę i jest sprawczy. Zadaniem kobiet jest natomiast opieka nad innymi, nad domem, nad dziećmi, jednym słowem – kobieta powinna wykazywać cechy prospołeczne.

Co było największym zaskoczeniem podczas gromadzenia materiałów?

Na pewno nie to, co czytałam, nie to, z czym mierzyły się moje bohaterki, bo byłam na to przygotowana, natomiast nie spodziewałam się, że praca nad publikacją, a zwłaszcza ostatni jej etap, tak mocno wpłynie na mnie. Napisanie książki o tej tematyce okazało się ogromnym wyzwaniem emocjonalnym, z którym musiałam się zmierzyć.

Która z przytoczonych herstorii zrobiła na tobie największe wrażenie?

Każda jest bardzo interesująca i jedyna w swoim rodzaju. Celowo ułożyłam rozdziały tematycznie, pod kątem okoliczności, w których znalazła się autorka pamiętnika, bądź uwarunkowań, które determinowały jej życie, takich jak pochodzenie czy narodowość. Nie mogę dokonać takiego wyboru, powiem więcej – nie chcę.

Wojenne herstorie były promowane w wielu miejscach. Jaki jest ich odbiór?

Przez niespełna dwa miesiące książka była prezentowana już w dziesięciu miejscach w mniejszych i większych miastach. Każde spotkanie z czytelnikami wyglądało inaczej, miało inną dynamikę i energię. Często spotykałam się z żywym poruszeniem i łzami, zwłaszcza gdy odczytywane były fragmenty książki. Wiele osób dziękowało mi za pracę, jakiej się podjęłam, twierdząc, że to bardzo ważny temat zasługujący na publikację. W wielu czytelnikach *Wojenne herstorie* budzą przypomnienie o rodzinnych losach i przeżyciach z czasu wojny i okupacji. Spotkałam się również ze słowami, że moja książka chwyta za gardło. Co mnie cieszy najbardziej – dostaję wiele pozytywnych wiadomości od czytelników. Wspominają, że nie mogli oderwać się od czytania. Inni czytają do nocy, ale też znam przypadek osoby, która zabrała *Wojenne herstorie* ze sobą na egzotyczne wczasy. Cieszy mnie fakt, że jeśli któryś z rozdziałów szczególnie kogoś zainteresuje, osoba ta może sięgnąć po pierwowzór, czyli treść pamiętnika bohaterki, o której pisałam w swojej publikacji. Wiem już, że tak się dzieje.

Alicja Balcerzak – filolog polski, absolwentka Uniwersytetu Wrocławskiego i Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku, pedagog, reżyser teatralna, organizatorka spotkań autorskich i konferencji naukowych, dwukrotna beneficjentka programu Narodowego Centrum Kultury „Bardzo Młoda Kultura”, autorka artykułów naukowych i popularnonaukowych. Jej książka *Niewymazane z pamięci* otrzymała II nagrodę w kategorii najlepsza książka historyczna w konkursie „Ocalić znacznie wczoraj, uratować dzisiaj” Funduszu Patriotycznego Instytutu Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego w 2022 roku.

Promocję książki w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Szczecinie poprowadził Krzysztof Lichtblau znany jako Pan od Książek.
Fot. Andrzej Busler

Jakie masz plany związane z dalszą drogą *Wojennych herstorii*?

Późnym latem i jesienią odbędzie się kolejna seria spotkań autorskich w wielu miejscach. Na pewno będą to ponownie Gdynia, Gdańsk i Wejherowo, ale także Kartusy, Kościerzyna, Toruń i Kołobrzeg. Obecnie budowany jest kalendarz promocji. Moim marzeniem jest, aby *Wojenne herstorie* doczekały się adaptacji scenicznej. Uważam, że jest to doskonały materiał na scenariusz sztuki teatralnej. Próbuje obecnie zainteresować kilka teatrów tym pomysłem. Mam nadzieję, że dotrę z nim do odpowiedniej osoby i instytucji. Spektakl mógłby być doskonałym przekazywaniem kobiecego doświadczenia czasu wojny i okupacji, ale również skłonić nas, ludzi współczesnych, do pochylenia głowy w pokorze.

Dziękuję za rozmowę, życząc realizacji tego zamierzenia.

Alicja Balcerzak, *Wojenne herstorie*, Kaszubskie Forum Kultury, Wydawnictwo Region, Gdynia 2025

Książka została objęta patronatem honorowym marszałka województwa pomorskiego Mieczysława Struka oraz marszałka województwa zachodniopomorskiego Olgierda Geblewicza. Patronat medialny objęły Radio Gdańsk oraz miesięcznik „Pomerania”.

ROZMAWIAŁ ANDRZEJ BUSLER

MIÓN CZI NA WIÉRTĚ WRÓCĚŁĚ DO WEJROWA

Dwanósce pòetów prezentowało swòje dokazë pùblice zesłi w Książnicë prof. Gerata Labùdë, jakò je dzelã Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczci we Wejrowie.

Latosò edicjò Kaszëbszczégò Pòeticzczégò Slamù bëła 30 maja, wnet równo rok pò pierszim taczim kònkùrsu (31 maja 2024). Pòsobny rôz zòrganizowelë jã sztuderzë kaszëbszczi etnofilologie wespół z MKPPIIM. – Slam to je tacji kònkùrs, w jaczim lédze biòtkujã na wiérztë. To je mòzłëwòta, żebë sã pòkazac ze swòjima dokazama, chtërne sã napisalo rëchli. Wòrt téz pòdczorchnãc, że wiele lédzy nie twòrzi na co dzén, a pisze wiérztë prawie na ten slam. Tacji kònkùrs nie je czims wëmëslonym na Kaszëbach, bò je znóny szerok w Pòlsce i na całim swiece. A czim sã apartni ten naji slam òd wszëtczich jinëch? Më mómë wiedno kùch, arbatã i kawã – gòdò ze smiëchã jedna z òrganizatòrków, Mònika Kapiszka, sztuderka trzeczégò rokù kaszëbszczi etnofilologii.

– Jak na kòzdim kaszëbsczim wëdarzenim – dodòwò ji drëch z rokù Kasper Kamińszci. – Lédze sã tu znają, je familiowò atmòsfera. Kąsk jinszi „òrt człowieka” przëchòdzy na kaszëbszczé slamë niżle na te pòlszczé – gòdò sztuderã.

Wòrt równak wiedzec, że nié leno Kaszëbi i Kaszëbczi pòjawilë sã na wejrowszczi rozegracji. Ju drëdzi rôz wżãła ùdzël w slamie redaktòrka pòrtalu SLAM.art.pl, jakò pòdpisywò sã SidThx. Mieszkò we westrzëdny Pòlsce i sama dolmaczci swòje wiérztë na kaszëbszczi z pòmòcã słowarzów.

Razã szło latos na miónczi dwanósce pòetów. Òrganizatorzë pòdzëlëlë jich na trzë wiekòwé kategòrie. A hewò dobiwcowie i dobiwczczci:

Lucjò Żabińskò

Kategòriò I – ùczniowie wëzispòdlecznëch szkòłów: 1. Zuzana Brzezińskò, 2. Dòminika Płotka, 3. Frãczëszk Wandtke; **Kategòriò II – dozdrzeniałi:** 1. Hùbert Szirk, 2. Mateùsz Szuba, 3. Iwò Mieszkwòwiòk; **Kategòriò III – aùtorzë, chtërny wëdelë ju swòje wiérztë:** 1. Dawid Zmarzłi, 2. Mateùsz Titës Meyer, 3. Tomòsz Fòpka.

– Jò scwierdzëła, że chcã wżac ùdzël w tim kònkùrsu, bò jò napisala ju wiele wiérztów, ale nigdë jem sã nima nie dzelëła, bò to bëło taczé priwatné,

Ōd lewi: Mónica Kapiszka, Kasper Kamiński i Wiktorio Stole

Dóminka Płotka

Swój dokóz przedstówio Tomósz Fópka. Za nim sedzą: Mateùsz Tités Meyer i Dawid Zmarzli

Dawid Zmarzli

Nòdgradò dlò dobiwców II Kaszëbsczégò Pòeticczégò Slamù ùdëtkòwilë: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczci we Wejrowie, kaszëbskò etnofilologiò na Gduńszim Ùniwersytece, pòdjimizna Farwa i Wëdówizna Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò.

mòje. A slam zdówòł mie sã dobrã leżnosã do te, żebë pòkazac, co piszã – rzekła Zuzana Brzezyńskò z Ōglowòstòłczącégò Liceùm w Kòscérznie.

A je to letkò dobëc w kaszëbsczim slamiu? Jak gòdò jeden z laùreatów, wòznò je nié leno sama pòzejò, ale i òrt ji prezentacji.

– Czë to je drãdzé? To zanòlégò òd te, jaczé chto mò doswiòdczenié w wëstãpòwanim pùblichno abò w gòdanim, żebë bëlno òperowac glosã i przekònac slëchińców i òbzéròczów do tegò, że òni rozmiëją to, co je gòdóné, nawetka żelë nie rozmiëją samëch słów. Pòzejò mò to do se, że mają prawò sã w ni pòjawic słowa, jaczich lédze nie bãdã rozmielë – gòdò Hùbert Szirk.

Ōb czas slamù pòjawil sã téz specjalny mùzyczny gòsc – Łucjò Żabińskò z kòscerszczégò ŌL, chtërna grała na gitarze i spiëwała pò kaszëbskù.

Kòòrdinatorã wëdarzeniò bëł Dark Majkòwsczi, chtëren robi w MKPPiM i prowadzi wëkładë dlò sztuderów kaszëbszczi etnofilologie. Tak gòdò ò ùtwòrczych miònkach:

– Kaszëbszczi Pòeticczi Slam to je taczé wëdarzenié, jaczégò nicht sã nie spòdzëwòł, a za jaczim jesmë wszëtcë żdelë. To je fejn droga do bùdzeniò pòrëszëniò wëstrzòd przede wszëtczim młòdëch ùtwòrców, bò wikszosc ùczãstników to licealiscë i sztuderzë. Jesmë ni mielë donëchczas taczégò mòla, taczì roze-gracji, dze lédze, co piszã wiërtzë, a nie czëją sã w tim dosc mòcny, żebë je pùblikòwac (abò nie wiedzą, jak to zrobic), wëchòdzą przed pùblikã i przedstòwiają swòje ùsòdzczi. Dòwają sã przë tim na pùblichny òbsãd swòjégò ùtwòrstwa, ale mësłã, że same miònczi, ta riwalizacjò, nie sã dlò nich jaż taczé wòznë. A wedle mie nòwòznieszò w tim je dobrò zabawa i to, co sã dzeje pò zakùńczeniò slamu, czëj ùczãstnicë z rozmajitëch stròn Kaszëb – z Kòscérznë, Pùcka, Wejrowa, Kartuz i jinëch mòlëznów – stojã w mòlëch karnach i gòdają ze sobã pò kaszëbskù, ùmòwiają sã na pòstãpné zéńdzenia, pòznòwają sã... Mësłã, że to dówò jima przekònanié, że nie sã sami, że lédzy, co zëją kaszëbiznã, co mają pòeticckã wrãzlëwòtã, je wicy.

Wòrt dodac, że latosò edicjò òstała zòrganizowónò przez sztuderów w jich wòlnym czasie. Łoni rëchtowelë slam w òbrëmim zajmów, ale tak sã jima to ùwidzało, że chcelë gò zrobic jesz ròz (i zapòwiòdają, że nie je to jich slédné słowò!). Dzakùjemë Kasprowi Kamińszémù, Mónice Kapiszce, Wiktorie Stole i wszëtczim, co jima pòmòglë, za fejn ùdbã, za òrganizacjowã pròcã i przekazywanié jinym miłotë do kaszëbiznë i do pòzejji.

RED.

DOKĄD POJECHAĆ NA WAKACJE?

W dzisiejszych czasach mamy do wyboru wakacje krajowe i zagraniczne, w klimacie podobnym, cieplejszym, a dla odważnych w chłodniejszym. Podróżujemy koleją, samochodem, samolotem, statkiem, jak kto lubi i może.

Nasi dziadkowie i pradiadkowie w czasach dwudziestolecia międzywojennego nie mieli aż takiego wyboru i takich możliwości, ale i oni, w porównaniu z ich przodkami, dzięki kolei, liniom autobusowym i niekiedy samolotom oraz statkom, mogli zobaczyć bez porównania więcej, a wakacje demokratyzowały się w szybkim tempie, choć oczywiście standard, podobnie i dziś, zależał od statusu majątkowego.

Czy przeglądając „Jedziemy. Tygodnik turystyczny” z 13 sierpnia 1939 roku, potencjalny urlopowicz miał świadomość, że mogą to być jego ostatnie, na długo lub na zawsze, wakacje? Przewidywano nadejście wojny, ale też cieszą się upalnym latem i gdzieś w głębi serca pewnie tliła się nadzieja, że do wojny nie dojdzie.

Dlatego dziś z zadumą czyta się oferty i artykuły dotyczące miejsc warty odwiedzin. W miesiąc później, 13 września, Westerplatte będzie już niemieckie, tak jak i większość województwa pomorskiego. Na Kaszubach bronić się będą Kępa Oksywska i Hel. No i Warszawa broni się jeszcze. Jeszcze dwa tygodnie... Niemcy będą się posuwali naprzód ze wszystkich stron, aż w końcu dla tych, co przeżyją wrzesień, wakacje staną się wspomnieniem z nierzeczywistych, szczęśliwych czasów.

Spójrzmy, co w przededniu hekatombi przygotowali dla nas, a raczej dla naszych przodków, szanowni redaktorzy.

Gazeta ukazywała się pod *kierownictwem redakcyjnym* Kazimierza Sajsse-Tobiczyka, a redaktorem był Edward Quirini. Cena egzemplarza wynosiła 10 groszy. Redakcja mieściła się w Warszawie przy ul. Marszałkowskiej 3/5 (Dom Prasy), a wydawcą tytułu był Zarząd Główny Ligi Popierania Turystyki.

Podczas lektury można odnieść wrażenie, że cała Polska ogarnięta była wakacyjnym amokiem, a wszyscy myślą jedynie o wyborze miejsca, w którym mogłyby odpocząć i pozwiedzać.

Tematyka jest niezwykle różnorodna i to nie tylko ze względu na wielość miejsc warty, według redakcji, odwiedzenia. „Jedziemy” obfituje bowiem w różnego rodzaju informacje i charakterze „okołoturystycznym”.

ZANIM WYJEDZIEMY, CZYLI ORGANIZACJA I WIEDZA

Wyjeżdżając na wakacje, niektórzy lubią improwizować. Rasowy turysta jednak ma świadomość, że trzeba się należycie przygotować.

Oto Polski Związek Campingowy zrzeszy „kempingów” z całej Polski. W krajach zachodniej Europy ten rodzaj wypoczynku był już niezwykle popularny, u nas dopiero raczkował. *Turyzm automobilowy poza kempingiem zna zresztą inną jeszcze formę, podobną, zwaną z angielska „caravanning”, a polegającą na wędrowce samochodem z domkiem – przyczepką.* Oto w Krakowie zajęto się organizacją Polskiego Związku Campingowego, który należeć będzie do Międzynarodowej Federacji Campingowej. *Na czele komitetu organizacyjnego Pol. Związku Campingowego, utrzymującego bliskie stosunki ze światem kajakowców i wioślarzy, (...) stoją znani krakowscy turyści, pp. dr inż. Ludwik Kowalski i dr Antoni Bober.*

Niektórym nie wystarczy poruszanie się po ziemi. W Osławach Białych niedaleko Lwowa właśnie założono szkołę szybowcową, która ma dysponować pięcioma jednostkami szkoleniowymi. Zadbano o infrastrukturę – hangar, warsztaty, bazę noclegową.

Najpopularniejszym środkiem poruszania się była jednak ciągle kolej żelazna. Stąd też obecność *Planu pociągów popularnych od 15 sierpnia do 1 września 1939 r.* Plan obejmujący właściwie wszystkie

możliwe kierunki w obrębie ówczesnej Rzeczypospolitej. Jako, że mowa o okresie, w którym obchodzone są święta Wniebowzięcia NMP (15 sierpnia) i Matki Bożej Częstochowskiej (26 sierpnia), duża część połączeń kolejowych dotyczy tras, których etapem, bądź celem głównym jest gród pod Jasną Górą.

Dla wielu turystów niezbędną pomocą są przewodniki. Międzykomunalny związek „Karpaty Wschodnie” ze Stanisławowa wraz z Komisją Letniskową Powiatów i Gmin województwa tarnopolskiego wydał broszurę, jak to się ongiś mówiło, propagandową, zatytułowaną „Wczasy nad Dniestrem”. Z kolei ostatni zeszyt miesięcznika „Architektura i Budownictwo” omawia nowe budowle i inwestycje turystyczne w Karpatach Wschodnich. O Polsce pisano również, w kontekście turystyki, poza granicami kraju. Francuskie wydawnictwo Hachette w serii „Guides bleus” wydało przewodnik zatytułowany „Pologne” opracowany przez Annie i Henriego de Montfort, ze wstępem prof. Fortunata Strowskiego. Z kolei pisarz szwedzki Gunnar Gunnarson napisał przewodnik po Polsce, wydany przez Bokförbladet Natur och Kultur, którego zaletą jest piękna szata graficzna i liczne fotografie. W Holandii biuro podróży

Mundus z Hilversum wydające periodyk branżowy, jeden z numerów w całości poświęciło „propagandzie” turystyki do Polski.

KURORTY

Istniała, istnieje i istnieć będzie całkiem pokaźna część społeczeństwa, dla której prawdziwe wakacje to pobyt w modnym kurorcie i sposób spędzania wolnego czasu właściwy właśnie tego typu ośrodkom.

We wszystkich ośrodkach turystycznych i letniskowych obserwuje się ożywiony ruch. Czy to będzie Wisła, Zaleszczyki, Jastarnia, czy Hel – wszędzie tłumy ludzi. Najlepiej dopisał lipiec i pierwsza połowa sierpnia. Należy się spodziewać, iż w drugiej połowie sierpnia ruch w uzdrowiskach i letniskach Polski będzie nie mniejszy, niż w pierwszej połowie tego miesiąca. (...) Na uwagę zasługuje w tym roku liczny napływ publiczności do miejscowości letniskowych na Skalnym Podhalu, głównie w Zakopanem. (...) Wszyscy twierdzą, że tegoroczny letni sezon w Zakopanem udał się. Publiczność, zarówno ilościowo, jak i jakościowo, odpowiada w pełni ambicjom tego największego w kraju uzdrowiska wysokogórskiego.

Nie tylko przecież Zakopane cieszyło się popularnością wśród, jak się wtedy pisało, „publiczności”. Ówczesna Polska, jakże inna terytorialnie od nam współczesnej, oferowała wiele możliwości spędzenia wolnego czasu i wypoczynku w kurortach i w ogóle w miejscowościach posiadających walory turystyczne w postaci zabytków, czy atrakcyjnych krajobrazów.

Artykułowi zatytułowanemu *Polityka inwestycyjna Ligi Popierania Turystyki* towarzyszą fotografie m.in. kolejce krynickiej i fragmentu nowego Hotelu Turystycznego nad Jeziorem Necko.

Dzięki staraniom władz centralnych, lokalnych i wreszcie instytucji oraz osób prywatnych, w miejscowościach takich wiele się w sezonie letnim działo. Ważne przecież było przyciągnięcie jak największej liczby letników.

WYDARZENIA SEZONOWE I OKAZJONALNE

Lato było i jest wszak do dziś, okresem sprzyjającym organizowaniu wszelkiego rodzaju uroczystości, imprez plenerowych, zlotów i targów. Informacje o nich musiały się znaleźć w naszym magazynie, o co zapewne zadbali organizatorzy wszelkiego rodzaju wydarzeń, pragnący przyciągnąć zainteresowanych z całej Polski. Była to przecież znakomita możliwość zarobku.

Mamy oto przegląd zatytułowany *Co warto zobaczyć w drugiej połowie sierpnia? Najciekawsze imprezy regionalne i sportowe*. Czegóż tu nie ma! Jarmark poleski w Pińsku; zamknięcie *Targów na meble* w Kalwarii Zebrzydowskiej; odpusty i jarmarki z okazji święta Przemienienia Pańskiego w kościołach wschodnich (19 sierpnia), szczególnie polecany ten w Zaleszczykach, z uwagi na piękne podolskie stroje ludowe, jak również w Ławrze Poczajowskiej na Wołyniu, również w Nowogródku, czy Kołomyi; w Wilnie otwarcie

Targów Północnych, które miały potrwać do 3 września; w Cieszynie na 20 sierpnia zaplanowano w parku Sikory tradycyjne dożynki śląskie; dla wielbicieli piłki nożnej – mecze ligowe (np. w Warszawie spotkanie Wisły z Warszawianką), a w Łodzi w dniach 26 i 27 sierpnia lekkoatletyczne Mistrzostwa Polski juniorów.

Nie mogło się obyć bez imprez w Zakopanem. Miasto u podnóża Giewontu zapraszało na „Dni Tatr i Zakopanego” (13-19 sierpnia). W programie wycieczki, pokazy folklorystyczne, prelekcje. I, ale to już poza oficjalnym programem), z pewnością góralskie specjały kulinarne. Nie tylko te podawane w stanie stałym.

Sezon wakacyjny obfitował również w wycieczki zorganizowane, np. z Warszawy. *Błękitny autokar „Orbisu” wyjedzie w niedzielę 13 bm. sprzed gmachu „Polonii” o godz. 8-ej rano do Łaz koło Łochowa. Powrót tego samego dnia wieczorem. Udział w wycieczce wynosi 9,75 od osoby. Można też było zostać na jeden dzień wilkiem rzeczonym: W dniu 13 bm. o godz. 9-ej rano z przystani „Vistuli” nr 1 wyruszy specjalny statek na wycieczkę do Zakroczymia. Opłata za przejazd w obie strony 9 zł. Bilety na miejscu w kasie „Vistuli”. Oferowano także wycieczki kilkudniowe, np. do Białowieży i na Zaolzie.*

ZDOBYWCZO, NAD WODĄ, WIEJSKO

Nieco inną grupę czytelników gazety stanowić musieli ci, dla których liczył się wypoczynek aktywny, charakteryzujący się zdobywaniem określonych tras i szlaków. Nie potrzebowali oni szczególnych wygód i wręcz preferowali pobyt w miejscach pozbawionych miejskich udogodnień, tak samo jak ci, dla których liczył się kontakt z wodą, w ogóle przyrodą, ale i z ludźmi żyjącymi na prowincji, na wsi. O takich turystach również pomyślała redakcja.

POGROMCY SZCZYTÓW

Polskie góry to ówczesnie długi pas, od Śląska Cieszyńskiego, aż po Czortków i Czarnohorę. Była już mowa o Zakopanem. Popularne były jednak również Karpaty Wschodnie, tajemnicze i egzotyczne. Założono właśnie lub planowano budowę „stacji turystycznych” w Gorganach, w pasmie czarnohorskim, Górach Czywczyńskich i Hryniawskich przy szlakach turystycznych. Także w Bieszczadach zostało urucho-

mione schronisko – na Ilzie koło Sławska. Ilza, szczyt o walorach narciarskich, liczył (liczy) sobie 1066 m. Schronisko posiadało piętnaście łóżek oraz około 20 noclegów na siennikach.

ŻEGLARZE

W międzywojennej Polsce nie brakowało rzek i jezior.

W Niżniowie nad Dniestrem Polski Związek Kajakowy dzięki subwencji Ministerstwa Komunikacji przystąpił do wybudowania schroniska kajakowego. Uruchomienie schroniska miało udostępnić najpiękniejszą część Dniestru o typowej panoramie zielonego jaru, poprężanego tylko gdzieś skalnymi urwiskami i grotami. Niżniów jest poza tym obok Halicza najważniejszym dla spływów kajakowych Dniestrem do Zaleszczyk i Okopów Św. Trójcy i ostatnim punktem posiadającym stację kolejową.

A w samej stolicy? „Francopol” wprowadził bardzo wygodną innowację dla kajakowców, żeglarzy i wiosłarzy. Oto w każdy dzień świąteczny z przystani „Archimedes” (Wybrzeże Kościuszkowskie 2 – między Yacht Klubem Oficerskim, a mostem Poniatowskiego) odjeżdża specjalny statek, który holuje kajaki, żagłówki i inne łodzie w górę Wisły, głównie na tzw. „Helgoland”. Tu weekendowcy zostają przez noc i święto, aby pod wieczór spłynąć na swych łodziach w dół rzeki do Warszawy. Holowanie kajaka wynosi 1 zł.

To przykłady zorganizowanych form spędzania czasu nad wodą i korzystania z odpowiedniej infrastruktury, nie należy wszakże zapominać, że zdecydowana większość wielbicieli sportów wodnych wyruszała nad rzeki i jeziora pozbawione owej infrastruktury i praktycznych udogodnień, nade wszystko ceniąc ciszę i izolację od cywilizacji miejskiej oraz rozmaite odgłosy, barwy i smaki przyrody.

MIŁOŚNICY AGROTURYZMU

Letni pobyt na wsi dla wielu ludzi był okazją do wyciszenia i wzięcia głębokiego oddechu świeżego powietrza po całym roku spędzonym w zatłoczonym i dusznym mieście, do napawania się ciszą, liczni jednak wyjeżdżali na wieś, ponieważ taka forma wypoczynku była zdecydowanie tańsza od wakacji w kurorcie, nie wspominając już o podróżach zagranicznych. Zwłaszcza, gdy na wsi można się było zatrzymać u własnej rodziny.

Jan Sarmat w artykule *Wakacje na polskiej wsi. Jak się spędza urlop na letnich wczasowiskach?* za pomocą króciutkich kadrów przedstawia realia ówczesnego agroturystyki. Panna Marysia, z koleżeństwem, zastanawia się, nad jakie jezioro pojechać i otrzymuje duży wybór dzięki broszurze Ligi Popierania Turystyki. A więc – w drogę! Ktoś martwi się, czy gospodarz wyśle po gości furmankę. Na szczęście przysłał. Na miejscu okazuje się, że doba w wiejskim, schludnym domostwie kosztuje, wraz z utrzymaniem, jedynie 2,20 zł. Tuż obok jest rzeka, więc męska część wczasowiczów już pierwszego dnia może popisać się przed panną Marysią i innymi dziewczętami umiejętnościami

Plan pociągów popularnych od 15 sierpnia do 1 września 1939 r.

12 pociągów wycieczkowych nad polskie morze

Dokąd wyjechać?
Ułgi wyjazdowe i pobyty ryczałtowe Ligi Popierania Turystyki

Prasa rumuńska o Polsce

Czy wpłaciłeś już pomezańskie fig. „jedziemy”?
Kwartalnie zł 1.—
Rocznie zł 4.—

Podział sposobów spędzania wolnego czasu, zaprezentowany powyżej, ma również w całości zastosowanie w odniesieniu do Kaszub. Przecież i tu nie brakowało rozmaitych uroczystości oraz imprez plenerowych, nad morskim brzegiem wycoszowano w modnych kurortach, na wielbiciele żeglarstwa czekały akwenty słono- i słodkowodne, a możliwości spędzenia wolnego czasu na kwaterze prywatnej, czyli prosto w kaszubskim domu, było mnóstwo. A więc – na Kaszuby!

„TYGRYSY” KASZUBSKIEGO WYBRZEŻA

Zdawałoby się, że najwięcej miejsca redakcja „Jedziemy” poświęcił Gdyni. Nie dość bowiem, że wielki port i wciąż rozwijający się przężny ośrodek gospodarczy, to jeszcze posiadający wielki potencjał turystyczny. Morze, bliskość Sopotu i Gdańska oraz terenów kaszubskich o dużych walorach wypoczynkowych, wszystko to sprawiało przecież, że Gdynia była tu najważniejsza. Na pierwszej stronie (i to na całej!) rozgościł się artykuł zatytułowany *Budujemy kąpieliska morskie godne wielkiej Gdyni... Rytm twórczej pracy na polskim wybrzeżu*. A artykuł nie jest poświęcony Gdyni, tylko kurortom istniejącym już i rozbudowującym się na wąskim pasie kaszubskiego brzegu, który powrócił do Polski w roku 1920.

Cóż z tego, „mówią” na początku *Jastarnie, Chałupy, Kuźnice, Wielkie Wsie*, że Gdynia pięknieje się i rozwija, *skoro my (...) wyglądamy przy niej jak nieumyte, wzgardzone kopciuszki! Nawet Orłowo zagarnęła już żądna rozrostu Gdynia i prowadzi je pod swoją „firmą”, dając mu wszelkie kulturalne urządzenia*.

Cały artykuł oparty jest na ciekawie skonstruowanej antropomorfizacji nadbrzeżnych kaszubskich miejscowości, co ożywia tekst informujący o inwestycjach na owym skrawku Rzeczypospolitej.

Oto *Pierwszy na taką „niesprawiedliwość” obruszył się półwysep helski i stworzył Juratę, małeńką Riwierę, w lasach zacisznie między wielkim a małym morzem położoną*. Jurata zajęła pierwsze

„pływackimi”. Opowiadka, niewątpliwie propagandowa, ma przekonywać potencjalnych letników do wyboru agroturystycznej formy spędzania wakacji. Zdrowo, tanio, a przy okazji, dla mieszkańców wsi dodatkowe źródło zarobków.

NA KASZUBY!

Kilka lat temu w „Pomeraniu” ukazał się sympatyczny artykuł, w którym nieco żartobliwie dowodzone, że jak już ktoś koniecznie musi jechać poza Kaszuby, to trudno, choć przecież na Kaszubach – i to już całkiem serio – jest wszystko, czego potrzeba turystyce – zabytki, góry, morze, jeziora, swoista kuchnia i wreszcie ludzie odmienni od tych, których przykładowy warszawiak spotyka w okolicach Miasteczka Wilanowa. Kilkadziesiąt lat wcześniej redakcja „Jedziemy” wiele miejsca poświęca właśnie Kaszubom i widać, że ów kierunek turystyczny cieszył się uznaniem osób pragnących spędzić czas wypoczynku poza domem.

miejsce w konkursie na „miss półwyspu”, ale przez swą dumę nie dla wszystkich stała się dostępna. Jej zawrotna kariera spędzała sen z powiek starej Jastarni, w której wreszcie zaczęły dźbiać się rzeczy dziwne, zgoła czarodziejskie. Dlaczego? Nowy wójt i nowe kredyty, i oto wyrosły ozdobione kwietnikami bulwary, gładkie jezdnie i chodniki, zniknęły nędzne budy, pojawiły się szerokie aleje i białe ławki w lesie, i nawet obszerny parking, (...) a koroną tych inowacyj stał się Dom Zdrojowy. (...) W budynku, oczywiście, restauracja i dancing. Ale, oprócz

tego, i tarasy obszerne, i czytelnia, a w niej 163 pisma, i fotele klubowe w palarni i bilardy, i, co najważniejsze, wstęp bezpłatny. Istotne było jeszcze to, że Jastarnię skanalizowano. A wszystkich opisanych powyżej zmian dokonano w dwa lata!

Nie koniec na tym. (...) oto już i Kuźnice zabrały się do wielkich porządków, a pod ich bokiem wyrasta nowe osiedle o milej dla uszu nazwie „Jagiellonów”.

Na widok owych kurortowych „rewolucji” (...) zawiść opanowała osiedla, położone wzdłuż bulwaru nadmorskiego od Hallerowa aż po Karwię. Zbuntowała

JEDZIEMY

3

Sezon w pełni nad morzem i w górach!

Na wiosnę bież. roku przypuszczano, iż ruch turystyczny w naszych uzdrowiskach i letniskach zmaleje do minimum.

Czerwiec, lipiec i połowa sierpnia wykazały jednak co innego.

Sytuacja polityczna w Europie nie miała większego wpływu na zahamowanie turystyki w Polsce i przebieg wyjazdów. Społeczeństwo polskie! na tym odcinku wykazało całkowity spokój i opanowanie.

Prasa niemiecka donosiła w lipcu o zastojach w letniskach i uzdrowiskach polskich. Jest to wrota klamstwo.

We wszystkich ośrodkach turystycznych i letniskowych obserwuje się ożywiony ruch. Czy to będzie Wisła, Zaleszczyki, Jastarnia, czy Hel — wszędzie tłumy ludzi. Najlepiej dopisał lipiec i pierwsza połowa sierpnia. Należy się spodziewać, iż w drugiej połowie sierpnia ruch w uzdrowiskach i letniskach Polski będzie nie mniejszy, niż w pierwszej połowie tego miesiąca.

Nad morzem nie odczuwa się wcale atmosfery wojennej. Ruch turystyczny i kąpieliskowy, mimo bliskości Gdańska, skąd wychodzą różne niepokojące wieści, — odbywa się zupełnie normalnie.

Na uwagę zasługuje w tym roku liczny napływ w publiczności do miejscowości letniskowych na Skalnym Podhalu, głównie w Zakopanem. W obecnym sezonie letnim notuje się więcej przyjeżdżających w Zakopanem niż w latach ubiegłych.

Wszyscy twierdzą, że tegoroczny letni sezon w Zakopanem udał się. Publiczność, zarówno ilościowo, jak i jakościowo, odpowiada w pełni ambi-

cją tego największego w kraju uzdrowiska wysokogórskiego.

Dużym powodzeniem cieszą się letniska podwarszawskie, wycieczki na Ziemię Wschodnią i akcja weczasów, która objęła kilkadziesiąt tysięcy osób.

Wstrzymanie wyjazdów zagranicznych przyczyniło się w znacznej mierze do wzmocnienia ruchu turystycznego na ziemiach Polski. Ludzie, którzy dotąd chętnie wyjeżdżali zagranicę, są nawet zadowoleni z po-

Jastrzębia Góra

Kawiarnia

zostania w Polsce, gdyż mają możliwość poznać urok własnego kraju, przekonają się, że w naszych miejscowościach let-

niskowych i uzdrowiskowych można przyjemnie spędzić urlop, niż zagranicą.

Polski Związek Campingowy zrzeszy „kemperów” z całej Polski

W krajach zachodniej Europy szeroko rozwinięte są społeczne organizacje kempingowe, zrzeszające turystów w pieszych i motorowych, spędzających weekendy i wakacje w wędrujących krajoznawczych, połączonych z integralnym przebywaniem przez cały czas na łonie natury, z nocowaniem pod namiotami.

Ruch kempingowy (po angielsku camping — obozowanie) ostatnio przybrał znacznie na sile, wzmocniony przez wzrost użycia namiotów także przez kajakowców i alpinistów.

Turystyka samochodowa poza kempingiem zna zresztą inną jeszcze formę, podobną, zwaną z angielska „caravanning”, a polegającą na wędrowce samochodem z domkiem — przyczepką, rzecz jasna, że ten rodzaj turystyki, choć może ze względu na rozmieszczenie różnych urządzeń w przyczepce zapewnić większe wygody, skazany jest na trzymanie się jedynie szos samochodowych.

Tymczasem kemping w namiotach (prześciągające się w samochodach) umożliwia większą swobodę: można auto zaparkować gdziekolwiek w garażu czy zajeździe i pieszo z zapasami i namiotem (lub namiotami) w plecach udać się gromadnie na wycieczkę w wybraną okolicę, gdzie dowolnie turyści mogą obozować. Rozwój kempingu i u nas posuwa się z roku na rok coraz bardziej.

Powstają wciąż nowe wytwórnie namiotów (prześciągające się w samochodach) o wykonaniu sprzętu coraz bardziej trwałego i lekkiego, śpiworów, materacyków nadymanych, kucharek obozowych itp.

Na Zachodzie ruch turystów obozujących pod namiotem zrzeszony jest już w Międzynarodowej Federacji Campingowej, która jednoczy liczne kluby, zajmuje się kwestiami ułatwień w międzynarodowych wędrowkach kemperów (camper — turysta, uprawiający camping), sprawami administracyjnymi i prawnymi wynikającymi z odpowiedzialności cywilnej za pobyt i używanie cudzego gruntu pod punkt obozowy itd.

W Polsce organizacja Polskiego Związku Campingowego, utrzymującego bliskie stosunki ze światem kajakowców i wioślarzy oraz z Centralą i oddziałami Pol. Tow. Tatrzaskiego, stoją znani krakowscy turyści, pp. dr. inż. Ludwik Kowalski i dr. Antoni Bobur.

Formalnie legalizacji statutu Związku należy oczekiwać niebawem.

Polonia Amerykańska zjeżdża z wycieczkami do Ojczyzny

Poważniejsze amerykańskie biura stwierdziły, że ogólna europejska sytuacja, jak również światowa wystawa w New-Yorku wpłyną hamująco na ruch turystyczny z Ameryki do Europy.

Niemniej jednak wzorem ubiegłych lat na wiosnę roku bieżącego większe organizacje polskie na terenie Stanów Zjednoczonych podały do wiadomości swych członków programy i terminy wycieczek do Polski.

Jak dotychczas zwiedziła już Polskę członkowie Federacji Zrzeszeń Kupieckich Polaków w Ameryce. Związek Polek w Ameryce, grupa z Chicago i wreszcie naliczniejsza była wycieczka Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego.

Czas trwania poszczególnych wycieczek wynosił od dwóch do trzech tygodni, zaś program przewidywał zwiedzanie Gdyni, Poznania, Katowic, Częstochowy, Śląska Zaolziańskiego, Krakowa, Zakopanego, Lwowa i kończył się w Warszawie, skąd większość uczestników rozjeżdżała się do krewnych, zamieszkałych w kraju.

Podczas pobytu w Polsce uczestnikami wycieczek opiekował się Światowy Związek Polaków z Zagranicy, zaś techniczny przeprowadzeniem wycieczek zajmowało się P. B. P. „Orbis”.

W zależności od zainteresowań poszczególnych organizacji układano pobyty w miejscowościach przewidzianych programem. I tak dla wycieczek Federacji Zrzeszeń Kupieckich zwiedzania lokalne opracowane były ze specjalnym uwzględnieniem obiektów przemysłowych, dla Związku Polek — nawiązanie kontaktu z organizacjami kobiecymi w Polsce, dla Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego — nawiązanie kontaktu z klerem oraz organizacjami i prasą katolicką.

Ostatnia ta wycieczka reprezentuje jedną z największych organizacji polskich na terenie Stanów Zjednoczonych. Na jej czele przybył prezes P. Józef Kańka, który przywiózł pewną sumę przeznaczoną na FON, zebraną spośród członków Zjednoczenia Rz.-Katolickiego.

Na podstawie rozmów przeprowadzonych z uczestnikami poszczególnych wycieczek, stwierdzić można, że wracając do Ameryki wszyscy chwalili i podziwiali zupełnie niespodziewany dla nich rozwój ekonomiczny naszego kraju. (MR).

Pielgrzymka węgierska w Częstochowie

Ostatnio bawiła w Częstochowie dość liczna pielgrzymka węgierska, która przybyła do Polski by złożyć hołd Matce Boskiej Częstochowskiej za odzyskanie w spójnej granicy z Polską.

Uczestnicy pielgrzymki zwiedziła również Warszawę, wyrażając się z dużym uznaniem o pięknie i zabytkach stolicy.

Na terenie Warszawy pielgrzymka opiekował się Związek Propagandy Turystycznej.

się Wielka Wieś i posiadała port: nowoczesny port rybacki Władysławowo. Ale reszta siedziała cicho: poza letnikami nic nie przybyło ani w Cetniewie, ani w Chłapowie, ani w Lisim Jarze, ani na Jasnym Wybrzeżu.

Do czasu. Pierwsza przemówiła Jastrzębia Góra, dumna ze swego wyniosłego położenia i doborowej publiczności. W tym roku (...) dano początek potężnym, a na wielką skalę zakrojonym inwestycjom, których plan opracował znany urbanista, prof. U. J. K. we Lwowie, Stanisław Filipkowski. Prace rozpoczęto od budzącej kontrowersje windy plażowej, to jednak dopiero początek inwestycji. Miała więc powstać, na wprost mostu wiodącego do windy, kawiarnia na tysiąc osób (!), a w niej sale bridżowe, bilardy, czytelnia. Budujemy – mówił dyrektor Drozdowski – basen dla ciepłych kąpiel, mały stadion sportowy, korty tenisowe i strzelnice. Sprowadzamy motorówki, których tu dotychczas nie było, a dla amatorów „silnych” wrażeń urządzamy tobogany: zjazd z wysokiej skarpy na biegnącym po szynie wózek do morza!

Bezpośrednie otoczenie Jastrzębiej Góry również miało ulec istotnym zmianom. Wydzierżawiono ponad tysiąc hektarów lasów i okolicznych terenów (...) dla urządzenia polowań. Przepływająca w pobliżu rzeczka Czarna została wydzierżawiona na przestrzeni 8 km celem założenia na niej racjonalnego rybołówstwa.

Na drodze w kierunku Tupadeł miał powstać kościół i nowoczesne, ale (...) w stylu kaszubskim utrzymane wielkie hale targowe, a w ich sąsiedztwie ośrodek miejski Jastrzębiej Góry i bulwaru: kamienice i sklepy oraz hotel popularny na 400 osób. Oczywiście, garaż zbiorowy na 30 boksów, oczywiście – parking w centrum kąpieliska, a w jego niedalekim sąsiedztwie lotnisko sportowe.

Niestety, owe ambitne plany uczynienia z kaszubskiego wybrzeża polskiej riwieri nie mogły zostać zrealizowane. Wkrótce wybuchła wojna. W czasach PRL-u znów jednak zawiły tu tłumy letników z całej Polski. Infrastruktura turystyczna była systematycznie rozbudowywana, niekiedy funkcjonalnie i gustownie, niekiedy wręcz przeciwnie, niemniej ta część Kaszub i Polski do dziś cieszy się wśród osób spragnionych nadmorskiego odpoczynku niesłabnącym powodzeniem.

ROZMAITOŚCI

Szpalty „Jedziemy” zawierają również drobne wzmianki dotyczące rozmaitych „latowych”, jak się wtedy jeszcze niekiedy pisało, wydarzeń z terenu Kaszub.

Na niedzielę 20 sierpnia zapowiedziano szereg imprez sportowych. W Gdyni mają się odbyć żeglarskie regaty juniorów. Z kolei 22 sierpnia powróci do Gdyni ze Sztokholmu statek „Batory”, który po dwudniowym postoju 24 odjedzie do Am. Północnej.

Z pozoru nie dostrzegało się atmosfery narastającego strachu przed tym, co już niedługo okazało się nieuniknione. Nad morzem nie odczuwa się wcale atmosfery wojennej. Ruch turystyczny i kąpieliskowy, mimo bliskości Gdańska, skąd wychodzą różne niepokojące wieści – odbywa się zupełnie normalnie.

Polityka państwa polskiego promowała krajową turystykę, również wśród najmłodszych. W nocce *Dokąd najchętniej jeżdżą dzieci? Zniżki kolejowe do 18 sierpnia* informowano, iż ze zniżek skorzystało w pierwszym okresie prawie 350 tysięcy dzieci. Duża część z nich pragnęła zobaczyć „nasze morze” i te marzenia, również dzięki owym zniżkom, realizowała.

Pora powrócić do *Planu pociągów popularnych od 15 sierpnia do 1 września 1939 r.*, bo przecież nie mogło w nim zabraknąć tras prowadzących na Kaszuby. Z Łodzi Kaliskiej często odjeżdżały pociągi do Gdyni (np. specjalny pociąg z wycieczką szkolną), choć był i pociąg z Poznania, i z Dubna (ten ostatni z DOKP Lwów). Z Bydgoszczy natomiast można było się dostać koleją żelazną do Tucholi (np. wycieczka kupców).

Oddzielna notka zawiera informacje o 12 pociągach wycieczkowych nad polskie morze. Na dwa dni świąteczne (13 i 15 sierpnia) z różnych części kraju miało wyjechać do Gdyni właśnie dwanaście pociągów: ze Sławkowa, Zdołbunowa (województwo wołyńskie), Lublina, Krakowa, Stanisławowa, Wilna, Poznania, Warszawy, Łodzi oraz trzy z Katowic.

Liga Popierania Turystyki oferowała ulgi wyjazdowe i pobyty ryczałtowe. Znalazły się też tu m.in. kaszubskie (nie żałujmy im, niektórym „nieco” na wyrost, owej prestiżowej nazwy) kurorty nadmorskie. *Oto miejscowości, gdzie można spędzić tani urlop: Mechelinki, Rewa, Gniezdźdewo, Ostrów, Pierwoszyn, Tupadły, Puck, Swarzew, Wielka Wieś, Chłapowo, Jasne Wybrzeże, Osłonino, Hel, Jastarnia, Jastrzębia Góra, Jurata, Kuźnica, Orłowo, Rozewie.*

Kontekst czasowy opisanego egzemplarza „Jedziemy” jest, jednak, bardzo istotny, zmienia nasze postrzeganie radosnej, optymistycznej gazety, zachęcającej do wakacyjnej beztroski. Niemal ostatni to przejaw normalności tuż przed nadejściem kataklizmu. Jakże inaczej, niż nasi przodkowie, czytamy dziś owe artykuły, bogatsi we wiedzę, co stało się zaraz potem. Miejsca, o których tu czytamy, zamieniły się w piekło; Kępa Oksywska, w ogóle Kaszuby, Pomorze, Warszawa, tysiące innych.

Dobrze też, że nie znamy naszej przyszłości, choćby miała być jak najlepsza...

PIOTR SCHMANDT

SKARBY SYCEWIC. LUDZIE I ICH HISTORIE

Sycewice to malownicza miejscowość w gminie Kobylnica w powiecie słupskim, o której napisano wiele artykułów i prac rozmaitych, a jej przedwojenna i powojenna historia wciąż nas interesuje, jest opisywana i przekazywana z pokolenia na pokolenie.

Zaczął się od analizy dokumentów Marty Bartos, mieszkanki Sycewic, która przekazała do Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Marii Dąbrowskiej w Słupsku (MBP) niezwykle wartościowy pod względem historycznym zbiór dokumentów. Kolekcja zawiera mnóstwo zdjęć, zarówno tych historycznych, jak i współczesnych, są w niej wycinki prasowe, publikacje rodziny Zitzewitzów, wywiady i skrzętnie opisane albumy, jest też historyczna mapa Stolp Und Umgebung oraz praca dyplomowa Łukasza Bartosa, w której autor opisuje lata powojenne w Sycewicach, począwszy od roku 1945. W materiałach odnajdujemy również trzy części opracowań Waltera Nagla urodzonego w 1929 roku w Zitzewitzach pt. *Das Dorf und seine Geschichte. Die Menschen und ihre Erlebnisse...* (Wieś i jej historia. Ludzie i ich doświadczenia...). Te publikacje zawierają informacje o zdarzeniach, które rzeczywiście miały miejsce, są w nich daty, opisy, sprawozdania, ludzkie doświadczenia, dokumenty, listy, zdjęcia, przemówienia i wiersze... W nich zawarto informacje historyczne i literackie o dawnych mieszkańcach Zitzewitz.

Z powyższego wynika, że kolekcja Marty Bartos jest opowieścią o zwyczajnych ludziach, o tych, którzy odeszli, i o tych, którzy wykreowali i wciąż kreują swoje miejsce na ziemi. To oni są twórcami historii, która za kolejne setki lat stanie się podstawą badań przyszłych pokoleń.

Już wkrótce kolekcja rodzinna Marty Bartos, którą przejęła po swoim ojcu Bronisławie Jeziorowskim, znajdzie swoje miejsce w zasobach Bałtyckiej Biblioteki Cyfrowej (BBC), tymczasem jest eksponowana w estetycznych przestrzeniach Filii Biblioteki Publicznej w Sycewicach.

Bronisław Jeziorowski wraz z rodziną przeniósł się do Sycewic z Reblina, miejscowości, która należy do tej samej gminy. Był rok 1957 i od tamtego czasu Sycewice były miejscem ważnym dla pana Bronisława. W jego życiu rozpoczął się proces dokumentowania historii miejsca, które wybrał. Rodzice Marty byli nauczycielami, pedagogami, ojciec pracował w kuratorium oświaty, znał język niemiecki, co pozwoliło mu na nawiązanie relacji z potomkami rodziny Zitzewitzów, pochodzącej ze starego pomorskiego rodu. Potomkowie zwrócili się do Bronisława, a on wskazał im kierunek, pośredniczył w nawiązaniu relacji z mieszkańcami.

Rodzina von Zitzewitzów, rok 1936. U góry hrabina Elisabeth, u dołu: Heinrich, hrabia Wilhelm, Katharina, Marie-Elisabeth, Hubertus, Christian

LISAWETA VON ZITZEWITZ – POTOMKINI STAREGO POMORSKIEGO RODU

Ale zacznijmy od początku, bo duchy przeszłości nigdy nie zasypiają! Sycewice to miano pochodzące od nazwania osobowego Syc lub Sycz, z języka niemieckiego Zitzewitz¹. Wieś należała ongiś do dóbr lennych rodu Zitzewitzów. Pierwsza wzmianka o tym szanowanym pomorskim rodzie pojawiła się już w 1345 roku, a odnalezione dokumenty wskazują na słowiańskie pochodzenie rodziny. Lisawetę Zitzewitz (1952–2020) – córkę Heinricha Eugena von Zitzewitz (1925–1998), ostatniego z rodu mieszkającego z bliskimi w majątku Sycewice – nazwano pojednawczynią. Wiele lat kierowała Fundacją Europejską Kulice–Külic oraz Akademią Europejską w Kulicach, która działała na rzecz pojednania i porozumienia polsko-niemieckiego. Akademia Europejska miała siedzibę w wyremontowanej przez fundację dawnej posiadłości Bismarcka, a do remontu przyczynił się potomek Żelaznego Kanclerza Philipp von Bismarck. To właśnie w Kulicach odbywały się seminaria i konferencje naukowe, na które Lisaweta von Zitzewitz zapraszała polskich i niemieckich naukowców. Cisza, spokój, ogromny park dworski, romantyczna aleja grabów przyciągały znakomitych wykładawców, komentatorów i dyskutantów, uczestników z Polski i Niemiec. W pałacu organizowano warsztaty dla młodzieży, znajdowała

1 E. Wiązowski, *Z Kobylnicą przez wieki*, Kobylnica 2019, s. 79.

się tam również baza noclegowa. Efekty owych wydarzeń jednoczących narody były mierzalne nie tylko z punktu widzenia nauki, ale przede wszystkim pojednania polsko-niemieckiego.

Fundacja dzierżawiła zespół pałacowo-dworski od Agencji Nieruchomości Rolnych. W 2002 roku przekazała odrestaurowany z ruin obiekt Uniwersytetowi Szczecińskiemu, który w roku 2013 postanowił sprzedać nieruchomość². Po Akademii Europejskiej w Kulicach pozostało wiele wartościowych tekstów pokonferencyjnych publikowanych w „Zeszytach Kulickich”, których Lisaweta von Zitzewitz była redaktorką. Pozostały też pamiętania, wywiady i fotografie.

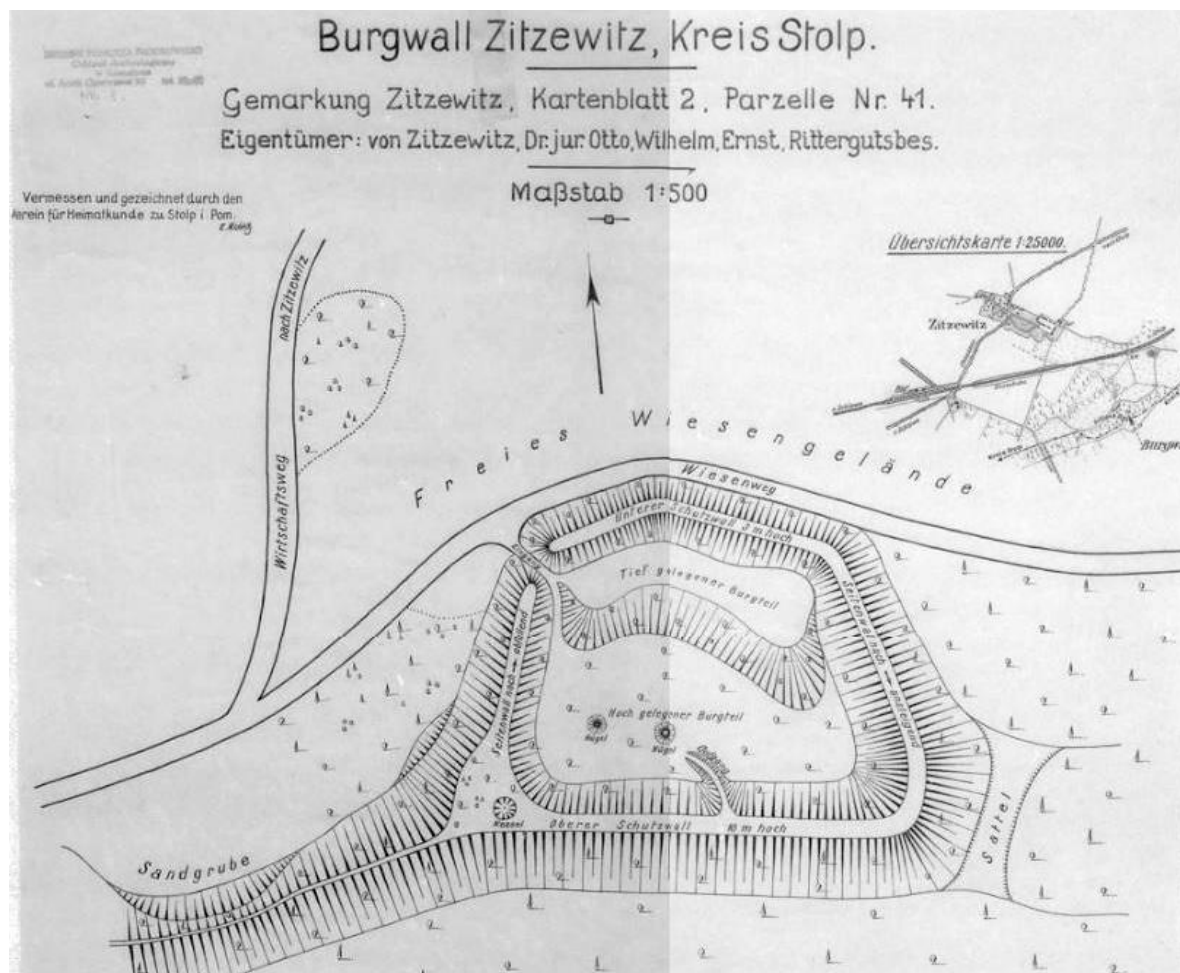
HEINRICH EUGEN VON ZITZEWITZ – POTOMEK WILHELMA

Ojciec Lisawety, Heinrich Eugen von Zitzewitz, przeżył ból rozstania z ziemią rodzinną, był najstarszym z siedmiorga dzieci von Zitzewitzów. Kiedy w marcu 1945 roku przechodził przez Pomorze front i Armia Czerwona zablokowała drogi na zachód, jego ojciec Wilhelm ruszył z rodziną do krewnych w Zezenowie (dziś Cencenowo) pod Łebą³. A potem ślad po nim zaginął. To

wówczas Eugen pożegnał się z Pomorzem. W rodzinne strony wrócił dopiero po pięćdziesięciu latach. Zaprzyjaźnił się z nowymi mieszkańcami, którzy z kolei jeździli w swoje rodzinne strony do Ukrainy czy Białorusi, wszak tam pozostawili ojcowiznę.

Heinrich Eugen był artystą rzeźbiarzem, malarzem, publicystą i pisarzem. Wykonał serię rzeźb dla kościoła w Sycewicach. Motywem przewodnim lipowej chrzcielnicy jest kroczący po wodzie św. Krzysztof. Na olchowej ambonie zaś znajdują się symbole czterech ewangelistów, z olchy wyrzeźbiona jest również dolna część ołtarza. Później wykonał jeszcze tryptyk z ukrzyżowanym Chrystusem, Matką Boską i św. Józefem. Podarował go kościołowi w roku 1997. Eugen utrzymywał dobry kontakt z księdzem proboszczem Janem Terlikowskim.

Marta Bartos wspomina, iż potomkowie Zitzewitzów pojawili się swego czasu w jej rodzinnym domu, pragnęli nawiązać dobre relacje z mieszkańcami, powspominać, niczego w zamian nie oczekując. Mieszkańcy Sycewic zapraszani byli do Kulic, a potem... wszystko się skończyło, pozostały dokumenty, fotografie, lipowe i olchowe rzeźby w kościele i wspomnienia. Nadeszło nowe pokolenie, przybyło

² Z. Plesner, *Do widzenia fundacja. Dawna posiadłość Bismarcka na sprzedaż*, online: <https://www.dw.com/pl/%C5%BCegnaj-fundacja-dawna-posiad%C5%82o%C5%9B%C4%87-bismarcka-na-sprzeda%C5%BC/a-16466353>, dostęp: 22.05.2025.

³ E. Wiązowski, *Z Kobylnicą...*, s. 79.

Pałac w pełnej krasie

mieszkańców, odeszli pamiętający, bo tak już jest w człowieczym trwaniu.

NIGDY WIĘCEJ WOJNY!!!

Powróćmy jeszcze raz do historii, by ją odświeżyć, przypomnieć, pokazać na fotografiach...

Pierwszym właścicielem majątku był Peter von Zitzewitz. Choć zarządzał nim od roku 1410³ (niektóre publikacje podają, że zmarł on w owym 1410⁴), to po wiekach jednym z najznamienitszych członków rodu okazał się Wilhelm Zitzewitz, ale o nim później. W 1585 roku ród został podzielony na dwie linie. Założycielem drugiej gałęzi był Georg von Zitzewitz, stał się zatem protoplastą gałęzi pierwszej⁵.

W 1784 roku majątek miał dwa folwarki, dziewięć gospodarstw rolnych, kuźnię, karczmę, budynek szkolny, trzech właścicieli domów i 25 palenisk. I tak rodzina trwała na Pomorzu aż do roku 1945, kiedy to przyszedli Sowieci i spalili pałac. A zdarzyło się to dzień przed przekazaniem majątku w ręce władz polskich. Choć jednym z zadań komendantury wojennej było zabezpieczenie ponemieckiego mienia, w praktyce Rosjanie traktowali je jako należny im łup wojenny, a represjom i gwałtom towarzyszyły świadome bądź przypadkowe podpalenia. To nie kto inny, jak Rosjanie – przez przypadek, od niechcenia, z buńczuczności i w alkoholowym upojeniu – spalili okazały pałac Zitzewitzów w Sycewicach. Tuż po wojnie działy się straszne rzeczy, które trudno dziś opisać. Nigdy więcej wojny!!! – krzyczą pokolenia. Nigdy więcej wojny!!!

Po II wojnie światowej Rosjanie w bestialski sposób wymordowali rodzinę wójta Sycewic. Zwłoki czworga dorosłych oraz czworga dzieci znaleziono w ich własnym domu. Zostali powieszani w jednym rzędzie. W innej rodzinie „wyzwoliciele” zastrzelili ojca i córkę, której mężczyzna bronił przed żołdakami. Gdzieś tam, gdzie oczy ludzkie zamyka przemoc, dwóch pijanych Rosjan zadało śmiertelne rany jednemu z mieszkańców Sycewic. A on nie był niczemu winien, był zwykłym człowiekiem, chciał jedynie żyć! O tych powojennych zdarzeniach pisał dr Eugeniusz Wiązowski, powołując się na publikację Pagela⁶.

Wróćmy do Wilhelma von Zitzewitza. Był to człowiek wykształcony, studiował rolnictwo, a począwszy od 1862 roku, urbanizował wieś. Przez lata powiększał majątek i dbał o siedzibę rodową. W 1901 roku z posiadanych dóbr w pobliżu majątku rodowego Wilhelm utworzył majorat, na podstawie którego dobra niepodlegające podziałowi mógł dziedziczyć najstarszy syn. W roku 1900 odbyły się okolicznościowe obchody 600-lecia istnienia rodu, a dziewięć lat później Wilhelm otrzymał od króla pruskiego tytuł szlachecki.

W Sycewicach znajdowały się Kasa Zapomogowo-Pożyczkowa, gospoda Ericha Toscha, młyn Puttkamerów, kuźnia i przedsiębiorstwo utylizacji odpadów

⁴ A. Świetlicka, E. Wisławska, *Słownik historyczny miast i wsi województwa słupskiego*, Słupsk 1998, s. 223.

⁵ E. Wiązowski, *Z Kobylnicą...*, s. 79.

⁶ Tenże, *Tam, gdzie jest park podworski i była ferma „tysiaca krów”*, Powiat Słupski 2009, s. 1–2.

zwierzęcych. Budynek gospody zachował się we wsi do dziś, tak jak wiele innych. Jego lokalizacja nie jest przypadkowa, dawno temu w Sycewicach funkcjonowała bowiem jedna z największych gorzelnii w okolicy, w której produkowano alkohol z ziemniaków i żyta. A na przełomie XIX i XX wieku, przy nowej stacji kolejowej, wybudowano również budynek dworcowy. Ludzie się przemieszczali, handel kwitł.

W 1934 roku wieś skanalizowano i położono nawierzchnię głównej drogi. Należy też wiedzieć, że mieszkańcy Sycewic byli wówczas ewangelikami i należeli do parafii w Zębowie (niemiecka nazwa Symbol⁷). W każdą niedzielę rodzina Zitzewitzów jeździła do XV-wiecznego kościoła w Zębowie, miejscowości należącej wówczas do von Belowów. Przemieszczała się pięknym powozem drogą zwaną Dębówką. Od bardzo wczesnych lat w majątku prowadzono też aktywną działalność oświatową. Pierwsza szkoła zaczęła tu funkcjonować już w 1818 roku.

SKRZYDŁORZECH KAUKASKI I KLONOWE SAMOSIEJKI

Po śmierci Wilhelma, która nastąpiła w 1925 roku, majątek przeszedł we władanie jego syna Heinricha. Ten na miejscu istniejącego wcześniej dworu wybudował pałac (ten sam, który w 1945 roku spalili Sowietci) i założył park z kilkoma częściami kompozycyjnymi. Jeszcze w XIX wieku do siedziby prowadziła aleja wjazdowa obsadzona jesionami, tuż obok znajdowały się urokliwe stawy, otwarte polany zwieńczone kuli-

sowym zadrzewieniem. Widok z pałacu na równinę łąkową był niewiarygodnie piękny. Po latach wprowadzono elementy rustykalne. Drzewostan przy stawach obsadzono egzotycznymi roślinami, wzrastały tam nieprawdopodobnie świeży skrzydłorzech kaukaski, klon, jesion listny i cukrowy, wiąz zwisły oraz świerk kłujący⁸. Około 1920 roku przy alei wjazdowej koło dużego stawu wystawiono pomnik z tablicą ku czci poległych w I wojnie światowej. Część parku zajmowały sad i ogrody warzywne, a romantyczne ławeczki i parkany kryły się pośród obfitej zieloności.

Majątek po upaństwowieniu przejął PGR. W 1975 roku wybudowano tu oczyszczalnię ścieków, przez co po latach powstały cuchnące sadzawki, powodując usychanie drzew i krzewów. Na skutek melioracji stawy zaczęły zarastać dziką roślinnością. W innej części park zarósł samosiejkami, podrosty drzew i krzewów utworzyły dzikie chaszczki. Potem podjęto prace renowacyjne, wywieziono z parku składowisko śmieci, by choć w części nabrał dawnego blasku. Na szczęście zachowała się część leśna parku z dawnym drzewostanem i układem starych dróg. Po majątku Zitzewitzów pozostały fragmenty omszałych pałacowych kamieni, „wydziedziczony” park podworski, jezioro, fragment zespołu folwarcznego z gorzelnia, zarośnięta podstawa pomnika z I wojny światowej i spalona tablica. A na cmentarzysku rodzowym widoczne są skrawki kamiennych resztek obrosłych mchem i porośniętych darnią tak, że już ich nie widać. Dawno temu porozbierano nagrobki, zachowały się jednak granice starożytnego układu przestrzennego. A na starych cmentarzyskach wiejskich, oddalonych od wsi o jakiś kilometr, widoczny jest przeredzony drzewostan, gdzie główne skrzypce grają dęby, świerki i jesiony, wtórują im pachnące lipy i smukłe brzozy.

Tymczasem w Bałtyckiej Bibliotece Cyfrowej odnajdujemy szkic grodziska, które osiadło pośród podmokłych łąk, na grzbiecie stoku wąskiego wzniesienia. Otacza je podwójny wał i przedziela fosa o szerokim przekopie. Szkic nakreśliło ongiś Towarzystwo Historii Regionalnej w Słupsku (Verein für Heimatkunde) w skali 1:500. W prawym górnym rogu dokumentu jest mapka pogładowa w skali 1:25 000 z usytuowaniem tego grodziska względem Sycewic. Jako właściciela majątku ziemskiego, gdzie znajduje się grodzisko, wymienia się doktora prawa Ottona Wilhelma Ernsta von Zitzewitza. Brak daty wykonania owego szkicu. Być może we wskazanym miejscu znajdują się jakoweś legendarne wrota, nie wszystko to bowiem, co się w dawności zadziało, przeszło przez pomnikową bramę czasu.

DANUTA MARIA SROKA

BIBLIOTEKA „POMERANIA” MBP W SŁUPSKU
FOTOGRAFIE ILUSTRUJĄCE ARTYKUŁ POCODZĄ
Z KOLEKCJI MARTY BARTOS

⁷ Świetlicka, Alicja, Wisławska, Elżbieta. *Słownik historyczny...*, s. 257.

⁸ Wiązowski, Eugeniusz. *Tam gdzie jest park podworski i była ferma „tysiąca krów”*, Powiat Słupski, 2009, s. 1-2.

Łacińska i polska edycja książki ks. Jana Gotfryda Borka *Echo z grobów (Echo Sepulchralis)*, która ukazała się w Gdańsku w roku 2024 i 2025, zwróciła moją uwagę na opowiadanie Aleksandra Majkowskiego *Organy borzyszkowskie*, którego rękopis ukazał się za sprawą Józefa Borzyszkowskiego w *Studiach i materiałach do dziejów wsi i rodziny*, mających główny tytuł *Borzyszkowy i Borzyszkowscy. Tuchom* (1999). To był jednak tylko rękopis, ale ponieważ Majkowski opublikował ten utwór w roku

1938 w „Dzienniku Bydgoskim”, więc wedle edytorskiego prawa właśnie jego treść uznaje się za ostateczną.

Organom borzyszkowskim przydano tutaj przypisy i skorygowano pisownię wedle zasad współczesnej ortografii oraz interpunkcji tylko tam, gdzie było to konieczne.

Zdecydowałem się opublikować to opowiadanie w „Pomeranii”, by mogło zapoznać się z jego treścią więcej odbiorców.

TADEUSZ LINKNER

ORGANY BORZYSZKOWSKIE OPOWIADANIE Z KASZUB Z CZASÓW KRÓLA SASA¹

Wiedział Pan Bóg, czemu oddzielił Zabory od Gochów². Przez pas jezior, dzielący te dwa szczepy kaszubskie, przepływa rzeka Brda, a piaski po obu jej brzegach aż od Swornych wielkich wód stanowią puszcę, na której latem wicher maże wczorajsze drogi, a zimą psotne biesy prowadzą sianie nie do celu, ale do miejsca, z którego wyjechałeś. Stąd parafie wielewska, bruska i leśnińska żyją na błogosławionych Zaborach swoim wesołym i śpiewnym życiem, mało styczności mając z Gochami parafii borzyszkowskiej, matki istniejących dzisiaj na jej pierwotnym obszarze parafii dawniejszej brzezińskiej i nowszej upińskiej. Nikt nie wie, czemu Kaszubów mieszkających po zachodnim brzegu rzeki Brdy zwią Gochami. Nie istnieje też żaden dogmat naukowy zmuszający do wiary mapom starożytności, które w tych stronach w pierwszym stuleciu naszej ery sadzają nie Gochów, ale Gotów z Burgundaholmu³.

Niedobrze jest, kiedy Gochowie spotykają się z ludźmi z Zabor[ów] na jarmarku. Wtenczas bowiem z lada powodu kije i noże idą w ruch. Ale sędzia w Chojnicach, któremu wypada wymierzać sprawiedliwość wobec naruszenia spokoju publicznego, wie dobrze, że tym, który pierwszy użył niebezpiecznych środków namacalnych, był Goch, a nie czasem Zaborzanin. Gdzie na pograniczu tych dwu szczepów wypadnie obrzęd weselny lub chrzciny, tam przezorny gospodarz sadowi jednych i drugich oddzielnie, aby potem nie zbierać skorup i nie kleić potłuczonych statków⁴.

Główną parafią, jak się rzekło, jest wieś Borzyszkowy z okolicą. Tak się przed wiekami złożyło, że niejaki pan Jan Szady nabył tę wieś wraz z przyległościami od kawalerów zakonu domu niemieckiego, *vulgo*⁵ Krzyżaków, Anno Domini 1352 z przywilejem: *Item Collationem parochiae debet habere*⁶. Parafia istniała

wtenczas od dawna. Założenie jej sięga przynajmniej czasów arcybiskupa Marcina i walk Krzywoustego z Świętopełkiem pomorskim na linii Noteci pod Nakłem. Przywilej zaś patronatu z pierwszego Szadego przeszedł na jego potomków i do dziś dnia na nich spoczywa, co daje często groteskową sytuację, że patronem księdza proboszcza jest jego organista lub kościelny.

Na czele tej rozległej parafii, w której Brzeźno i Upiłka mają dzisiaj samodzielnych duszpasterzy, postawiła Opatrzność na początku XVIII stulecia niejakiemu księdzu Borka. Chwalebny, poza staraniem się o swój kościółek i zbawienie dusz niesfornych owieczek, miał ten zacny ksiądz zwyczaj zapisywania ważniejszych wydarzeń w swojej parafii w językach łaćcińskim i polskim. Zapiski te w postaci jednego tomu oprawnego i kilku tek z luźnymi kartkami przechowały się dla potomności w starej szafie na plebanii.

¹ Artykuł opublikowano w „Dzienniku Bydgoskim” nr 1 z 1938 r., s. 6–8. Podtytuł pojawił się dopiero na następnej stronie, czyli na s. 7.

² Zabory – region na południu Kaszub, za Borami Tucholskimi, gdzie m.in. Wiele, Brusy, Karsin, Leśno, Swornegacie, gdzie również ziemia żyzniejsza. Zabory – region na południu Kaszub, za Borami Tucholskim, gdzie m. in. Wiele, Brusy. Gochy – region Kaszub obejmujący m.in. Brzeźno Szlacheckie, Upiłkę, Lipnicę, Borzyszkowy, gdzie niezbyt urodzajne ziemie.

³ Burgundaholm – nazywano tak Bornholm.

⁴ Statki – daw. naczynia.

⁵ *Vulgo* (łac.) – ogólnie.

⁶ *Item Collationem parochiae debet habere* (łac.) – Musi mieć również wkład parafialny, czyli wpomagać parafię, co daje pewne prawa. Odtąd wszystko co antykwą, podajemy za Majkowskim! Można by z tego zrezygnować, ale pewnie miało to wybrzmiewać wedle barokowego stylu nasyconego latynizmami

Ksiądz Bork obejmując rządy swej parafii, zastał około dwudziestu *Ichmościów Collatorów*⁷, którzy od czasów pierwszego pana Szadego drogą podziału i dziedziczenia przybrali siedziby i nazwiska różne. Z Gliśna pochodziło kilku Gliszczyńskich, w Kiedrowicach siedzieli Kiedrowscy, w Łąkiem – Łąccy, wszystko szlachta. A chociaż ona była uboga i w drewnianych dyflach po ziemi Bożej stąpająca, jednak pewna siebie, zdrowa duchowo i fizycznie. Mężczyźni byli rośli i postawni, kobiety rasowej urody.

Stare żółtkłe karty zapisków księdza Borka wymownie świadczą o pracy cywilizatorskiej tego zacnego duszpasterza i dobrego gospodarza. Z oryginalnego protokołu poznajemy cały zespół *Ichmościów Collatorów*, którzy na wstępie działalności jego obowiązują się każdy z osobna i wszyscy wspólnie podług zamożności postawić jedno, dwa lub trzy przęśla płotu około cmentarza, którego zupełny brak stwierdza protokół. *Ichmościowie collatorowie* uznają zgodnie stan taki za niedopuszczalny, kiedy groby, obrosłe zielenią i kwieciami, służą w braku płotu jako miejsce snu dla krawca Myszki, lubiącego się pozbywać stanu trzeźwości, rzadko prawda, ale tym gruntowniej, lub też jako pastwisko kozie pana organistowej, która jako bezrozumne zwierzę nie umie się zachować z przyzwoitą wstrzemięźliwością na miejscu poświęconym. Despekty⁸ takie, wyrządzane miejscu wiecznego spoczynku nieboszczyków parafii borzyszkowskiej, obowiązują się usunąć *Ichmościowie Collatorowie* postawieniem, jak się wyżej rzekło, rzetelnego płotu, przyrzeczenie dla większego waloru umacniając słowem szlacheckim. Podpisano Anno Domini 1730 w ten sposób:

„Imając się pióra podpisują Styp-Rekowski, Wantoch-Rekowski, Wnuk-Lipiński, Szady-Borzyszkowski. Trzymając się pióra⁹ podpisują Wnuk-Gliszczyński, Chamier-Gliszczyński, Lew-Kiedrowski. Dwóch *Ichmościów Collatorów* zamiast swego szanownego nazwiska stawia po trzy energiczne krzyże. Jedyny pan *Collator Pupka-Prądzyski* potwierdza swoją zgodę w protokóle *manu proprio*¹⁰.”

Anno Domini 1732, więc dwa lata później, został spisany przez księdza Borka po raz drugi w tej sprawie protokół rozpoczynający się słowami:

„Lubo słowo szlacheckie trzymane być powinno jako przysięga, jednak zdarza się przez zapomnienie, zaniechanie, niefortunne okoliczności i inne przyczyny, że niedotrzymanem bywa¹¹.”

Okazuje się mianowicie, że wystawił swoje przyrzeczone trzy przęśla płotu cmentarnego podpisany

manu proprio pan *Collator Pupka-Prądzyski*. Tak samo dotrzymał słowa pan *Collator Wnuk-Gliszczyński*, trzymający się pióra. Reszta *Ichmościów collatorów* nie dopisała. W takim stanie parkanu ani koza pana organistowa, ani sławetny krawiec Myszka, ten ostatni w stanie odstąpienia od chwalebego stanu trzeźwości, nie znaleźli przeszkody w nadużywaniu poświęconego miejsca dla celów osobistych. Ksiądz Bork, wstrząsnąwszy w owych dla cnoty zgubnych czasach króla Sasa¹² sumieniami owieczek, wymógł na nich powtórne solenne zobowiązanie dotrzymania słowa szlacheckiego względem parkanu cmentarnego, co wynika z podpisów *Ichmościów collatorów* imających się pióra, trzymających takowe lub malujących godła chrześcijańskie.

Wnioskować należy, że nareszcie stanął parkan cmentarny ku radości nieboszczyków parafii borzyszkowskiej, a zmartwieniu kozy pana organistowej i sławetnego krawca Myszki. A energiczny ksiądz Bork zabrał się do dalszego dzieła cywilizacyjnego, mianowicie do odnowienia swej świątyni wiejskiej.

⁷ Z łac. *collatio* – czyli utrzymujący kościół, fundator kościoła, mający też prawo obsadzania urzędów kościelnych.

⁸ Despekt – zniewaga, przykrość.

⁹ *Trzymając się pióra* – chwytając, trzymając pióro, czyli raczej nie umiejąc pisać.

¹⁰ *Manu proprio* (łac.) – własnoręcznie.

¹¹ Ten tekst w „Dzienniku Bydgoskim” zapisano w cudzysłowie, co może wskazywać, że Majkowski podał go jako cytaty z zapisków(?) ks. Borka. To jednak nic pewnego, bo inne fragmenty, chociaż wskazujące na cytacje, nie miały cudzysłówów, ale tutaj w cudzysłowach je podano!

¹² Za Augusta III Sasa, panującego w latach 1733-1763.

Zmurszałe zapiski księdza Borka stwierdzają dobrą wolę poprzednika w rządach parafii borzyszkowskiej, która to dobra wola zwyczajem ludzkim bywała nadużywana. Ksiądz poprzednik bowiem, nie wiadomo, na jakiej podstawie, żywił przekonanie, że ludzie tułający się po Bożym świecie bez stałego *domicilium*¹³ to adepci szlachetnej sztuki malarskiej. Stosownie do tego przekonania każdy taki *vagans per orbem*¹⁴ znalazł u zmarłego księdza proboszcza przytułek i zajęcie pędzlem i farbą w kościele borzyszkowskim a sute *viaticum*¹⁵ na odejściu. Taka słabość stojącego już przed sądem Bożym poprzednika księdza Borka nie pozostała naturalnie tajemnicą wobec licznej rzeszy młodych rzemieślników różnych cechów, odbywających w owych latach obowiązującą wędrówkę po majstrach. Ksiądz Bork w zapiskach swoich wyraża przekonanie, że tą drogą bezrobotni kowale, ślusarze, kołodzieje, szewcy i kominiarze, podając się niezgodnie z prawdą za uczniów sztuki Świętego Łukasza, pozostawili kolejno ślady swego rzemiosła w wewnętrznym zdobnictwie świątyni borzyszkowskiej. Taka polichromia rzemieślnicza nie odpowiadała podług zdania księdza Borka powadze przybytku Pańskiego. Stąd *Ichmościowie collatorowie* podpisują mozolnie ułożony na posiedzeniu protokół, w którym ksiądz Bork kładzie na nich ciężar odnowienia swego kościółka, miarkując mądrze wiatr podług wełny jagnięcia¹⁶. Wnukowi Gliszczyńskiemu przypadł boczny ołtarz Świętego Wawrzyńca, przed którym stała jego ławka kolatorska, i połowa sufitu kościelnego, Prądzynskiemu stojący naprzeciw jego ławki kolatorskiej ołtarz Świętej Cecylii i druga połowa sufitu. Resztę zdobnictwa podzielili pomiędzy sobą pozostający ichmościowie collatorowie, zobowiązując się słowem szlacheckim, potwierdzonym podpisami w znanym już stosunku do pióra.

Z tym rozpoczęła się tragedia pana Pupki-Prądzynskiego z Prądzony. Pewnego dnia po Świętym Jakubie zjawilo się na podwórzu pana Prądzynskiego około dwudziestu zbrojnych ludzi. Herszt bandy oświadczył gospodarzowi, że ze względów politycznych wieść jemu trzeba, czy on, Pupka-Prądzynski, jest zwolennikiem króla Jegomości Augusta czy też Stanisława¹⁷. Bogiem a prawdą, pan Pupka-Prądzynski tak mało był wtajemniczony w arkana ówczesnej polityki, że mu najzupełniej obojętnym było, czy panuje w Polsce Sas czy Piast. Dla miłej zgody, mimo wewnętrznego oburzenia na najazd, gotów był oświadczyć się, za kim groźni ludzie żądali. Powikłała sprawę panna Cecylia, córka Prądzynskiego,

która nadbiegła, by się przyglądać fantastycznym postaciom przybyszów. Na tych jej zjawienie się podziało jak czerwona chusta. Jęli bowiem nie tylko trzaskać szablami i podręcać wąsiki, ale ku zgorzeniu cnotliwie wychowanej panny wychwalać jej wdzięki w sposób niekłopotliwy, niby jak pięknej sztuki bydelka, wystawionej na jarmarku na sprzedaż. Brakło tylko, że pewien wąsał zbliżył swoją wojowniczą twarz do białych lic panny Cecylii, jakby ją chciał pocałować. Oburzona dziewczyna uderzyła go małą, ale krzepką piąstką pomiędzy wąsy a nos, co wywołało skutek, że wojak zaczął kichać i pluć krwią. Najmocniejsza tabaka z Kościerzyny nie wywołałaby tak nieoczekiwanego skutku. Dokonawszy tego, dziewczyna jak sarna uskoczyła do szopy. Konfuzja¹⁸ jednego z żołnierzy wojska wywołała głośny śmiech dumnego ze swej córki ojca, ale miała skutki oplakane. Dowódca oddziału oświadczył groźnie, że teraz ma dowód, jako że gospodarz i jego rodzina są wrogami wojsk Jegomości króla Stanisława Leszczyńskiego, które w osobie jednego towarzysza zostały czynnie znieważone. Z tego powodu nakłada wojsko na gospodarza kontrybucję w gotówce i żywym inwentarzu w takiej wysokości, w jakiej ją zdoła wyegzekwować. Panna zaś ukarana zostanie prawem wojennym. Na pana Pupkę-Prądzynskiego, który się zrazu bronił argumentami prawnymi, zawartymi w *jus terrestre nobilitatis Prussiae*¹⁹, a potem pięściami, w mig nałożono pęta, jejmość zamknięto w czeladnej. Po czym zabrano tytułem kontrybucji gotówkę, nieliczne srebra, jednego konia i trzy sztuki bydła. Część rycerstwa wpadła do szopy, szukając panny, przy czym wybuchł pożar. Mężczyźni znajdowali się w tym czasie daleko na bagnach, zajęci rżnięciem torfu. Dymem zaalarmowani przybiegli pierwsi dwaj dorośli synowie Prądzynskiego, uzbrojeni w ostre łopaty. Ci przynajmniej, uwolniwszy rodziców, zdołali uratować resztę zabudowań i wydobyc zasztytę w siano, a na wpeł dymem uduszoną pannę Cecylię. Banda wolała ująć ze zdobyczą, niż stoczyć bitwę z nadbiegającą odsieczą. Nieszczęśnicy widocznie z daleka musieli iść do ziemi Gochów. Inaczej nie byłoby sobie poczynali tak śmiało. Los ich bowiem dla każdego znającego mściwy i bitny ród Gochów nie mógł być wątpliwy. Konia swego i dwie sztuki bydła odbił z pomocą sąsiadów i synów pan Pupka-Prądzynski, gotówki jednak nie odzyskał. Szopę zaś musiał nową zbudować. A trwało to dłużej, niż wyłowiono ostatniego trupa bandy strasznie pokaleczonego w jeziorze pod Swornymgacem.

¹³ *Domicilium* (łac.) – miejsce stałego zamieszkania.

¹⁴ *Vagans per orbem* (łac.) – wędrujący samotnie po świecie, w średniowieczu najczęściej student, tutaj – imający się różnego rzemiosła.

¹⁵ *Viaticum* (łac.) – tutaj: zaopatrzenie na drogę, głównie w żywność, natomiast w Kościele katolickim udzielenie ciężko choremu ostatniego namaszczenia.

¹⁶ Można było się wieść, jak wieje wiatr.

¹⁷ Augusta III Sasa i Stanisława Leszczyńskiego.

¹⁸ Konfuzja – zawstyżenie, zakłopotanie.

¹⁹ *Jus terrestre nobilitatis Prussiae* – prawa ziemskie szlachty pruskiej.

Tak podszarpnięty pan Pupka-Prądyński, *Collator* kościoła borzyszkowskiego, jednak dumą uniesiony, nie chciał w oczach ludzkich nie dotrzymać swego słowem szlacheckim poświadczzonego zobowiązania względem wymalowania swej części świątyni. Kiedy więc nie starczyło pieniędzy na pokost i podwójny pokład olejny, dał tylko jeden pokład farby na mocy tajnego układu z malarzem, przypieczętowanego krwią dwóch tłustych gesi. Po wykończeniu roboty nic nie zdardało na zewnątrz podstępu, ale niedotrzymanie słowa gryzło jak robak serce pana *collatora*. Jedyną pociechą jemu była, uratowana niemal cudownie z rąk oprawców i ognia, córeczka Cylka, której głos siłą i wdziękiem górował w chórze kościelnym, a po którym spodziewał się ojciec zmartwiony, że przebłaga obrażoną poskapieniem farby świętą patronkę muzyki, patrzącą z wyrzutem i pogardą na siedzącego podczas nabożeństwa w swej ławce *collatorskiej* pana Pupkę-Prądyńskiego.

Z tego względu tenże *collator* i ojciec puszczał mimo ucha zrządzenie swej *ichmości*, twierdzącej, że z panny Cylki nigdy dobra gospodyni nie będzie, gdyż często rzuciwszy przy pracy grabie, legnie w trawie i kwiecie, a zadarłszy niesamowicie ciemne oczy ku niebu, wtóruje skowronkom. Bóg przeciw przeznaczył, wypędzając Adama z raju, ludzi do pracy, pozostawiając baraszkiowanie i trele nierozumnemu stworzeniu.

Pewnej nocy pan *Collator* miał sen. Siedział jako by na swym miejscu w kościele, a Święta Cecylia, tak

łagodna zwyczajnie na wejrzeniu, wystąpiła z ołtarza z swymi organkami w rękę, a uniósłszy je, uderzyła nimi tak mocno w jego włochatą głowę, że zagrały mu wszystkie piszczałki, przy czym rzekła wyraźnie:

– Masz! I wiesz, za co, panie *Collatorze!*

Wstyd, jakiego w ten sposób doznał pan *Collator*, chociaż doznany tylko we śnie, zrobił z niego zamkniętego w sobie i bezwzględnie wobec rodziny domowego tyra.

Tymczasem ksiądz Bork na żółkłych kartach swej kroniki pisze, jako oporządziwszy kościółek, postanowił ku większej chwale Bożej i zbudowaniu wiernych przystąpić do największego swego dzieła, do sprowadzenia organów.

Dotychczasowa bowiem pozytywka o pięciu głosach, kwiląc z chóru, nie była zdolna trzymać w ryzie niesfornych gardzieli owieczek księdza proboszcza. Udało się [co] prawda utworzyć z młodzieży wiejskiej chór śpiewaczy, w którym panna Cecylia najlepszą tworzyła siłę. Cóż, kiedy niemiłosiernie rozstrojone pięć głosów pozytywki stało wrogo przeciw uzgodnieniu chóru i nawy kościelnej. Mogły temu zaradzić tylko organy, które ksiądz Bork postanowił sprowadzić. Przy wielkim zasobie energii i wpływu nie było księdzu Borkowi niemożliwe pozyskanie *Ichmościów Collatorów* do wykonania dzieła. Skrupulatnie tedy notuje ksiądz Bork zaliczki i koszty zbudowania tego wspaniałego instrumentu. Przybyłego na ugodę organmistrza opisuje on jako młodego człowieka o łagodnym wejrzeniu, nieco przydługich włosach koloru dojrzałego kasztanu i całkiem poświęconego swej sztuce. Przy pierwszym odezwaniu się starej pozytywki – pisze zacny pasterz – mistrz popadł w stan osłupienia, przy czym włosy na jego głowie zjeżyły się w sposób niepokojący. Jedynie działanie słodkich, ciemnych oczu panny Cecylii, skierowanych na wystraszone źrenice mistrza, usunęło taki stan chorobliwy. Po czym nawet stara pozytywka, zebrawszy wszystkie siły, tak długo wywoływała dźwięki dawnej młodości, póki trwał śpiew panny Cecylii.

Po gruntownych pertraktacjach stanęła nareszcie ugoda pomiędzy mistrzem z jednej a *Ichmościami Collatorami* z drugiej strony taka: Po święcie Bożego Ciała wylądują organy w Gdańsku, skąd drogą lądową czterma furami, stawianymi przez *Ichmościów Collatorów*, zostaną przewiezione do bogobojnej wsi Borzyszków, konwojowane przez mistrza wierzchem. Mistrz zobowiązuje się zbudować gotowe organy podczas lata, ażeby na odpust Świętego Marcina, patrona kościoła borzyszkowskiego, mogły zagrzmieć z chóru na chwałę Bożą. Zaliczki odbierze mistrz 100 fl(orenów – T. L.) Dalsze 200 fl. odbierze po zbudowaniu i uznaniu za dobre organ(ów-T. L.) przez *Ichmościów collatorów* z kasy kościelnej w obecności *wytrykusów*²⁰. Nie będzie sobie mistrz liczył in-

²⁰ Z łac. *vitricus*, popr. *witrykus*, czyli zarządzający kasą kościelną.

nych ekspensów²¹, mianowicie przewozu organ[ów] z Brunsbergi²² drogą wodną do Gdańska, również nie będą mistrzowi liczyć *Ichmościowie Collatorowie* ekspensów przyzwoitego utrzymania w Borzyszkowach od Bożego Ciała aż do Świętego Marcina, którego własnym sumptem udzielił przyrzeka Jegomość ksiądz Bork.

Taki układ został podpisany przez *Ichmościów collatorów*, imających się pióra, trzymających takowe i malujących katolickie krzyże. *Manu proprio* podpisali dawnym zwyczajem tylko ksiądz proboszcz Bork i pan Pupka-Prądyński z Prądzony, ten ostatni z gryzącym w sercu robakiem z powodu poskąpionej farby i niedotrzymania słowa szlacheckiego.

Mistrz zadanie swoje widocznie pojął bardzo poważnie. Wynika to z listu, niezachowanego w całości, a znajdującego się w tece księdza Borka. Na zachowanej części czytamy:

„Miłościwa i nad wszystko memu sercu droga panno Cecyliu! Opuszczając waszą piękną ziemię kaszubską, wracam do Ojczystej ziemicy Warmińskiej innym niż byłem przódę. Serce bowiem moje pozostaje tu, dokąd wrócę, da Bóg, na święto Bożego Ciała, by postawić dzieło, które przez długie pokolenia będzie śpiewało chwałę Bożą głosami ziemicy Waszej, a pomiędzy tem głosem Waćpanno Twoim. Chciałbym Twój, Waćpanno, głos i odgłosy ziemicy, która Ciebie wydała, zaczarować w narzędziach z drzewa i cyny²³, a czuję, że bez słońca Twoich oczu i ciepła Twego serca nie wykonam tego zadania. Widziałem Ciebie, Waćpanno, przez okna chóru, jak w ciemnozielonej sukni kroczyłaś kwiecistą drogą przez pola. Przerwawszy pracę, patrzałem za Tobą. Wtenczas ruch Twej wdzięcznej postaci zbudził we mnie rytm i śpiew Waszej ziemi, które dochodziły mię aż na wysokim chórze Waszego kościoła, póki nie znikłaś, Waćpanno, za lasem. W oczach Twoich, lśniących aksamitem i złotem, widziałem tonie kaszubskich jezior, w lasach ukrytych, w których śpi tajemnica... U stóp Twoich, Waćpanno, chciałbym paść na kolana, prosząc o natchnienie. I słyszę głos w mej piersi wołający: Jeżeli Waćpanna, najpiękniejsza z dziewic ziemskich, słowo życzliwe z serca do mnie przemówisz i słońcem Twoich aksamitnych oczu mię opromienisz, stworzę Instrument, w którym będą grały szum fal Waszych jezior i wysokich jodeł Żelaznego Boru²⁴, i śpiew skowronków na niwach, i szmer cichy letnich wieczorów wśród fal zboża, które błogosławi

Matka Boska. A gdybyś Waćpanno, czego nie śmiem sobie imagಿನować, po ukończonym dziele zechciała jako chrześcijańska moja Pani i Małżonka pójść ze mną w moje strony...”

Końca listu nie ma. Na odwrotnej stronie fragmentu ręką księdza Borka napisane:

Nie ma *impedimentum*²⁵. Para przystojna. Ale ojciec *furiosus*²⁶, ponieważ w tych stronach nie słyszano, ażeby szlachecka córka gburiska *in matrimonium*²⁷ wychodziła w obce strony za człowieka bez konia i roli. *Mater lacrimosa i desperata*²⁸, wątpliwości mając, czy autor listu nie jest cyganem lub poganinem. Wątpliwości takie rozpraszając, powiedziałem jej, iż ojciec mistrza jest pierwszym organistą *Illustrissimi et Reverendissimi Domini*²⁹ Księdza Biskupa Warmińskiego, persona poważna, a syn jego następcą przewidzianym.

Zamiary pisarza listu z innych jeszcze względów niż podanych przez księdza Borka sprzeciwiały się ojcowskim planom względem pięknej panny Cylki. Wnuk-Gliszczyński bowiem, jak się okazuje, był czy też stał się wdowcem w tym czasie, a pozostawiwszy w ręku zamężnej córki dział swój w Gliźnie, objął ziemię w Borzyszkowach, na której spoczywał przywilej kolatorski.

Musiały zająć pomiędzy starymi układy, na mocy których uwielbiona przez mistrza młoda panna Cylka miała zostać żoną wiekowego Wnuka-Gliszczyńskiego. Tymczasem nadeszło Boże Ciało i wybrały się do Gdańska podwoły Pupki-Prądyńskiego, Lwa-Kiedrowskiego, Wryczy-Rekowskiego i Wnuka-Gliszczyńskiego po organy. Przyjazd wozów do wsi ojczystej, obładowanych niewidzianymi dotąd i fantastycznymi częściami przyszłych organów, stał się dla wsi dniem niebywałych wzruszeń, tak dalece, że przebaczone krawcowi Mysze odstępnie poza przypadającym turnusem od stanu trzeźwości. Radosne okrzyki witały konwojującego niezwykle ładunki mistrza. Jedynie dwaj najwięksi potentaci miejscowi, mianowicie Wnuk-Gliszczyński i Pupka-Prądyński, patrzali nań spode łba.

Ksiądz Bork z zadowoleniem zaznacza, że ten *dies faustus*³⁰ przypadł akurat na wilię Świętego Jana, kiedy sobótka na wszystkich wzgórzach kaszubskich zdawały się łuną uroczystą witać takie nadejście organów borzyszkowskich, świecąc nawet z zachodu, z ziemi ziemczonych Kaszubów pomerańskich³¹.

²¹ Ekspens (daw.) – wydatek, koszt.

²² Brunsberga – Braniewo, gdzie port i pierwsza siedziba biskupów warmińskich, przeniesiona do Lidzbarka Warmińskiego w r. 1350.

²³ Cyna służyła do produkcji piszczałek organowych.

²⁴ Jodły i Żelazny Bór to artystyczne słowo autora listu.

²⁵ *Impedimentum* (łac.) – przeszkoda.

²⁶ *Furiosus* (łac.) – szalony.

²⁷ *In matrimonium* (łac.) – w małżeństwie, w zawarciu małżeństwa.

²⁸ *Mater lacrimosa i desperata* (łac.) – zaptakana i zdesperowana matka.

²⁹ *Illustrissimi et Reverendissimi Domini* (łac.) – najdostojniejszy i najczcigodniejszy pan.

³⁰ *Dies faustus* (łac.) – pomyślny, uroczysty dzień.

³¹ Słowińcy?

swoje dzieło. Jejmość pani *Collatorowa* Prądzynska odezwała się nieco później do imć pana *Collatora*, że obecność Cylki w towarzystwie cudaka z warmińskiego księstwa biskupiego nie jest pożądaną wobec poufnej umowy z imć panem Wnukiem-Gliszczyńskim. Przypominając sobie przy tem odebraną tytułem daru od Wnuka-Gliszczyńskiego jedwabną chustę kolorową, jejmość dodała:

– Jeszcze ów cygan urok na nią rzuci i zniknie, a biedne nasze dziecko z nim.

Pan Pupka-Prądzynski uznając argument swej jejmości za słuszny, udał się powoli wydeptaną drogą do Borzyszków, postanowiwszy w duszy posępnej, że po ukończonym śpiewie na chórze wróci razem ze swoją panną córeczką i ją powagą ojcowską zmusi na drogę woli rodzicielskiej.

Z daleka już ujrzał oświetlone okna chóru i wszedł do świątyni, w której potężnie brzmiały fale tonów, od których cały drżał i śpiewał stary kościółek drewniany. Pan Pupka-Prądzynski, siadłszy w ławce kolatorskiej, od razu odczuł gryzienie robaka z powodu poskąpionej farby i niedotrzymania słowa szlacheckiego. Odróżniając wyraźnie w chórze głos srebrny swej córeczki, przypomniał sobie, jak zeszłego lata dzielnie ona pokwitowała niestosowne zaloty wojaka śmiałym i niespodziewanym u białogłowy ruchem pięści, jak wołała ponieść śmierć w płomieniach niż hańbę. I czuł, jak serce w nim brało górę nad wolą. I wtenczas przyszło jeszcze na myśl Imć Panu *Collatorowi*, jak to będzie, gdy piękna panna Cylka dając buzi imć panu *collatorowi* Wnukowi-Gliszczyńskiemu jako żona po chrześcijańsku zaślubiona ukluje się o siwą szczęć, od niedzieli do niedzieli na brodzie jemu wyrastającą. Nie mając rozwiązania na takie niebywałe w życiu Gochów wątpliwości, pan Pupka-Prądzynski opancerzył serce panczerem woli ojcowskiej i powiedział sobie tak:

– Jutro zaniesie Wnuk metrykę do jegomości, a w niedzielę spadną zapowiedzi pierwsze przed całą parafią.

Ledwo tak pomyślał, tak odebrał w głowę włochatą takie uderzenie, że drugie organy w głowie jemu zagrały i na chwilę zaświeciły wszystkie świeczki na ołtarzach, chociaż w kościele było ciemno.

Gdyby to nie była czaszka kaszubskiego rycerza, którego antenaci w walkach nosili grube blachy na głowach i odbierając uderzenie maczugą, mieczy i toporów po niej, nie byłoby wyhodowali osobliwej odporności na bodźce zewnętrzne, byłoby niezawodnie imć pana *collatora* zamroczyło. W tym razie jednak skończyło się na mimowolnej obrazie Boskiej przez zaklnięcie w przybytku Pańskim. Nawet tyle przytomności pozostało panu Pupce-Prądzynskiemu, że zauważył toczącą się ciężko z jego głowy na podłogę

kulę drewnianą w formie rzeźbionej szyszki i mógł sobie uprzytomnić, że takie szyszki wielkości pięści gburą siedziały w belkach noszących sufit kościoła.

Przypomniał mu się sen:

– Masz i wiesz, za co dostałeś po łbie, panie *Collatorze!*

Pan Pupka-Prądzynski wiedział. Świeczki zaś zapalone przez moment w jego oczach ukazały jemu w jaskrawym blasku nieomylną i jedyną drogę, jaką miał kroczyć w sprawie swego dziecka.

Bijąc się więc w piersi twardą od pracy pięścią, dziękował Panu Bogu i Świętej Cecylii za słusznie odebraną karę i za oświecenie słabego rozumu ludzkiego. Potem wstał i z lekkim sercem udał się prosto do rodzimej Prądzony, macając po drodze od czasu do czasu guz, jaki wyrastał jemu na głowie do niebywałych rozmiarów. Przyszedłszy do domu, zażądał zimnej wody i octu od jejmości, która następnie z przerażeniem jęła nakładać szmaty, moczone w tych płynach, na potężną opuchliznę wyrastającą na głowie pana *collatora* do wielkości gęsiego jaja. Kiedy siedział już wygodnie przy kominku, otoczony wonią octu, i lizał kapiący do gęby płyn, rzekł krótko:

– Wnuk niech ustąpi. A ten mistrz od organ(ów-T. L.) niech weźmie Cylkę!

Gdy jejmość zmieniając okład, wejrzała na pana *Collatora* pytającym wzrokiem, tenże dodał:

– Czy myślisz, jejmość, że mój łeb wytrzyma, gdy spadnie nań dzwonnica?

Jejmość wiedziała, że nie wytrzyma, więc weszła tylko w sercu białogłowskim i pomyślała:

– Wnukowi trzeba zwrócić chustę kolorową.

W niedzielę po Świętym Marcinie miały spaść pierwsze zapowiedzi sędziwego Wnuka-Gliszczyńskiego z młodą panną Pupką-Prądzynską. Wnuk jako urodzony w Gliźnie potrzebował poświadczenia od księdza jegomości z Brzeźna, że jest istotnie urodzony i *rite*³² ochrzczony w tamtejszym kościele, do którego Gliśno było przypisane. Siedział tam w onczas wielki humorysta, ks. Reimer, którego poświadczenie znajduje się w tece ks. Borka. Brzmi ono dosłownie tak:

„Stary i pokrętny dziad, Michał Wnuk-Gliszczyński, szukający sobie pupki z Prądzony, łągł się w dniu 29 *mensis septembris Anno Domini 1682*³³. W niedzielę dnia 3 *octobris*³⁴ tegoż roku Pańskiego nakładł jemu ksiądz w gębę soli i oddał dzisiejszego starego grzesznika Bożej Woli. Wybierającemu się po śmierci swej połowicy po raz wtóry w drogę krzyżową małżeńską ślubu odmówić nie można, gdyż znaleziony jest wszystkie *documenta* w porządku mający”.

Podpisano: ks. Reimer.

Ten biegłym pismem wykonany dokument uzupełnia się drugim przez imć pana *Collatora* Pupkę-Prądzynskiego w cichym zakątku swego obejścia

³² Rite (łac.) – odpowiednio

³³ 29 września roku Pańskiego 1682.

³⁴ 3 października.

mozolnie koncyrowanym³⁵ i na ręce imć pana Wnu-
ka adresowanym. Pismo brzmi:

„Wielce mi miły Sąsiedzie i Dobrodzieju! Lubo słowo szlacheckie trzymane być winno jako przysięga, jednak zdarza się, że przez wolę Boską, wobec której postanowienia ludzkie są jako plewy przed wiatrem, obalone bywa. Przyjdź, Sąsiedzie i Dobrodzieju, obaczyć skażenie mojej głowy, wywołane uderzeniem szyszki drewnianej z rąk św. Cecylii, które w pokorze przyjmuję jako zasłużoną karę za grzechy, a przekonasz się, że słowo dane Tobie wyższą wolą zostało przekreślone. Po nocy boleści i okładów octowych mowa mi płatać się zaczęła tak, że kazałem prosić naszego duszpastera o udzielenie mi *viaticum* na drugi świat. Ale ręka pozostała mi władna do pióra i rozum niezamącony. Więc chciałbym, jeżeli ostateczny termin mi pisany, Ciebie, miły Sąsiedzie i Dobrodzieju, przeprosić, że słowa szlacheckiego danego Tobie co do mojej panny córki Cecylii dotrzymać nie mogę. Uważ przy tem: jeżeli białogłowska ręka Świętej Niewiasty tak mi głowę opatrzyła, cóż dopiero Święty Wawrzyniec jako mężczyzna żelazne rożną w rękę dzierżący mógłby Tobie uczynić, gdybyś się chciał sprzeciwić Bożej Woli. Skoro już tak ma być, niech moja córka, panna Cecylia poślubiona po chrześcijańsku, idzie za swego mistrza, który nie ma ani pługa, ani roli, tak, że mi się serce kraje stojącemu jedną nogą na drugim świecie, gdy się pytam, z czego żyć będą. Jeżeli umrę, to

nowe organy zaśpiewają mi *Salve Regina*³⁶, a ty, Miły Sąsiedzie, nie odmawiaj mi zasiąść pod moim dachem na mej Pustej Nocy.

Ale pan Pupka-Prądzyński, *Collator* kościoła Bożyzskowskiego, na ten raz nie poźegnał jeszcze tego padółu płaczu. Na wolnej stronie jego listu, który Imć Wnuk-Gliszczyński przyniósł przed przeczytania, – drukowane bowiem tylko bez pomocy czytać umiał – dopisał kronikarz ks. Bork słowa takie:

*Die 7 octobris A.A. 1739*³⁷ pobłogosławiłem związek małżeński pomiędzy sławetnym młodzianem, mistrzem w budowie organów, Janem Wandkiem z Brunsbergi, i szlachetną panną Cecylią Pupkową-Prądzyńska z Prądzony. Zbudowane przez młodego pana wspaniałe organy w ten dzień po raz pierwszy zagrały *Veni Creator*³⁸. Pierwszy to w pamięci tutejszych ludzi casus, że panna gburczanka i córka kaszubskiej ziemi wychodzi za męża bez pługa i ziemi w tak dalekie strony. Jako *curiosum*³⁹ warto przekazać potomności, że obecni na sutym weselu krewni i goście z Wielki, Leśna i innych ziem Zaborza z ludem tutejszym trzydniowe odbyli gody bez zwykłych w takich razach zamieszek i bitew. Albowiem pan młody w chwilach krytycznych porwawszy skrzypce jako starożytny Orfeusz ułaskawiał rozbawione temperamenta.

DR ALEKSANDER MAJKOWSKI (KARTUZY)
OPRACOWAŁ TADEUSZ LINKNER

³⁵ Koncyrowany – od koncyrować, czyli wymyślać.

³⁶ *Salve Regina* (łac.) – Witaj Królowo.

³⁷ 7 października roku Pańskiego 1739

³⁸ *Veni Creator Spiritus – Hymn do Duchy Świętego*, pieśń gregoriańska powstała prawdopodobnie na początku IX w.

³⁹ Z łac. ciekawostka.

NIEMIECKA CZEKOLADA

USIĄDŹ, ANECZKA, POGADAMY. CZĘŚĆ 9

Wspomnień babcia ma mnóstwo, bo jej życie i długie, i bogate w różne opowieści. Jedne z nich przyprawiają o uśmiech, bo babcia na myśl o nich śmieje się energicznie, a i dowcipu nie szczędzi. Inne zaś powodują, że w oku kręci się łza, a człowiek wpada w zamyślenie i nostalgię. Jednak o Niemcach wypowiada się raczej pozytywnie, a wspomnienia z nimi związane ma już od pierwszych dni wojny.

Ja ci powiem, że jak Niemcy weszli we wrześniu, to nasi gospodarze robili wszystko jak pierwsi. Z pól zbierali i tak robota szła normalnie. A ja pamiętam, że ino raz, jakem siedziała z moją kuzynką na podwórku na ławce, tak pod chlewikiem, i matka kazała mi dać kaczkom, to my patrzymy, a do nas jedzie taki niemiecki samochód. A mój ojciec to o porządek dbał. Na podwórzu było czysto. Droga do nas wysadzona po obu stronach drzewami.

I my patrzym, a oni jadą. Zajechali do nas i wysiadło dwóch takich „alaganczkich” oficerów. Buty im aż się świeciły, takie były czyste. A my we dwie nic, ino się im przyglądamy, bo młode dziewczuchy byłyśmy, to ciekawe. Wtedy jeszcze się tak dużo o Niemcach nie mówiło. Coś się słyszało, ale ile

w tym prawdy... kto to wiedział. Jak na tym podwórzu wysiedli, to rozłożyli stół, wyjęli mapy i coś tam pokazywali. Za chwilę tyle kurzu na tej naszej drodze się zrobiło, a to ich więcej przyjechało. Poda drzewo postawili taki karabin czy coś, do strącania samolotów. A mój ojciec ino głową kiwał i się martwił, żeby te nasze Polaki czasem tu nie przyszli.

A oni sobie przywieźli krzesła, stoły i takie tam rozmowy odbywali. A my nic, siedzimy i na nich spozieramy. Ino raz jeden z nich idzie w naszą stronę i niesie dwie czekolady. A ty musisz wiedzieć, że kiedyś czekolada to była droga. Nie tak jak dzisiaj, wszędzie pełno. Jak wtedy jadłaś czekoladę, to ona miała smak. I on do nas podszedł i po jednej nam dał. Mnie i mojej kuzynce.

My je wzięłyśmy, a takie trochę byłyśmy w strachu. Ja sobie położyłam ją na kolana, bo wtedy się gadało, że od Niemców nic brać nie wolno, bo to zatrute jest. A ta moja kuzynka nic, ino czekoladę przełamała na pół i je. A ja na nią patrzę i mówię: „Marysia, ty tak jesz, a nam gadali, żeby nic nie brać, bo to ponoć zatrute”. A ona wzięła kawałek do buzi i mówi: „Jak mam zginać od kuli, to lepi niech zginę od czekolady” i jadła ze smakiem. A ten Niemiec musiał to czuć, bo się cofnął do nas, uśmiechnął, wziął moją czekoladę, ułamał kawałuszek i zjadł. Mówił do nas po polsku, że nie mamy się bać, tylko jeść.

Później mój ojciec do nas mówił, żebyśmy zwalili, co gadamy, bo Niemcy wszystko rozumieją.

A tych żołnierzy to tam było trochę. I przyszła pora obiadu, a na podwórkę wjechała taka kuchnia. To oni się mamusi pytali, czy my mamy obiad. A ona biedna myślała, że ma dla nich zrobić. I kazała nam siedzieć cicho, bo powiedziała, że nie mamy. A do nas mówiła, że zjemy po kromule chleba i jaj się nasmaży. Ale okazało się, że oni od nas nic nie chcieli, ino nam chcieli dać. Kazali przynieść jakieś miski i nas poczęstowali. Ale co to było za jedzenie... Mięso, kapusta, taka smaczna. Ino oni pewnie to wszystko od jakich gospodarzy mieli wzięte, bo od siebie na pewno nie wieźli. Ojciec nam przykazał jeść i nic nie gadać. Jak dali, trzeba było brać.

Później, tak koło drugiej godziny, patrzym, a ta starszyczna się pakuje i odjeżdżają. Za jakąś godzinę widzimy, a tam pełno wojska. Samochodami i w konie z jedzeniem i sprzętem jechali. Na ja, oni jadą w naszą drogę. Ojciec to myślałam, że padnie. Ale co było robić. Tak sobie upatrzyli i niceś nie mogła mówić. Ino kurz za nimi. A my miałam taki ogród: jabłka, kruszki, śliwki. I wszystko poszło dla tych koni, co je przy drzewach wiązali. A jak ten koń się poruszył, to te jabłka leciały. U nas właśnie draszowanie było i oni tej słomy do ogrodu nanosili dla tych zwierząt. Co to się działo...

Tak koło szóstej po południu patrzmy, idzie takich czterech. A mój ojciec to parę słówek po niemiecku umiał i rozumiał, co oni mówili. To oni pytali, czy mamy bulwy, jaja i mąkę i czy byśmy im nie dali. Ino smalcu nie chcieli, bo mieli swój. To moja mamusia mówi, że jo, mamy. Oni widzieli, że u nas dziewczuchy były, to się zapytali, czy by im nie potarły bulew na bulewniaki. To Marysia obierała, a Zocha tarła. Taką ogromną miskę im narobiły tych bulew. Mamusia im dała patelnię i oni sobie te placki smażyli. A tyle tego smalcu dali, że one tam pływały. A zapach jaki był... Sami to robili. I nam opowiadali, bo to młode chłopaki byli i daleko od domu. Ten jeden to się rozebrał na koszulkę i smażył. Pokazał nam zdjęcie swojej żony i mówił, że mu się syn urodził, ale jeszcze go nie widział.

Genowefa Bartkowska, z domu Rafalska z dziećmi Teresą, Adamem i Bożeną. Fot. ze zbiorów rodzinnych

Oni, biedaki, też myśleli, że ta wojna to się szybko skończy i oni do swoich rodzin powrócą. Nam też tak gadali, że nasze chłopcy też szybko wrócą. A jak było, to ty wiesz.

Smażyli i nas też częstowali. Na koniec wszystko po sobie sprzątnęli i mamusi dali taki wielki gli-niany gar tego smalcu, co im został.

Później, jak robiło się ciemno, to mój ojciec lubił spać w stodole. Miał tam posłanie zrobione i chciał się kłaść. Oni tam do niego zaszli i też chcieli się w stodole położyć. A my akurat miałam draszowanie i ojciec się trochę bojał, czy jaki kto nie przyjdzie. To oni do niego mówili, że teraz to się bać nie musi, bo ma taką ochronę, że nikt się nie odważy przyjść. Słomy sobie nasłali, wzięli swoje koce i się tam pokładli. A mój ojciec całą noc chodził po podwórku. Rano się spakowali i pojechali. Ale nie mogę powiedzieć, bo porządek po sobie zostawili i złego słowa nie mogę mówić. Nie to, co te ruskie. Niemcy to był inteligentny i czysty naród.

Wiele jeszcze można by pisać. Czy babcia opowiadając, czegoś nie pomyliła, nie zapomniała? Myślę, że to nie ma większego znaczenia, bo właśnie tak ten czas zapisał się w jej pamięci i sercu. I mimo iż nie był to dobry okres w naszej historii, babcia wspomina go nie najgorzej. Jej opowieści są nie tylko ciekawe, ale też pełne współczucia dla obu stron konfliktu, ponieważ babcia nie skupiała się na przyczynach wojny, ale przede wszystkim widziała w niej losy ludzkie. To ludzie, których spotkała, naznaczyli ten czas. A ja dziękuję jej, że pokazała mi, iż w tak okrutnych wydarzeniach warto być po prostu człowiekiem dla drugiej osoby. Bo, jak powtarzała, jakeś był dobry dla innych, oni byli dobrzy dla ciebie.

WSPOMNIENIA SPISAŁA
ANIA RÓŻEK, WNUCZKA

TOWARZYSTWA POWSTAŃCÓW I WOJAKÓW W POWIECIE WEJHEROWSKIM W LATACH 1923–1929

Dużym zainteresowaniem władz, mediów i społeczeństwa cieszy się obecnie tak zwany przesmyk suwalski. Jego strategiczne znaczenie dla Polski, państw bałtyckich i całego NATO jest niezaprzeczone. Podobną sytuację mieliśmy w okresie II Rzeczypospolitej, kiedy to przesmyk kaszubski łączył Polskę z morzem i oddzielał Niemcy od Wolnego Miasta Gdańska i dalej na wschód od Prus Wschodnich. Warto przy tym zauważyć, że dzisiejszy przesmyk jest znacznie szerszy (ponad 100 km) od tego przedwojennego, który był prawie o połowę węższy.

Niemcy po I wojnie światowej nie chcieli pogodzić się z utratą tej części Kaszub i przygotowywali się do zbrojnego odzyskania tych ziem. Organizowali na terenach przygranicznych *Kriegsvereine* i gromadzili siły *Grenzschutzu*. Mobilizowali liczną na tym terenie mniejszość niemiecką.

Strona polska musiała również gromadzić siły do ewentualnego starcia. Było to o tyle trudne, że władze centralne nie miały zaufania do Kaszubów, a ci dość powszechnie byli rozczarowani państwem polskim. Jednym ze sposobów przełamania tego impasu i zmobilizowania społeczeństwa Kaszub i Pomorza do obrony Polski i polskości było organizowanie Towarzystw Powstańców i Wojaków.

Pierwszym krokiem do tworzenia tego typu organizacji, było powstanie w Poznaniu 7 kwietnia 1922 roku Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków Ziem Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej z inicjatywy generała dywizji Kazimierza Raszewskiego¹.

W województwie pomorskim takim impulsem było wydanie przez wojewodę pomorskiego Jana Brejskiego okólnika nr 482 z dnia 11 lipca 1922 *W sprawie Związku Powstańców i Wojaków na Pomorzu*, skierowanego do starostów i prezydentów miast.

Na zjeździe kół i organizacji powstańców i wojaków na Pomorzu w dniu 28 maja 1922 r. w Toruniu powołano do życia „Związek Powstańców i Wojaków na Pomorzu” z siedzibą w Toruniu. Całe Pomorze podzielono na sześć okręgów. Powiaty pucki i wejherowski wraz z kartuskim weszły w skład okręgu pierwszego. Wojewoda w okólniku stwierdzał: Celem związku jest podtrzymanie zamiłowania ku wojsku i opieka moralna i materialna nad powstańcami i wojakami. Panów Starostów i Prezydentów miast proszę o poparcie powyższej akcji przy zakładaniu kół powstańców i wojaków².

Od momentu podjęcia tej inicjatywy napotykała ona szereg trudności, przede wszystkim brak było

zaufania do postawy Kaszubów. Generał Zieliński, dowódca O.K. VIII, wystosował nawet w tej sprawie pismo do starostów, aby nie popierać kaszubskich organizacji wojskowych³. Ten brak zaufania towarzyszył organizacjom powstającym przy poszczególnych parafiach do tego stopnia, że starosta wejherowski w 1925 roku został zmuszony do wystawienia swego świadectwa moralności dla wojaków z Luzina, którzy jako pierwsi na tym terenie stworzyli swoją placówkę⁴.

Czynnikiem ułatwiającym organizację towarzystw była tradycja jeszcze z czasów pruskich: wszyscy kombatanci i byli żołnierze należeli do *Kriegsvereine*. Wsparcie miejscowych proboszczów, w znakomitej większości zwolenników endecji, zaprawionych w walce z germanizacją, było również czynnikiem decydującym o sukcesie tej inicjatywy. W większości osobiście angażowali się w tworzenie tej organizacji, a czasami sami wręcz ją zakładali. Tak było w parafii Kielno, gdzie ksiądz proboszcz Władysław Szypniewski był inicjatorem spotkania założycielskiego.

Pierwszą placówką wojacką w powiecie utworzono w Luzinie już 25 listopada 1923 roku z inicjatywy Pawła Miotka, on też został pierwszym prezesem towarzystwa. W momencie założenia skupiało ono 56 wojaków⁵. W Wejherowie utworzono je 27 kwietnia 1924 roku, pierwszym jego prezesem był Leon Retzlaff i należało do niego 205 wojaków. W Gdyni powstało 15 czerwca 1924 roku, pierwszym prezesem był Franciszek Iglewski, należało do niego 74 wojaków. Następne powstało w Chyloni 17 sierpnia 1924 roku, pierwszym prezesem był Józef Dzienisz i należało do niego 90 wojaków. W Wielkim Kacku powstało 20 listopada 1924 roku, prezesem został Paweł Borucki i skupiało ono 41 wojaków. W Redzie utworzono je 30 listopada 1924 roku, pierwszym prezesem był Staniszewski i należało do niego 63 wojaków. Dnia 8 grudnia 1924 roku powstały towarzystwa

¹ *Związek Towarzystw Powstańców i Wojaków*, oprac. B. Grabowski, <https://historiakujawska.blogspot.com/2018/12/zwiazek-towarzystw-powstancow-i-wojakow.html> [dostęp: 3.04.2025].

² APG O. Gdynia, 92/212/0/2/76, Akta specjalne Starostwa Wejherowskiego, *Towarzystwo Wojaków i Powstańców*, s. 13–14.

³ Tamże, *Pismo gen. Zielińskiego, dowódcy O. K. VIII z dnia 27 października 1922 r. o nie popieraniu Kaszubskiej Organizacji Wojskowej*, s. 2.

⁴ Tamże, *Poświadczenie Starosty, że Towarzystwo Powstańców i Wojaków Luzino nie jest podejrzane politycznie, ani moralnie*, 1 sierpnia 1925, s. 34.

⁵ Więcej: A. Janusz, *Sto lat temu*, „Pomerania” nr 11, listopad 2023.

w Górze i Rumi, prezesem tego pierwszego był Edward Hinz, a drugiego Józef Radtke. W Górze było 64, a w Rumi 76 wojaków. W dniu 14 grudnia 1924 roku towarzystwo powstało w Kielnie, prezesem został Borkowicz i należało do niego 107 wojaków. Jeszcze w tym samym roku założono towarzystwo w Chwaszczynie (21 grudnia), prezesem został Damps i należało do niego 58 wojaków. Najpóźniej, bo dopiero w 1925 roku, utworzono towarzystwa w Lini (25 stycznia, prezes Kozłowski i 55 wojaków) i Strzeczcu (18 stycznia, prezes Jan Piotrowiak i 70 wojaków)⁶.

Z tego zestawienia wynika, że na początku 1925 roku w powiecie do towarzystw należało 959 wojaków. Była to więc znacząca siła rezerw zdolnych do wsparcia, w razie potrzeby, Wojska Polskiego. Prezesami najczęściej byli nauczyciele – zdemobilizowani oficerowie. Towarzystwo wejherowskie ze względów oczywistych było najliczniejsze i szczyliło się tym, że w jego szeregach znajdowały się wszystkie szarże: od generała (księcia Masalskiego, generała brygady dawniejszej armii carskiej) do szeregowca.

W statucie zapisano, że *Członków Tow., którymi są osoby czci nieposzlakowanej, mogą być z reguły Polacy Chryścijanie*. Jako że placówki towarzystwa powstawały przy parafiach przy wielkim wsparciu proboszczów i bazowały na zintegrowanej społeczności parafialnej, aspekt religijny odgrywał wielką rolę w działalności wojaków. Żadna uroczystość religijna nie odbywała się bez ich udziału. Organizowano wycieczki członków towarzystwa, aby wspólnie odbyć spowiedź świętą i zbiorowo uczestniczyć w nabożeństwach. Przy grobie Chrystusa pełnili oni wartę,

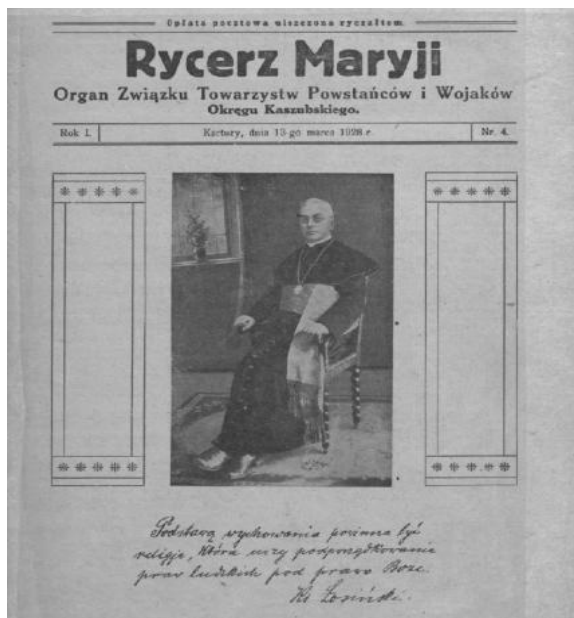

podczas wizyt biskupich w poszczególnych parafiach organizowali uroczyste przywitania i pożegnania dostojników Kościoła. Wszyscy wojacy byli uznawani za rycerzy Maryi. Aby uczcić piętą rocznicę istnienia towarzystw, fundowano pomniki-kapliczki. Uczyniły to Towarzystwo Powstańców i Wojaków im. T. Kościuszki z Luzina, wznosząc obelisk Wolności (6 stycznia 1929 roku), oraz Towarzystwo Powstańców i Wojaków im. Bolesława Chrobrego parafii Góra, stawiając pomnik Chrystusa Króla (8 grudnia 1929 roku). W powiecie puckim wojacy z Żarnowca wybudowali kapliczkę ku czci NMP Królowej Polski. Podobne zamiary miały także inne placówki.

Jednym z głównych elementów przygotowania gotowości bojowej wojaków było odbywanie ćwiczeń wojskowych – manewrów, doskonalenie umiejętności strzeleckich, musztry i zawodów sportowych. Budowa strzelnic (posiadały je prawie wszystkie placówki wojskowe) i boisk sportowych była elementem nie tylko wzmacniania tężyzny fizycznej, ale także swoistym sposobem manifestacji siły i krzepkości narodu i jego gotowości do walki, co na terenie bezpośrednio przylegającym do granicy z Niemcami miało niezwykle istotne znaczenie⁷. Każda placówka dążyła do tego, aby posiadać drużynę, żeby jej członkowie godnie rywalizowali w zawodach strzeleckich na szczeblu powiatu czy też okręgu. Organizowanie musztry, przemarszów w asyście orkiestry przez wsie i miasta przy okazji świąt i imprez sportowych budowało morale obywateli młodego państwa. Stanowiło także manifestację polskości Kaszub, co w atmosferze rewanżyzmu niemieckiego było bardzo ważne.

⁶ APG O. Gdynia, Akta specjalne Starostwa Wejherowskiego, Tow. Wojaków i Powstańców, *Wykaz Towarzystw Powstańców i Wojaków z 7 marca 1925 sporządzony przez kpt. Wandtke Oficera Instrukcyjnego w Kartuzach do Starosty*, s. 13–14.

⁷ B. Macikowski, *Granica polsko-niemiecka z lat 1920–1939; ślady w krajobrazie kulturowym Pomorza*, [w:] *Granica polsko-niemiecka na Pomorzu (1920–1939); historia – pamięć – ślady w przestrzeni*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2024, s. 191.

Budowa świadomości narodowej Kaszubów była jednym z najistotniejszych zadań młodego państwa. W tym zakresie szczególną rolę w pierwszych latach niepodległości odgrywały placówki towarzystwa. W każdym zarządzie istniała funkcja referenta oświatowego, a w większości – bibliotekarza, najczęściej pełnił je nauczyciele. To na ich barkach spoczywał obowiązek przygotowania amatorskich sztuk teatralnych, aktywność w tym względzie poszczególnych placówek była imponująca. Władze okręgowe wspierały tę działalność i przy współpracy z Pomorskim Związkiem Teatrów Ludowych organizowały kursy dla kierowników lokalnych teatrów. Repertuar tych amatorskich teatrzyków nie był zbyt ambitny, najczęściej były to jednoaktówki komediowe, jednak zda-

wały się też sztuki ambitniejsze. Niestety, dość często negatywnymi bohaterami tych komedii byli Żydzi. Nie może jednak to nas zbytnio dziwić, gdy weźmie się pod uwagę, że organizacje znajdowały się pod znacznym wpływem ideologii nacjonalistycznej propagowanej przez endecję. Często prezentowano podczas okazjonalnych wieczornic tak zwane żywe obrazy o treści patriotycznej.

Odczyty, referaty i wieczornice okolicznościowe miały na celu propagowanie wiedzy o historii Polski, zapoznawanie wojaków z literaturą polską i jej twórcami, wypełniały lukę w wiedzy Kaszubów pozbawionych szkoły polskiej przez półtora wieku. Często referenci prezentowali także nowe rodzaje uzbrojenia, taktykę walki oraz obronę przeciwlotniczą i przeciwgazową.

Imponująca była troska towarzystw o zakładanie bibliotek i rozwój czytelnictwa. Prawie każda placówka posiadała swego bibliotekarza i tworzyła bibliotekę na potrzeby lokalnego środowiska. W tym przypadku prawdziwym wzorem byli wojacy z Luzina, którzy od momentu założenia swego towarzystwa wielką wagę przykładali do tworzenia biblioteki i gromadzenia księgozbioru i potrafili w tym zakresie pozyskać pomoc różnych kręgów z niemal całego kraju⁸.

Niezwykle istotną częścią działalności była również troska o sytuację materialną członków towarzystwa. Przy każdej placówce działała kasa pogrzebowa, członkowie towarzystwa mieli preferencje przy zatrudnianiu podczas budowy portu i miasta Gdyni. W Wejherowie wojacy czynili starania, z pozytywnym skutkiem, o pozyskanie działek budowlanych z parcelowanego majątku Keyserlinga. Poborowi trafiający do wojska mogli wybierać jednostki wojskowe znajdujące się niedaleko od miejsca zamieszkania i mieli możliwość wyboru rodzaju wojsk. Często także PKP udzielały darmowych biletów wojakom udającym się na uroczystości patriotyczne.

Towarzystwo posiadało swoje organa prasowe, były to czasopisma „Strażnica Bałtycka” i „Rycerz Maryji”. Także prasa związana z endecją szeroko informowała swych czytelników o „życiu wojskowym”, szczególnie „Pielgrzym” i – w skali lokalnej w powiatach puckim i wejherowskim – „Gazeta Kaszubska”.

Ta jakże bogata i różnorodna działalność towarzystw powstańców i wojaków zjednała ich członkom powszechny szacunek. Była to chyba najprężniejsza organizacja społeczna działająca na Nordzie w pierwszych latach niepodległości II RP. Ten budowany od podstaw autorytet miał znaczący wpływ na wyniki wyborów do rad gmin, sejmików powiatowych i także Sejmu RP. Umacniało to pozycję endecji na Kaszubach, co po zamachu majowym prowadziło do faktycznej likwidacji tej organizacji przez sanację.

ANDRZEJ JANUSZ

⁸ Zobacz: A. Janusz, *Początki biblioteki w Luzinie (1924–1945)*, „Pomerania” nr 10, październik 2024.

W ramach wsparcia morskiej energetyki wiatrowej usteckie falochrony przejdą całkowitą modernizację. Fot. Sławomir Lewandowski

USTKA W CENTRUM ZAINTERESOWANIA SEKTORA OFFSHORE

Port w Ustce usytuowany jest wzdłuż brzegów rzeki Słupi, której źródła znajdują się 160 km od Bałtyku, w torfowiskach położonych około 200 km nad poziomem morza, niedaleko Sierakowskiej Huty, koło Kartuz.

Historia Ustki nierozdzielnie związana jest z jej portem. Pierwsze historyczne informacje pochodzą już z 1310 roku i dotyczą portu nad ujściem rzeki, sama osada nie została zaś wymieniona z nazwy. Dopiero kolejna wzmianka (pochodząca z 1337 roku) wymienia osadę „portus Stolpesmünde dictum”, czyli port zwany Słupiujściem (niemiecka nazwa Ustki to Stolpmünde).

Wspomniany dokument datowany na 9 września 1310 roku dotyczył nadania Słupskowi praw miejskich oraz przywilejów mających zapewnić mu rozwój w aspekcie gospodarki morskiej. Wśród przywilejów była gwarancja swobodnego spławiania towarów rzeką od miasta aż do „słonego morza” – do ujścia Słupi, czyli do Ustki.

Losy Słupska i oddalonej o 18 km Ustki są na przestrzeni wieków powiązane ze sobą właśnie poprzez Słupię, która – co ciekawe – z uwagi na liczne meandry w jej dolnym biegu (pomiędzy Słupskiem a jej ujściem do Bałtyku) ma ponad 30 km.

Czynnikiem determinującym rozwój portu był eksport do Skandynawii zboża. Zajmowali się tym słupscy kupcy, dzięki czemu szybko mnożyli swoje

fortuny. Innym ważnym towarem były beczki produkowane przez słupskich bednarzy, które także trafiały za Bałtyk, do południowej Szwecji. Do Ustki docierały z kolei niedostępne na lokalnym rynku towary, tj. sukna z Flandrii, przyprawy korzenne czy wina.

Na przełomie XIX i XX wieku, po rozbudowie portu i doprowadzeniu do niego linii kolejowej, Ustka stała się największym portem Pomorza Środkowego. Z uwagi na rolniczy charakter regionu przez port w Ustce eksportowano głównie zboża i drewno. Drogą morską ze Szwecji przyływały z kolei takie towary jak: cement, nawozy, kamienie granitowe, które wykorzystywano m.in. do budowy dróg. Natomiast z Anglii transportowano węgiel. Z kolei przez pierwsze lata po II wojnie światowej węgiel był głównym towarem wywożonym drogą morską z Polski. W 1948 roku odnotowano rekordową liczbę obsłużonych statków – 1035, do takiego wyniku nie udało się zbliżyć nawet w latach świetności portu w okresie niemieckim.

Polityka PRL z czasem ograniczyła jednak rolę usteckiego portu głównie do roli bazy rybackiej. Okazjonalnie port nadal służył do przeładunków zbóż lub

Teren dawnej przetwórnicy ryb „Korab” (2023 rok). Fot. Sławomir Lewandowski

nietypowych towarów – jak rozładunek radzieckiej bomby atomowej, która w 1965 roku z wykorzystaniem usteckich nabrzeży dotarła następnie drogą lądową na jedno z lotnisk wojskowych.

Pierwsza pełnowymiarowa stocznia powstała w Ustce w 1925 roku. Jej domeną była budowa łodzi rybackich i niewielkich stalowych statków motorowych. W latach 1939–1945 stocznia została rozbudowana z myślą o produkcji na potrzeby niemieckiej marynarki wojennej. Po zakończeniu działań wojennych stocznia przejął Morski Instytut Rybacki, a na przełomie lat 60 i 70 XX wieku państwowa Stocznia „Ustka” była jednym z największych zakładów produkcyjnych w mieście zatrudniając około 1700 osób. W stoczni budowano przede wszystkim statki rybackie, w tym duże, zaawansowane technologicznie i przystosowane do połowów rufowych jednostki B-410. Odbiorcami były zarówno kraje tzw. socjalistycznego bloku wschodniego (NRD, ZSRR), jak i Francja, Meksyk czy kraje afrykańskie, a nawet Wietnam. W pierwszej dekadzie XXI wieku Stocznia „Ustka” ogłosiła upadłość. Na jej terenie nadal prowadzą działalność stocznia prywatne spółki.

W ostatnich dekadach, podobnie jak w innych portach środkowego wybrzeża, w porcie w Ustce rozwinęła się funkcja turystyczna, także z jej negatywnymi stronami, jak zabudowa mieszkalna w bezpośrednim sąsiedztwie portu i stoczni.

BAZY OPERACYJNO-SERWISOWE

Rozwój polskiego sektora offshore sprawił, że Ustka – głównie z uwagi na jej położenie, a także na uwarun-

kowania nawigacyjne – wzbudziła zainteresowanie deweloperów budujących morskie farmy wiatrowe. Port w Ustce został wybrany jako zaplecze do serwisowania morskich wiatraków przez dwie firmy: PGE Baltica (z Grupy PGE) i RWE Renewables, realizujące na Bałtyku dwa odrębne projekty.

O wyborze portu w Ustce na centrum serwisowe dla projektu Baltica 2 realizowanego wspólnie z duńskim partnerem Ørsted, PGE Baltica poinformowała oficjalnie w październiku 2022 roku. O lokalizacji przyszłej bazy operacyjno-serwisowej O&M (ang. operation and maintenance) nad ujściem Słupi zdecydowała odległość od projektowanych farm wiatrowych, optymalne warunki nawigacyjne umożliwiające dotarcie z portu na obszar farmy wiatrowej w możliwie krótkim czasie, bogata baza noclegowa i gastronomiczna oraz niezwykle potencjał społeczny tego nadmorskiego miasta i regionu.

Nowe obiekty portowe powstają na zachodnim brzegu Słupi, na terenie dawnej przetwórnicy ryb „Korab”. W ramach przygotowań do budowy bazy rozebrano już szereg budynków, których stan techniczny nie pozwalał na dalsze ich użytkowanie. Rozbiórce nie podlega jedynie budynek Starej Sieciarni, który PGE Baltica planuje zaadaptować na potrzeby Centrum Kompetencji Morskiej Energetyki Wiatrowej. Przyszli specjaliści będą w nim nabywali uprawnienia i kompetencje do pracy przy utrzymaniu infrastruktury i rozwoju morskich elektrowni wiatrowych. W Centrum Kompetencji będą również testowane i wdrażane nowe innowacyjne technologie związane z morską energetyką wiatrową.

Na bazę serwisową, która zajmie łącznie ok. 2,3

ha, składać się będzie magazyn części zamiennych, budynek administracyjny, plac manewrowy, powierzchnie zielone i około 260 m nabrzeża, przy którym cumować będą statki do transportu serwisantów farm wiatrowych w morze. Według szacunków pracę znajdzie tu kilkadziesiąt osób. Biorąc pod uwagę żywotność morskiej farmy wiatrowej, która wynosi przynajmniej 30 lat, baza będzie powiązana inwestycyjnie z Ustką przez wiele dziesięcioleci, co daje na ten czas perspektywę pracy.

3 czerwca br. symbolicznym wbiciem łopaty oficjalnie rozpoczęły się prace budowlane przy budowie bazy w Ustce. Planowane oddanie do użytku nowoczesnych obiektów portowych to IV kwartał 2026 roku.

RWE i Zarząd Portu Morskiego Ustka podpisały umowę dzierżawy terenu z przeznaczeniem na budowę bazy operacyjno-serwisowej we wrześniu 2024 roku. Baza będzie wykorzystywana do prowadzenia monitoringu i bieżącej obsługi farmy wiatrowej F.E.W. Baltic II. Co istotne, w tym przypadku oznacza to nawet 50 nowych miejsc pracy.

RWE zlokalizuje zaplecze operacyjno-serwisowe dla projektu również przy Nabrzeżu Zachodnim portu w Ustce. W wyborze Ustki na lokalizację swojej bazy kluczowa jest także odległość portu od przyszłej farmy F.E.W. Baltic II. Projekt RWE o mocy 350 MW realizowany jest w polskiej części Morza Bałtyckiego na obszarze około 41 km², w odległości około 50 km od brzegu, na północ od Ustki.

W obu przypadkach, bazy operacyjno-serwisowe będą miejscem pracy dla specjalistów, którzy w trybie ciągłym – przez całą dobę siedem dni w tygodniu – będą monitorować pracę morskich farm wiatrowych i stan urządzeń zlokalizowanych na morzu i na lądzie.

Baza będzie stanowiła zaplecze techniczne i magazynowe dla załóg serwisowych.

UMOWA NA PRZEBUDOWĘ WEJŚCIA DO PORTU

W ramach wsparcia morskiej energetyki wiatrowej usteckie falochrony przejdą całkowitą modernizację. Podobna umowa podpisana została pod koniec maja w Łebie, tam również – o czym pisaliśmy w czerwcowym wydaniu „Pomeranii” – związane to było z budową baz operacyjno-serwisowych dla polskiego offshoru.

Jak podkreśla Anna Stelmaszyk-Świerczyńska, dyrektor Urzędu Morskiego w Gdyni, kompleksowa przebudowa falochronów jest niezbędna ze względu na ich wiek, stan techniczny, a także ma kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa portu. Modernizacja ograniczy falowanie w awanporcie i wewnątrz portu – dzięki odtworzeniu ostrogi przy Falochronie Zachodnim w nowej lokalizacji i zwiększonej długości oraz dzięki dodatkowemu narzutowi kamiennemu od głowicy do ostrogi – co znacznie poprawi warunki manewrowania i bezpieczeństwo jednostek wpływających do portu i wypływających w morze.

Inwestycja ma zatem kluczowe znaczenie dla żeglugi jednostek obsługujących morskie farmy wiatrowe w polskiej wyłącznej strefie ekonomicznej Morza Bałtyckiego.

Przed Polską otwiera się nowy rozdział związany z morską energetyką wiatrową. Przykłady inwestycji w infrastrukturę portową w Ustce i Łebie (we Władysławowie bazę serwisową dla projektu BC-Wind zbuduje Ocean Winds) pokazują możliwości, jakie otwierają się również dla małych nadbałtyckich portów, które – a wszystko na to wskazuje – będą odgrywać istotną rolę w energetyce wiatrowej.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

Wizualizacja przyszłej bazy operacyjno-serwisowej PGE Baltica w Ustce prezentowana podczas uroczystego rozpoczęcia budowy.
Fot. Sławomir Lewandowski

Odślonięcie kolejnej tablicy historycznej na Oksywiu. Od lewej: ks. kanonik Kazimierz Glama, prezes ZKP Franciszek Gurski, wiceprezes KFK Danuta Krygier i prezes KFK Andrzej Busler. Fot. Wioletta Talbierz

SREBRNE TABAKIERY

DLA DARIUSZA MAJKOWSKIEGO I RYSZARDA ZINKI

Dnia 21 czerwca br. odbyła się uroczystość wręczenia Medali „Srebrna Tabakiera Abrahama”. Poprzedziła ją Msza św. w kościele pw. św. Michała Archanioła w Gdyni-Oksywiu celebrowana przez ks. kanonika Kazimierza Glamę. Po nabożeństwie złożono kwiaty na grobie Antoniego Abrahama. Dokonano także symbolicznego odsłonięcia kolejnej, siódmej już tablicy związanej z dziejami Oksywia. Nawiązuje ona do archeologii obecnej dzielnicy Gdyni i historii tutejszego cmentarza.

Odślanianie tablic jest elementem corocznych Dni Abrahamowych. To efekt współpracy gdyńskiego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Kaszubskiego Forum Kultury, gdyńskiego samorządu, Parafii pw. św. Michała Archanioła oraz firm Stal Complex i CZEC.

Dalsze uroczystości odbyły się w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 5 w Gdyni-Pogórze. Otworzył je prezes ZKP O. Gdynia Franciszek Gurski, a poprowadził prezes Kaszubskiego Forum Kultury Andrzej Busler.

Tegorocznymi laureatami Srebrnej Tabakiera Abrahama zostali dr Dariusz Majkowski i Ryszard Zinka. Pierwszy z nich jest literaturoznawcą, wykładowcą akademickim, dziennikarzem i literatem specjalizującym się w twórczości kaszubskojęzycznej. Drugi z wyróżnionych to wieloletni działacz ZKP, chorąży pocztu sztandarowego, zaangażowany od przeszło dwóch dekad w tworzenie i szeroko pojętą działalność Koła ZKP Gdynia-Cisowa.

Laudację dr. Dariusza Majkowskiego wygłosił Bruno Król, natomiast laudację Ryszarda Zinki – Andrzej Zinka. Drugi z wyróżnionych niestety nie mógł uczestniczyć w uroczystości. Nagrodę w jego imieniu odebrała córka Karolina Sikora.

Laudacja Ryszarda Zinki - prezentuje Andrzej Zinka. Laureaci od prawej: Karolina Sikora (w imieniu Ryszarda Zinki) i dr Dariusz Majkowski. Fot. Adam Labuhn

Od lewej: prowadzący uroczystość Andrzej Busler – prezes KFK, Adam Labuhn – dyrektor Biura Poselskiego posła Rafała Siemaszki oraz laureaci: Karolina Sikora (w imieniu Ryszarda Zinki i dr Dariusz Majkowski. Fot. Wioletta Talbierz

Wśród gości znalazły się m.in. gdyńskie radne Natalia Kłopotek-Główczewska reprezentująca prezydent Gdyni Aleksandrę Kosiorek oraz Anna Szpajer, dyrektor biura poselskiego posłanki i ministru Agnieszki Dziemianowicz-Bąk – Magdalena Zglenicka. Obecni byli dyrektor biura poselskiego Rafała Siemaszki – Adam Labuhn, dyrektor Gdyńskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli Wojciech Jankowski oraz starszy Cechu Rzemiosła w Gdyni Adam Wika-Czarnowski.

W części muzycznej wystąpił Zespół Pieśni i Tańca „Gdynia” pod kierunkiem Danuty Powalisz i Agnieszki Bradtke, który zaprezentował koncert pieśni kaszubskich, rybackich i gdyńskich.

Organizatorami uroczystości były: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Gdynia i Kaszubskie Forum Kultury.

ANDRZEJ BUSLER

MEDAL „SREBRNA TABAKIERA ABRAHAMA”

Medal jest przyznawany od 1994 roku przez gdyński oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego osobom i instytucjom działającym na rzecz Kaszub oraz szerzej – Pomorza. Odznaczenie nosi imię Antoniego Abrahama (1869–1923), działacza kaszubskiego, który walczył w czasach zaboru pruskiego o powrót Polski na Pomorze, co nastąpiło w 1920 roku. Ostatnie trzy lata swego życia spędził w Gdyni, aktywnie uczestnicząc w życiu społecznym. Był pierwszym Pomorzaniem odznaczonym Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski przez prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego. Zmarł 23 czerwca 1923 roku po ciężkiej chorobie, spoczął na oksywskim cmentarzu. W 2001 roku gdyńscy Kaszubi doprowadzili do powstania jego pomnika na placu Kaszubskim. Od 1994 roku ZKP Gdynia przyznaje Medal „Srebrna Tabakiera Abrahama”, dotychczas uhonorowano nim przeszło 80 laureatów.

Prezydent Aleksandrę Kosiorek reprezentowała radna Rady Miasta Gdyni – Natalia Kłopotek-Główczewska. Fot. Wioletta Talbierz

W części muzycznej wystąpił Zespół Pieśni i Tańca „Gdynia”. Fot. Gosia Walasek

KOLOROWA JANA Z KOLNA

Dzisiejszy spacer prowadzi nas na pogranicze Młodego Miasta i Aniołek. Wzdłuż ulicy Jana z Kolna, między przystankami SKM Stocznia i Politechnika, ciągną się rury sieci ciepłowniczej. Szara infrastruktura od lat szpeci tę okolicę. W tym roku powstał na nich pierwszy Gdański „rural” – czyli mural na rurach, ciągnący się na długości ok. 500 metrów.

MIASTO WOLNOŚCI I KOLORÓW

„Rural” to projekt miasta Gdańsk i Grupy GPEC, zorganizowany w ramach obchodów Święta Wolności i Praw Obywatelskich upamiętniającego wybory parlamentarne 4 czerwca 1989 roku. Do współpracy zaproszono artystów z kolektywu WakeUp, którzy ożywili swoją pracą monotonną infrastrukturę techniczną. Radni z tutejszych dzielnic i przedstawiciele Grupy GPEC szukali pomysłów na upiększenie ul. Jana z Kolna. Wiedząc, że ukrycie rur pod ziemią byłoby zbyt kosztowną inwestycją, zdecydowano na wzór miast zagranicznych, np. Berlina, zwrócić na nie uwagę. Część centralna promuje ideę wolności i demokracji, zobaczyć możemy wielki napis „Gdańsk The City of Freedom and Colors.”

GDAŃSKA GALERIA WOLNOŚCI

Dyrektor kreatywny grupy WakeUp Marcin Budziński zaangażował do współpracy artystów z całego kraju. Początkowo rury pomalowane zostały od ulicy Jana z Kolna. Doskonale prezentują się mieszkańcom i turystom jeżdżącym tramwajami. Kiedy i druga strona doczeka się realizacji, wtedy również podróżujący SKM-ką będą mogli podziwiać nową Gdańską Galerię Wolności. Planowane jest zagospodarowanie wszystkich rur ciepłowniczych przy węźle Kliniczna.

Marcin Budziński to gdański artysta, którego prace podziwiać można w przestrzeni całego miasta. Od ponad 10 lat wraz z grupą WakeUp zmienia oblicze Gdańska. Dzięki jego inicjatywom murale podziwiamy nie tylko na Zaspie, ale i np. przy dworcu

PKS (mural Lew), w Oliwie (rycina opactwa) czy we Wrzeszczu (Browar Gdański).

TO NIE KOLUMB?

Będąc na Jana z Kolna, warto poznać bliżej patrona tej gdańskiej ulicy. Nie wiadomo, co prawda, czy ów Jan faktycznie istniał ani skąd pochodził, jednak po II wojnie światowej w każdym mieście Trójmiasta i wielu innych miejscowościach na mapach pojawiły się ulice jego imienia. Jan Scolnus miał być tym człowiekiem, który jako pierwszy, bo już w 1476 roku, dopłynął do Ameryki. Miał być członkiem wyprawy władcy duńskiego i norweskiego Christiana I Oldenburga, która dotarła do półwyspu Labrador (obecnie w Kanadzie), kierując się prastarym szlakiem wikingów.

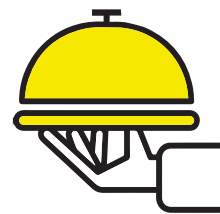
Historię Jana odkrył i spopularyzował w czasopiśmie „Orędownik Naukowy” w XIX wieku Joachim Lelewel. To on stwierdził, że określenie Scolnus wskazuje na pochodzenie żeglarza z Kolna, niewielkiej miejscowości na Mazowszu (dziś w województwie podlaskim). Tymczasem poeta kaszubski Hieronim Derdowski uznał, że Jan pochodził z kaszubskiej wsi Kielno (dawniej zwanej Kolno). Zainspirowało to i nadal inspiruje twórców na Kaszubach do przybliżania legendy o zapomnianym odkrywcy. Historycy sporu o pochodzenie Jana Scolnusa zapewne już nigdy nie rozstrzygną. Natomiast mieszkańcy miasta Kolno nie mają wątpliwości. Wielkiego Jana uczcili w 2021 roku... wielkim murem, dumnie głosząc, że dotarł do Ameryki przed Kolumbem.

MARTA SZAGŹDOWICZ

Fot. Marta Szagźdowicz

KUCHNIA TRADYCYJNA W SŁUŻBIE REGIONU – RADY NA LATO

Wielokrotnie pytano mnie o wpływ kuchni kaszubskiej na zwiększenie szans lokalnych inicjatyw związanych z turystyką. Pytania zadawano zwykle w rozmowach indywidualnych, bo tych w trakcie publicznych dyskusji było stosunkowo niewiele. Mimo że zagadnieniami związanymi z kuchnią kaszubską zajmuję się dobrych kilka lat, zainteresowanie lokalnych urzędników wsparciem merytorycznym jest znikome, by nie powiedzieć, że żadne.

Oczywiście ktoś może powiedzieć, że jestem malkontentem, bo czepiam się dowolnego interpretowania kuchni kaszubskiej i używania wyróżników „kaszubski”, „kaszubska”, „kaszubskie” do określenia produktów, które z tradycyjną kuchnią Kaszub mają taki związek, jak kiedyś wyrób czekoladopodobny z czekoladą.

Szczęśliwie w ostatnich tygodniach Polacy stracili umyśły i serca dla wszystkiego, co dubajskie, więc jest nadzieja, że u progu wakacji debata publiczna dotycząca kulinariów nie będzie tworzyła przedziwnych potworów z dań, którymi niektórzy próbują wkraść się w łaski gości z Warszawy, Lublina, Krakowa. Ale czy im chodzi o ruchanki, które – choć interesująco nazwane – to są zbieżne z tym, co znają ze swoich domów? Czy są zainteresowani lawendą, która jest obca kulturowo naszemu regionowi? Czy może są zainteresowani czymś, czego nie ma gdzie indziej?

Miód, sery kozie, zioła, jaja strusie i wiele innych produktów i dań wczasowicz dostanie wszędzie. Czy jednak na flaki po warszawsku nie powinien pojechać w rejon Karcełaka na warszawskiej Pradze? Czy jednak na cepeliny nie jedzie w rejon Augustowa, a na tatarskie pierogi do Krużynian? Zalewajkę najlepszą na świecie zjem w Radomsku, a żydowski mózdzek cielęcy z jajkami – w Łodzi. Po oscypki muszę się wdrapać na jedną z hal, na których są jeszcze aktywne bacówki. Oczywiście muszę mieć w pamięci to, że oscypki wyrabia się wyłącznie wtedy, gdy trwa wypas. Podobnie jest z wodzionką lub karminadłami i karbinadłami (choć podobne, różnią się jednym istotnym składnikiem), po które musimy jechać na Śląsk. Śliwowiec łącką i suskę sechłońską znajdziemy w tej jednej dolinie na południu kraju.

A my co?

My promujemy dziwaczne twory zanurzone w czerwonej oleistej cieczy, nazywane śledziami po kaszubsku, mimo że algorytm śledzia spożywanego na Kaszubach wiąże się z kartoflami w mundurach (one były zawsze) i śledziem w białym sosie, który mógł w czasach kryzysowych być coraz to mniej nasycony śmietaną, a nawet w czasie postu

stać się wodą śledziową, by pokazać solidarność z cierpiącym Chrystusem. Autorów takich czerwonych śledzi nie niepokoi również to, że śledzie przygotowywano też w słodko-kwaśnej zalewie octowej. Używano do nich mąki, a nie papryki czy zapraw pomidorowych. My promujemy rybę z frytkami, choć w rybackich rodzinach na Nordzie każdy domownik dostawał swoją kryłkę i kawałek ryby. My promujemy rybę z frytkami, choć według historycznych opisów mieszkańcy jeziornej części regionu z wielkim zacięciem spożywali rybę w formie zapiekanki, które konstruowane były warstwowo, a dominującymi składnikami były ryby i pokrojone w plastry kartofle. Z dodatkami cebuli i prostych przypraw, wstawione do pieca na krótki czas, były gwarantem smacznego dania. Cóż za problem, by ośrodki wypoczynkowe lub agroturystyki nad wodą wybudowały proste piece, w których można byłoby wypieć chleb, ale i przyrządzić zapiekankę z ryb?

Mówiąc o rybach jeziornych, nie mogę zapomnieć dnia, kiedy w trakcie nudnego przeglądu promocji w markecie (w pandemii szukanie obniżek weszło nam w krew) odebrałem telefon z „Gościa Niedzielnego” w sprawie kuchni kaszubskiej. Panią redaktorkę skierowałem w kilka miejsc, które znałem ze smaku, więc polecałem je bez zastanowienia. Do ostatniego przyjechałem i wraz z KGW Kożyczkowianki ugotowaliśmy na żywym ogniu w grapce (żelazny garnek) ugotowaliśmy pyszną zupę rybną, będącą w istocie rosółem rybnym. Jej osią był młody okoń, w zgodzie z lokalnym powiedzeniem: *Ôkônuszk jak paluszk, a to zupë fül garnuszk*. Składniki, pochodzące z promienia może 1,5 km od gospodarstwa (konieczna była wyprawa do Rzymu po ryby), okazały się smaczne i oczywiście. Żeby ugotować tę zupę, trzeba znać tajemnicę bardzo wolnego gotowania ryb bez zmącenia toni podnoszącymi się kłakami, ale pewnie większość pań to zna. Fakt, że zupa była klarowna, sprawił, że siedząc przy stole, widzieliśmy wszystkie kawałki ryby, cieszyliśmy się ich formą, spoistością, apetycznym wyglądem. Jakże inne było to od czerwonej zupy rybnej! Czerwonej pomidorówki z rybami? Czer-

wonej zupy węgierskiej? Ale przecież to nie to miejsce, nie ten kraj.

Rok temu kupiłem w koszalińskim antykwariacie książkę prezentującą normy dotyczące produkcji dań rybnych. Szczególnie mówiąc, bez zbędnego zdziwienia nie odnalazłem wśród tych norm wersji ryby, które zaznaczone by były czerwonymi dodatkami, nazwami takimi jak ryba po węgiersku, ryba po bałkańsku, ryba w sosie greckim. Lektura tej książki przekonała mnie, że rewolucja gospodarcza znosząca produkcję normową zniszczyła tradycyjne sposoby przyrządzania i podawania ryb, nadając im inne niż naturalne, bo skażone przyprawami, smaki.

Mówiąc o książkach, muszę przyznać, że z wielką przyjemnością kupuję starodruki dotyczące kulinariów naszego regionu. Dziś kupiłem kolejną partię książek. W książce o kuchni staropolskiej i kuchni regionalnej odkryłem kilka przepisów, których wcześniej nie widziałem w książkach. Jeden z nich to przepis na ciszkę kaszubską, czyli danie, które było popularne ze względu na to, że jego dwa składniki, czyli kartofle i bukwita (po polsku gryka) były jednymi z niewielu plonów wychodzących na Gochach.

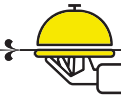
Z tą ciszką wiąże się sytuacja, która przydarzyła mi się w jednym z miejsc wypoczynkowych koło Koprzywnicy. Poszliśmy z żoną na obiad, a ja, choć piszący w latach osiemdziesiątych do „Pomeranii” i interesujący się kuchnią, nie znałem pojęcia ciszka. Kelner wytłumaczył mi, co to za potrawa. Zjadłem z sosem z grzybów leśnych. Posmakowało. Kolejnego dnia poprosiłem o możliwość połączenia ciszki z czerwonym mięsem. Kucharz (który później dawał mi wiele rad, bo pochodzi z regionu) podał to danie. Kilka miesięcy później byliśmy w tym samym miejscu i ciszka była w karcie jako towarzystwo steku. Było pysznie, było regionalnie. W tym momencie przypomniał mi się rok organizacji pierwszego Spływu Kajakowego Śladami Remusa. W związku z tym bywałem kilka razy w Lipuszu. Pewnego dnia Felicja Baska-Borzyszkowska zaprosiła mnie na obiad. Podała kapustę po niemiecku, czyli gotowaną, a następnie polaną masłem z bułeczką tartą. Ciszka przywołała wspomnienia lat późnego socjalizmu.

Dwadzieścia, może trzydzieści lat później poznałem się z człowiekiem, który miał, a może i ma jeszcze nowoczesne sie-

dlisko nad jedną z zatok Jeziora Raduńskiego. Zapraszał mnie w związku z rozmowami, z których sporządzałem reportażowe teksty dla pewnego portalu internetowego, więc spędziliśmy razem wiele czasu. Chcąc nie chcąc, wieczorem siadaliśmy przy grillu lub ognisku. Jako nieobyty, pierwszy raz obserwowałem. Drugi raz dostosowałem się i przywiozłem czerwone od przypraw mięso. Kiedy jadłem obce naszej kulturze kulinarnej kawałki karkówki w paprykowej marynacie, pomyślałem, że jeżeli jestem na Kaszubach, to powinienem jeść dania kaszubskie i to te dawne, przygotowywane na żywym ogniu.

Jak postanowiłem, tak zrobiłem. Kolejna wizyta wiązała się z gotowaniem zupy z żółtej brukwi na gęsiach skrzydłach z dodatkiem jarmużu (była to już późna jesień). Wkrótce potem w mojej głowie zrodziły się cztery postanowienia. Pierwsze, by będąc na Kaszubach, zdobywać jak najwięcej faktów o historii kuchni, bo jest w tym niezły bałagan. Drugie, by będąc na Kaszubach, korzystać z tradycyjnych metod i stąd na przykład w moim zestawie narzędzi kulinarnych jedna z pierwszych emaliowanych grapek z Grudziądza pozyskana od Iwony Zając, wdowy po znanym kolekcjonerze kaszubskich artefaktów. Dodatkowo tasak do siekania obony i wiele skrzynek na śledzie i parówki. Trzecie, by będąc na Kaszubach, poszukiwać śladów autentycznego, udokumentowanego w druku lub zapisie ręcznym przepisu na dania występujące regionalnie, nieważne, czy przepisy zostały wydane w Berlinie (klopsy kartuskie na przykład), czy są zapisem na karteluszka (jak to było przy przygotowywaniu materiału do *Przepiśnika kartuskiego*, w którym pojawiła się miara *drożdży za 3 grosze*). Czwarte, dążyć do stworzenia kanonu, wzorca kuchni

Tomasz Jakubiak i Rafał Nowakowski w przerwie zdjęć do filmu o kuchni kaszubskiej. Fot. z archiwum autora

kaszubskiej, by nie zapomnieć o tym, jaka ona była, a dopiero później pozwalać najlepszym na interpretację kuchni kaszubskiej.

Są tacy, jak Dominik Karpik, który na Dni Kaszubskie w Gdańsku przygotował zestaw dań kojarzących się bez zająknięcia z regionem, czy też Krystian Sosnowski, który nie tylko doskonale radzi sobie ze śledziami, ale i wykonuje charakterystyczny dla Pomorza sękacz na płasko, który spowodował, że w wyjątkowy sposób poczułem, że mam usuniętą lękotkę, która powinna amortyzować wzruszenia smakowe związane z próbowaniem tego sękacza.

Kiedy piszę te słowa, mija miesiąc od pogrzebu Tomasza Jakubiaka. Kucharza, celebryty, ale i wspaniałego człowieka, który związał się z Kaszubami. Wspominam o nim dlatego, że chcę podać go jako przykład takiego podejścia do kuchni kaszubskiej, o którym myślę. Chodzi o filmy, które przygotował z myślą o kuchni regionu Kartuz. Choć zmodyfikował, dodał swoje spojrzenie na cztery dania, to nie zrobił z nich dziwactw. Za najciekawszą interpretację naszej kuchni uznaję bułkę pełną sielawek z piklami (jakże charakterystyczny-

mi dla regionu), podaną z musztardowym sosem, o którym w książce kucharskiej *Kuchnia polska: niezbędny podręcznik dla kucharzy i gospodyń wiejskich i miejskich oraz poradnik w wielu gałęziach gospodarstwa domowego zawierający najlepsze przepisy przyrządzania najrozmaitszych potraw*, którą miał redagować, wspomniał Hieronim Jarosz Derdowski. Przeniesienie tego przepisu w czasie o ponad wiek здаwać by się mogło zadaniem karkołomnym, ale – jak się okazało w przypadku Tomka Jakubiaka – całkiem możliwym. Wpiszcie w wyszukiwarkę słowa „Tomasz Jakubiak Kaszuby”, zapoznajcie się z filmem i kierujcie się drogą najlepszych, zamiast wymyślać dania, które z Kaszubami będą miały wspólny tylko wyróżnik określający pochodzenie.

RAFAŁ NOWAKOWSKI

DZIAŁKA

Dzieci na szkolnej wycieczce, jak pięknie! Przez kilka dni nie będę widziała, jak wpatrują się w ekrany smartfonów i jak bardzo, bardzo nie chce im się wyrzucić śmieci albo iść do sklepiku po przecier pomidorowy, którego zabrakło. Lecz pochłaniają nałogowo, ale kupić przecier, to już niekoniecznie. Tak, wiem, dzieci to skarb, ale z bliźniakami wcale nie jest łatwo. Szlifowanie takich diamentów, jak one, jest pracą obarczoną dużym ryzykiem, a właściwie pewnością nieprzewidywanych i piętrzących się nieustannie trudności.

Na szczęście Adam nie jest z pokolenia nałogowych użytkowników smartfonów i zazwyczaj akceptuje moje pomysły, co w wypadku czasu tymczasowo wolnego od pociech jest czynnikiem nadzwyczaj korzystnym dla mnie. Dla niego oczywiście również.

Nie raz i nie dwa opowiadałam mu o swoim dzieciństwie. Było jednak zupełnie inne niż w przypadku naszych bliźniaków. Jak nam się chciało bawić z dała od czterech ścian! Człowiek w trakcie wakacji wpadał na moment do domu, brał w rękę pajdę chleba z byle czym i wracał do koleżanek.

Chociaż mój dom rodzinny miał tę jeszcze zaletę, że rodzice, zwłaszcza tata, uwielbiali krótkie wycieczki samochodowe na łono natury. Latem jeździło się nad jezioro, najczęściej na ryby, nad Orle lub Dobre, koleżanki szły wtedy w odstawkę niestety. Widok krajobrazów zmieniających się za oknem naszego samochodu, poloneza, jednego z ostatnich, jakie wyprodukowano, i jeszcze ten dreszcz emocji – co też przydarzy się albo przynajmniej co się zobaczy tam w lesie, nad jeziorem, to było atrakcyjniejsze od wszystkiego innego. Miałam wtedy wrażenie, że ostatecznie w tym celu wynaleziono wakacje, żeby jeździć i jeździć, i oddychać wiatrem, mgłą nad jeziorem i zapachem leśnych polan.

* * *

Z łazienki dobiega szum wody wpadającej do wanny. Jest jeszcze pod prysznicem i nuci motyw z *Morderstw w Midsomer*. Gdyby tylko nie nucił go przez cały rok, włącznie z Wielkim Postem i Wigilią! Trudno. Dziś jednak Adam jedzie ze mną na „moją działkę”. Nie, nie taką na obrzeżach miasta, gdzie ludzie pielą skromne grządki, zbierają porzeczki i piją piwo, patrząc na budujące się w pobliżu „apartamentowce”, czyli współczesną odmianę blokowisk.

Nie, „moja działka” to coś zupełnie innego, a nawet wyjątkowego. Bo właściwie ani moja, ani działka. A jednak...

Najpierw do Wejherowa, potem przez Bolszewo, dalej prosto, a w Zamostnem skręcało się na Zelewo. Tam zaczynała się taka wąska droga, gdzie ciężko było mijać się z innymi samochodami. Należało zwolnić, żeby z kimś nadjeżdżającym z naprzeciwka móc się wyminąć. Co prawda samochodów było wtedy na naszych drogach niewiele, zwłaszcza na takich

bocznych, między dwiema wsiami. Przy drodze rosły drzewa, dalej zagajniki, pojedyncze drzewa, łąki, ogólnie bardzo malowniczo. Wreszcie dojeżdżało się, za dość ostrym zakrętem, do podnóża pagórka. Dziecku, jakim wtedy byłam, ten pagórek wydawał się całkiem wysoką górą. Dziś, gdy patrzę na nią, dziwię się, że mogłam tak bardzo po dziecięcemu wyolbrzymiać rozmiary wzniesienia, jakich wiele na Kaszubach.

Wysiadaliśmy z samochodu, wypakowywaliśmy koc, torbę z wiktuałami typowymi w tamtych czasach i dwa termosy z mocną herbatą przygotowaną przez babcię. W torbie czekały na nas kanapki z serem, pomidory i nieodłączne wtedy jajka na twardo. Pachniał tymi jajkami cały samochód, ale to nawet było przyjemne, bo zawsze kojarzyło się z takim właśnie wyjazdem.

Jeździło się tam mniej więcej od połowy sierpnia, wtedy bowiem zaczynał się już na poważnie sezon grzybowy. A tam grzybowych miejsc było co niemiara.

* * *

WARSZAWA, 13 LIPCA 1928 ROKU

Kochany Ignacy!

W pierwszych słowach zasylałam Tobie pozdrowienia z domu rodzinnego i od siebie. Jestem właśnie u rodziców. Co tam u Ciebie? Jak żyjesz? Bardzo jestem zawsze ciekaw tych wszystkich rzeczy, które mi opisujesz, ale chciałbym, żebyś częściej pisał, bo wszystko u Ciebie odmienne i ludzie tam żyją tak inaczej, mówią tyloma językami w jednym kraju! Inne te języki od tych, co się ich ucze.

Tutaj po staremu. Tatk narzeka na hexenschuss, ale w polu robi jak opętany, nic tylko by pracował, inaczej nie potrafi. Inwentarz też trzeba obrobić, dużo tego wszystkiego. Najmuje czasem do pomocy ludzi, a ja, jak przyjadę na ferie letnie czy ostatnio na Wielkanoc, a przedtem na Gody, też pomagam, ile się da, bo to i nawet jakaś odmiana od książek studiowanych w grubych, zimnych murach i od zajęć, choćby w szpitalu i, nie da się ukryć, w prosektorium... Z tym że te przyjazdy do domu, to zaledwie góra dwa miesiące łącznie w ciągu roku. I widzisz, nie mogę ciężkich prac wykonywać, choć Bóg wie, jak bym chciał pomóc i choćby oderwać się trochę od studiów, ale rozumiesz, dla ginekologa ręce to skarb, a gdyby jakiś wypadek,

przecięte ścięgną czy coś gorszego (Brunonowi ostatnio ucięło dwa palce), studia byłyby skończone i tyle pieniędzy, co dorywczo zarabiam i przede wszystkim te, co rodzice dali, poszłoby na marne.

Dziwnie tu się żyje nad samą granicą. Niewiele się zmieniło od czasu, jak wyjechałeś. Przemyt kwitnie nadal i niebezpiecznie przez to, ale ludzie muszą jakoś żyć, a ciężko u nas.

W przyszłym roku będę już, jak Bóg da, panem doktorem. Wiesz, że zawsze mnie to pociągało, a Ty byłeś duchem niespokojnym i wreszcie Cię w daleki świat wywiało. Chyba dobrze Ci tam, czarnego forda, piszesz (chyba nie ma innych), planujesz kupić, to nie byle co, u nas mało kto ma własny automobil. Tylko widzisz, rodzice się martwią, że nie chcesz się żenić, ustatkować. Mają rację, ale ja wiem sam po sobie, że nic na siłę. Matka nasza w ogóle się martwi, że my tacy samotni jesteśmy, Ty w Ameryce, ja w Warszawie, że to niby starokawalerstwo nam grozi i w ogóle źle, jak chłop sam na świecie, a jeszcze w wielkim mieście. Prawi, że pokusy czyhają na każdym kroku. I wódka, i panny, co lekce sobie cześć ważą. Ja śmieję się wtedy i pytam, skąd mama wie, skoro nigdy w żadnym wielkim mieście dłużej nie była, nie licząc tych kilku razy w Gdańsku i teraz w Gdyni. A ona na to, że ksiądz proboszcz na kazaniu mówi o życiu rodzinnym i nawet na kołędzie ostatnio się o nas wypytywał i kręcił nosem, że my kawalerowie jeszcze. No i w „Rodzinie Kaszubskiej” – wiesz, ten dodatek do „Gazety Kaszubskiej” – też takie nauki umoralniające niekiedy wypisują, a mama czyta i ufa tym wszystkim artykułom na zabój.

Trzymaj się dzielnie w tej Twojej Minnesocie i ożeń się szybko, a Batorym po roku przyptłyn jak wielki pan, z żoną i dzieckiem, rodzice będą wniebowzięci. Ty z kolei nie życz mi małżeństwa, bo taki kierat czas niemiłosiernie kradnie, a ja medycynie chciałbym się poświęcić bez reszty.

Twój ANTONI

***

Tak, grzybowe miejsca były specjalnością „naszej działki”. Może nie dosłownie jej samej, co najbliższej okolicy. Pagórki, zagajniki, najrozmaitsze skupiska drzew wszelakich. Młodziaki iglaste, gdzie pod ściółką kryły się maślaki, podgrzybków i gąsek w różnych miejscach zatrzęsienie, kozaki na suchych pagórkach i wreszcie specjalność domu – rydze! Rzadko kiedy się zdarzało – a byliśmy nałogowymi grzybiarzami (głównie tata) i wieleśmy widzieli – żeby w jednym miejscu nagromadziło się tyle „możliwości”. Pamiętam też, że ze skraju lasu wychodziło się na dużą płaszczyznę, gdzie rosła brukiew. Nie kradliśmy jej, mama by nie pozwoliła.

A skąd nazwa „działka”? Na każdej działce jest jakiś domek, altanka, jakaś namiastka siedziby. Tu było za to coś tajemniczego i swojskiego zarazem. Rosło tam wiele zdziczałych drzew owocowych, głównie jabłoni. Skarlałe to było i owoce zielone, kwaśne, ro-

baczywe, ale w jakimś sensie „nasze” i smakowały te jabłka jak żadne inne. Można było zrywać, widać, że od dawna nikt nie troszczył się o te drzewa.

Były też, co najważniejsze, fundamenty domu, tuż u podnóża wzniesienia, na którym otwierała się brama do grzybnej świątyni. Zarys dawnego rozplanowania poszczególnych pomieszczeń, trochę cegieł. Tak jakby ślad wymarłej cywilizacji.

Dorośli traktowali owe pozostałości zwyczajnie; ot, był kiedyś dom, ktoś umarł, ktoś się wyprowadził, normalne, jak w życiu. Dla mnie jednak te resztki stanowiły pole dla wyobraźni. Ileż ja sobie tajemniczych opowieści snułam wokół nieistniejącego domu!

Kiedyś dostałam od rodziców *Bursztynowe drzewo* Edmunda Puzdrowskiego, zbiór baśni kaszubskich, i tam gdzieś było o zapadłym zamku, domostwie, już teraz nie pamiętam, choć książkę mam w domu do dzisiaj. I te zakłète królowianki, Muzolf, sprytny szlachcic Czorliński, pastor kradnący złoto, kamienie, pod którymi można było znaleźć skarby. Działy się te wszystkie historie w miejscach takich jak to, na piaszczystych Kaszubach. Wokół wielkie drzewa i te kamienie, ich wszędzie było dużo, najwięcej na takim stosie przy polu brukwi. Tylko diabła żadnego nie było, może na szczęcie.

Grzybobranie pozostało oczywiście główną atrakcją naszych pobytów na „działce”, ale odkąd zaczęłam wymyślać sobie różne tajemnicze historie związane z nieistniejącym już domem, wszystko, co mnie tam otaczało, było jeszcze piękniejsze. Nie byłam wtedy Joasią Borowską, córką Anny i Władysława, zamieszkałą w Gdyni przy ulicy Opata Hackiego nr itd., ale jakby wróżką i księżniczką w jednym.

Adam oczywiście doskonale rozumie, jak ważne są dla mnie wspomnienia związane z „działką”, ponieważ sam ma własne, też z dzieciństwa, i niektóre również związane są z wyjazdami. Nie do końca jednak chyba może pojąć, że właśnie tutaj czułam się wtedy najlepiej. Widzi pagórek z drzewami po obu stronach drogi prowadzącej wzwyż, w niewielkiej odległości nowoczesne domy, jeden z trampoliną dla dzieci, drugi z przenośnym basenikiem, przy trzecim dymi kamienny piec z rusztem na mięso. Rzeczywiście, nie wygląda to dzisiaj na bajkową krainę dzieciństwa. Nie żałujemy jednak, że przyjechaliśmy. Nie tak znów daleko od domu, a las i te zagajniki przecież takie same, jak wtedy. I pole brukwi też rośnie. Tak jak wtedy!

***

GDYŃIA, 18 STYCZNIA 1949 ROKU

Kochany Ignacy!

Mija dziś dokładnie miesiąc od śmierci mamy. Nie pozabierała się już, gdy zabrakło tatka. Nigdy tego sobie nie okazywali, przynajmniej przy nas, ale bardzo byli do siebie przywiązani. Prosiłem ją tyle razy, żeby przeprowadziła się do mnie, do Gdyni. Duże mieszkanie na Starowiejskiej, jeszcze przedwojenne. Wprawdzie

z dokwaterowanymi, tak jak i ja, lokatorami, ale teraz już ich mniej. Przedtem, od razu po wojnie, pięćoro, ostatnio tylko troje. Mama zmieściłaby się i miałyby dobrze. I gdyby zachorowała poważniej, szpital prawie obok, opieka na miejscu, w mieście mam przecież wszędzie znajomych specjalistów, nie to, co tam, na wsi. Ale znasz mamę, a raczej pamiętasz, uparta jak była, tak została.

No i marniała, usychała. Widzisz, dwaj synowie daleko, jeden nawet za oceanem, drugi, czyli ja, bliżej, ale też w pracy ciągle, nadgodziny, dyżury. Czasem myślę, że masz szczęśliwsze życie niż ja. Sklep z meblami to też odpowiedzialność, nie mówię, ale kwestia zdrowia i życia ludzi to jednak zostawia w człowieku głębokie ślady. Może gdybym miał żonę i własne dzieci, mógłbym znaleźć w nich oparcie i nie myśleć po powrocie ze szpitala, czy tam w porządku, czy zrobiłem absolutnie wszystko, co należało, czy w nocy nic złego się nie dzieje. Choć pewnie i tak cały czas bym o tym myślał.

Znalazłeś chociaż Ty swoje szczęście – żona, drugie dziecko, tylko się cieszyć.

Przyjechałem do mamy na dwa dni przed jej śmiercią. Jeżeli można tak powiedzieć, wszystko odbyło się w taki sposób, jak by sobie tego życzyła, „jak należyć” – to jej słowa. Przyszedł ksiądz proboszcz z wiatykiem, długo i pewnie przykładowie się spowiadała, a po jego wyjściu powiedziała, że teraz już może spokojnie umrzeć. Następnego dnia rano uśmiechnęła się i zamknęła oczy. Pewnie Ci już to opisałem, ale chciałem jeszcze raz, bo tkwi to we mnie cały czas. Rzadko kiedy widzi się, jak człowiek umiera tak pogodzony z Panem Bogiem, z najbliższymi i, co chyba też jest bardzo ważne, z samym sobą.

Nie ma, jak już wiesz, żadnego problemu z rejentem. Testament napisany był odręcznie, ale pan Jęczyński mówi, że wszystko w porządku, że jest ważny.

Twoja połowa ze sprzedaży domu i ziemi będzie oczywiście przekazana przez nasz polski bank, jak tylko Miotk zapłaci za całość. Bardzo jest zadowolony, że kupi tę ziemię, bo sąsiaduje z jego hektarami i trochę nawet klinem w nie wchodzi, a tak uda się zaokrąglić.

Tylko nie wie, czy dom mu będzie potrzebny, bo głównie ziemia się liczy. Dobry był sąsiad, pomagał mamie, jak tylko mógł, i bardzo się pilnuje, żeby przede mną teraz nie okazywać radości.

Ściskam Cię mocno, koniecznie pozdrów całą swoją Rodzinę!

Twój ANTONI

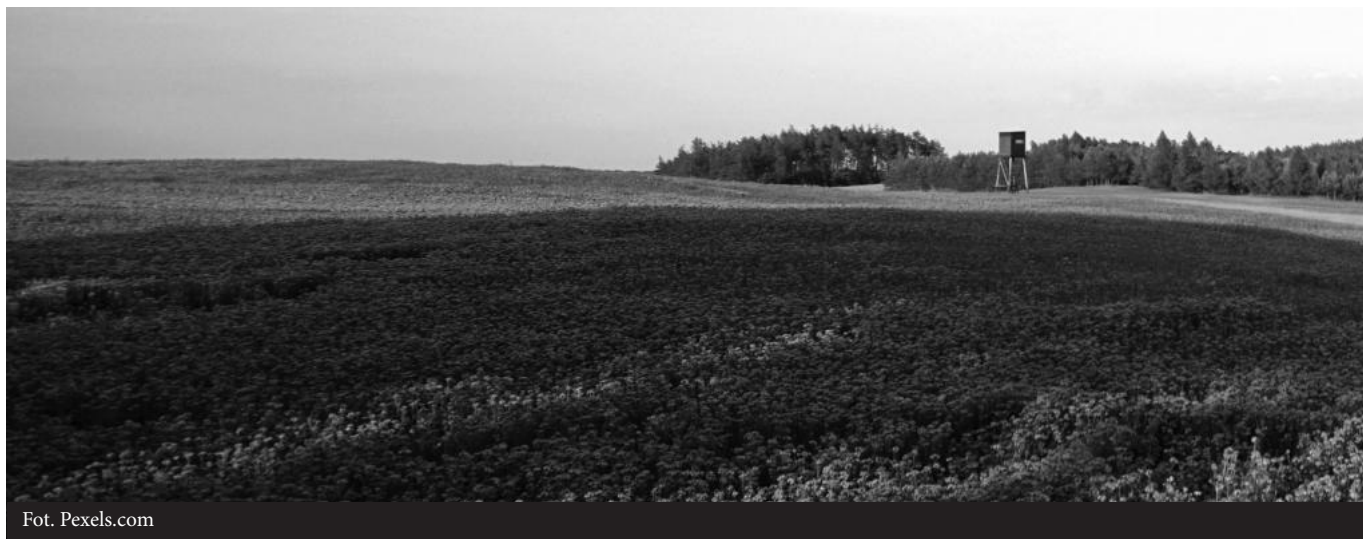
* * *

Ostatni raz byłam na naszej „działce” dosłownie na kilka dni przed moimi dziewiętnastymi urodzinami. Piękne czasy! Później rodzice jeździli tam na grzyby, ale tata wcześniej umarł, jak byłam na studiach, a mama nie miała prawa jazdy i musiała sprzedać samochód, zresztą nasz polonez zaczął korodować i cieszyła się, że w ogóle znalazła na niego kupca. A ja? Pięć lat w Poznaniu, dyplom, powrót i wtedy poznałam Adama. No i urodziły się bliźniaki, a z bliźniakami wiadomo, przez pierwszych kilka lat w ogóle nie było mowy o jakichś wypadach za miasto. Zresztą, z nimi zawsze, od samego początku, były jakieś perypetie.

W końcu dorobiliśmy się samochodu i Adam zaczął nas zabierać na wycieczki po Polsce. Tak, miałam szczęśliwe dzieciństwo, ale turystycznie byłam właściwie „monotematyczna”, znałam tylko najbliższą okolicę, tych kilka miejsc z wypadów z rodzicami i Trójmiasto. Piękne to wszystko i „moje”, ale dopiero Adam pokazał mi Pieskową Skałę i Białowieżę, i Pieniny, i Dolny Śląsk.

Dzisiaj ja pokazuję mu miejsce, z którym wiążą się najcudowniejsze wspomnienia mojego dzieciństwa. Stoi obok mnie i patrzy na resztki kilku zdziczałych jabłonek. Taktownie milczy, dając mi czas i możliwość powrotu do czasów, kiedy wszystko było prostsze, a równocześnie tajemnicze. Kiedy żyli ci, których dziś już ze mną nie ma.

I w tym momencie dociera do mnie prosta prawda, której nie uświadomiłam sobie nigdy dotąd. Zaczynam wpatrywać się w te biedne drzewka zupełnie inaczej niż wtedy. Tu nie było żadnych królewianek ani stołmów, ani krasniam, ani diabłów przechytzonych przez spryt-

Fot. Pexels.com

ne gospodynie. Tu, obok tych drzew, na fundamentach, których już nie ma, stał dom i pewnie zabudowania gospodarskie. I żyli tu ludzie, których też już nie ma. Nigdy, nigdy o nich nie pomyślałam. Żyli, kochali się, może nie lubili, może było im ze sobą źle, może dobrze, pewnie raz tak, raz siak. Tu, kilka metrów ode mnie, toczyło się ich życie. W deszczu, śniegu i słońcu. A ja nigdy nie dowiem się, kim byli, jak się nazywali, jak to się stało, że gospodarstwo opustoszało. Ogarnął mnie smutek, a po chwili wdzięczność, że zza zasłony, pewnie już po śmierci, podarowali nam ten kawałek ziemi, żebyśmy mogli, rodzice i ja, mieć później najpiękniejsze wspomnienia. Rodzice zabrali te wspomnienia ze sobą, ja jeszcze je mam.

Za chwilę opowiem Adamowi, że nigdy nie pomyślałam o tych ludziach. I jeszcze tego lata przywieziemy tu bliźniaki. Ciekawe, jak zareagują na prowiant w postaci pomidorów i jajek gotowanych na twardo!

* * *

GDYNIA, 23 CZERWCA 1974 ROKU

Kochany Ignacy!

Jak to się kiedyś ładnie pisało, „w pierwszych słowach mojego listu” informuję Cię uroczyście, że czytasz wiadomości od świeżo upieczonego emeryta. Udało mi się jeszcze te kilka lat popracować w szpitalu po oficjalnym przejściu na emeryturę, ale w końcu trzeba było odpuścić. Zdrowie już nie to samo, a w moim zawodzie liczy się jednak refleks i sprawne ręce, o oczach już nie wspominając. Nikt mi nawet nie zasugerował, że mój czas mija, ale odpowiedzialność za własne decyzje, czyny i za tych wszystkich, którzy wpadliby w ręce starzejącego się lekarza, kazały mi w końcu powiedzieć, że już czas.

Jutro będę uroczyście żegnany. Przybędzie dyrektor, mój ordynator (ja już przecież od ładnych kilku lat nie sprawuję tej funkcji) i wielu innych ważnych lekarzy. I pielęgniarce. Pewnie pojawi się ktoś z prezydium miasta i z partii, choć do niej akurat nigdy nie należałem. Będą kwiaty, dyplomy, jakieś butelki, żeby mi znieczulić najbliższe dni i tygodnie. Będzie wzruszenie, potem poczucie

samotności i beznadziei, z czasem wszystko to zamieni się w pogodną obojętność i wreszcie w przyzwyczajenie do nowego. Będę chodził z kolegą na działkę (zawsze w wiaderku można sobie schłodzić kilka butelek gdańskiego), a jesienią i zimą będę oglądał slajdy z podróży i czytał książki, które stoją na półkach i na które nigdy nie miałem czasu. Jeszcze Teatr Telewizji, nie tylko poniedziałkowy, ale i „Kobra”. Może słyszałeś, to takie inscenizacje kryminalne z doborową obsadą, też rzadko miałem na nie czas, teraz nadrobię, jak będę powtórki.

À propos „Kobry”! Dosłownie wczoraj miałem, w przeddzień ostatniego dnia pracy, taką „Kobrę” na dyżurze,

Na oddziale leżała kobieta, pani Anna, młoda, dwadzieścia cztery lata. Cięża przebiegała bez żadnych komplikacji, nie było nawet mowy o cesarskim cięciu, bo i po co. Gdyby przewidywane były jakiekolwiek komplikacje, nie byłbym sam, drugi lekarz to wtedy absolutne minimum.

Już podczas porodu, nieco późniejszego niż przewidywano, okazało się, że u kobiety występuje atonia, czyli brak skurczów macicy. W każdej chwili mógł nastąpić krwotok. Stan ten straszliwie się przedłużał, co oznaczało śmiertelne zagrożenie dla matki i dziecka. W ostatnim dosłownie momencie, jak myślę, przed nieuniknionym krwotokiem wszystko „zaskoczyło”. Boże, ile to trwało!

Po wszystkich padłem na krzesło jak nieżywy. Tak mało brakowało... Dziś rano, tuż po obchodzie, przyszedł do mnie szczęśliwy ojciec i miał łzy w oczach. Czy mogłem wymarzyć sobie wspanialszy koniec kariery? Zawsze byłem dumny, że ja, prosty Tóna spod Zamostnego, „dziecko gospodarskie”, zostałem doktorem, ordynatorem, że ludzie mnie szanowali, że zwiedziłem ze trzydzieści krajów, a teraz byłem jeszcze bardziej dumny, widząc matkę z małą Joasią na rękę i płaczącego ojca. Państwo Borowscy byli mi naprawdę bardzo wdzięczni. W tym prostym zdaniu mieści się tak wiele!

To też będzie mi towarzyszyło na emeryturze.

Twój ANTONI
PIOTR SCHMANDT

ZAPISKI ZNALEZIONE W SOBIESZEWIE

Przygotowując się do wizyty w Muzeum Żurawia w Gdańsku, wnuk Maciek z dziadkiem Grze-
siem zbudowali model napędu deptakowego, przypominający kołowrotek dla chomika. Podnosił
on 500-kilogramowym ciężarem kroczącego wewnątrz chłopca. Działające urządzenie ustawili
w ogródku wiejskiego placu zabaw, a sami udali się do Gdańska, aby obejrzeć prawdziwy Żuraw.

Zastali jego mury otoczone rusztowaniami, bo wła-
śnie rozpoczęła się dwuletnia rewitalizacja budowli.
Jak niepyszni odstąpili od bramy-dźwigu i w ramach
powetowania porażki udali się na plażę w Sobieszewie.
Budując zamek z piasku, Maciek wydobył kawa-
łek zbutwiałego drewna, który okazał się szerniąłą
szkatułką z niewielką butelką w środku. W zgodzie
z prawem o zabytkach odkrywcy udali się do mu-
zeum, żeby zgłosić znalezisko. Jednak zostali odpra-
wieni z kwitkiem.

Co było robić, trzeba było samemu przeprowadzić
ogłędziny. Drewniany klocek wielkości połowy cegły
miał starannie zakorkowany otwór. Wyjęcie szpuntu
ujawniło tkwiącą wewnątrz omszałą butelkę, a w niej
nadpleśniały kawałek papieru zwinięty w rulonik.

Odkrywcy z niecierpliwością zaczęli rozszyfrowy-
wać tekst. Niektóre fragmenty były zniszczone, sensu
trzeba się było domyślać z kontekstu. Pismo sporzą-
dził zapewne miejski skryba. Oto transkrypcja treści:

Trzy krzyże Grech Kwiatko kontenta: Ano, mateń-

Koło deptakowe z Mackiem. Fot. Grzegorz Rozkwitalski

Długie Pobrzeże w Gdańsku. Rys. Hania Przybylska

*ko y tatulu, rzekam pocieszną nowinę, com do Dan-
zig przyjechał cały a zdrów. Orobota przy czólnach.
Ze dwa wespół jeśm w koło, raz we wte, raz nazad.
Gdy tywon zawołajo „Motlau”, w perđ idziem, a jak
„MARYJA” kričati, tedy alteracja, nazad. Gdy mandat
„Prrr”, tedy stajem, potym skantowany kloc pod koło
łożiti, a my sėdati. W izbie chėdożnej przy kole noce,
a strawę w austerji na dole na borg. Słyszano, że tu lac-
ki Rex był Sigismund, alem go nie atentował. Tobiem
mateńko y tatulu pilno się kłaniam, a wielebnego paro-
cha, co pisanie czyta, w pierścien rėki całuję.*

Z lektury wynika, że jest to list syna niepiśmien-
nych ludzi z Polski. Pisany był chyba w roku 1623,
bo wtedy w Gdańsku przebywał król Zygmunt III
Waza. Wynajęty pisarz spisywał słowa chłopaka do
rodziców krótko po tym, gdy ten dotarł do dźwigu
nad Motławą skutkami obładowanymi zbożem, po-
wiedzmy z okolic Sanoka, gdzie listy czytał chłopom
ksiądz greckokatolicki. Domyślać się można, że ojciec
parobka wyposażył go w szkatułkę z butelką, aby ten
mógł powiadomić rodziców, jak mu się powodzi. Li-
stonoszem miał być któryś z powracających rzecznym
statkiem kolegów. Pakunek nie dotarł do odbiorców.

Sfabrykowany artefakt (list w butelce). Fot. Grzegorz Rozkwitalski

Może przewoźnik upuścił go do Wisły i w ten sposób popłynął on z nurtem do Gdańska. Dotarł do morza, potem fale zmyły go na brzeg, a piasek otoczył szczelną pokrywą. Tak oto list przetrwał.

Interesujące jest zdanie o blokadzie koła. *Gdy woła „Prrr”, koło kłocem podpierają.* To oznaczało jakiś hamulec. Na rozstrzygnięcie wątpliwości obaj badacze czekali ponad dwa lata, do roku 2024, kiedy otwarto muzeum i dopiero wtedy mogli je zwiedzić. Dziadek tak relacjonował wizytę sąsiadkom na zebraniu Koła Gospodyń Wiejskich we wsi, gdzie mieszka:

– Na pierwszym piętrze rozmieszczono ilustracje i makiety obrazujące port oraz cumowisko statków w siedemnastym wieku. Tam nastąpiło też pierwsze spotkanie z wirtualnym kupcem i armatorem Hansem Krossem, który oprowadzał widzów po muzeum. Na ostatniej kondygnacji pokazano wygląd dawniejszej tawerny. Zaskoczył nas hologramowy barman, który patrząc prosto w oczy, zapytał: *Ty pijesz czy zwiedzasz?* Ale nie nalał...

Maciek niecierpliwił się, kiedy zobaczy prawdziwe koła napędowe i ten domniemany hamulec. Cyfrowy handlowiec Hans Kross objaśniał tajniki swojej profesji, opisując zgromadzone zabytki. Po obejrzeniu tych eksponatów dotarliśmy wreszcie do kół deptakowych. Magiczny przewodnik wyjaśnił, że konstrukcja dźwigu i jego wyposażenie w latach sześćdziesiątych zostały odbudowane od podstaw, gdyż Żuraw spłonął w czasie wojny, a mury baszt też były w dużym stopniu zburzone. Odtworzone koła napędowe osadzone są na potężnym wale do nawijania liny wciągającej ładunki ze statku na pobrzeże. Pod każdym kołem deptakowym umieszczony jest łukowy kloc,

przytwierdzony do kilkumetrowej belki. Jej jeden koniec umocowano przegubowo w ścianie konstrukcji, drugi zaczepiono do liny, którą systemem krążków pod sufitem skierowano do stanowiska sterowania rozładunkiem. Gdy z pobrzeża dochodziła komenda zatrzymania liny (mogło to być zawołanie jak do konia: prrr), majster kierujący pracą osób chodzących w kołach obracał wał z korbą i lina podnosiła hamulec (jak ze studni lina wyciąga wiadro z wodą), zatrzymując koło i wciąganie ładunku. W tym momencie deptacze wracali do najniższego punktu koła. Dla nich była to chwila odpoczynku. Nawet Maciek przyznał, że to bardzo prosty schemat postępowania. Zauważył, że działanie hamulca oparte jest na wykorzystaniu maszyny prostej – dźwigni jednostronnej. Znał ten sposób z naszych ćwiczeń z książki *Fizyka ma moc!*

Badanie mechanizmu zatrzymywania napędu było największą atrakcją podczas zwiedzania Żurawia. Wzmianka w liście Grecha Kwiatko o podkładaniu kłoca stała się zrozumiała. Blokowanie liny dźwigu musiało być precyzyjne, łatwe i bezpieczne. Opuszczaliśmy Muzeum Morskie zadowoleni ze zdobytej wiedzy. Lody z pobliskiej lodziarni należały nam się niewątpliwie.

Gdy tego upalnego dnia siedzieliśmy pod parasolami, mogliśmy obserwować nieznaczne pulsowanie rozgrzanego powietrza. A może to były zawirowania nad Gdańskiem jego ducha – *genius loci* – sprawcy wszystkich rozgrywających się tu tragicznych i szczęśliwych zdarzeń, które miały wpływ na los ludzi w Europie i na świecie.

GRZEGORZ ROZKWITALSKI

EMIL NIKIEL (1897–1939) – UCZESTNIK WALK W OBRONIE GDYNI I KĘPY OKSYWSKIEJ

Prezes Instytutu Pamięci Narodowej 30 kwietnia 2025 roku zawiadomił rodzinę poległego, że *mogila Emila Nikla, obrońcy ojczyzny w latach 1919–1921, uczestnika kampanii wrzesniowej 1939 r., położona na cmentarzu parafialnym Starym w Wejherowie przy ul. 3 Maja, ID grobu 3044, została wpisana do ewidencji grobów weteranów walk o wolność i niepodległość Polski.*

Emil Nikiel urodził się 31 sierpnia 1897 roku w Teneczynku, Krzeszowice koło Krakowa. Ojcem jego był Emil, nadsztygar w kopalni węgla, matką Elżbieta z domu Nowak. Naukę rozpoczął w 1908 roku w Bielsku-Białej, a maturę zdał w Staats-Realschule w Wiedniu w 1915 roku. Od 15 października tegoż roku do 1 listopada roku 1918 był żołnierzem 16. Pułku Strzelców Austriackich. W tym czasie ukończył kurs obsługi karabinów maszynowych i 1 listopada 1917 roku otrzymał stopień porucznika.

Od 1 lutego 1919 roku był już w Wojsku Polskim. Niestety, nie mamy informacji, w jakich walkach uczestniczył – ani w szeregach armii austriackiej, ani polskiej. Wraz z 4. Pułkiem Strzelców Granicznych przybył do Wejherowa w 1920 roku i na swą kwaterę wybrał willę dentysty Fischera przy ulicy Sobieskiego 21. Został zdemobilizowany 10 lipca 1921 roku.

Nie wrócił na swój rodzinny Śląsk Cieszyński, pozostał w Wejherowie w domu Alberta Fischera. Ten był Niemcem katolikiem, znanym powszechnie w Wejherowie nie tylko z racji wykonywanego zawodu, ale także ze względu na swoją aktywność społeczną. W latach 1907–1919 wchodził w skład Rady Miasta¹. Wkrótce Emil zakochał się w jego córce Antoninie. Ich ślub odbył się 1 września 1925 roku w kościele Trójcy Świętej, a udzielił go ks. prałat Walenty Dąbrowski. Tworzyli szczęśliwe niemieckopolskie małżeństwo i doczekali się dwojga dzieci – Emila i Barbary.

Emil senior po przejściu do cywila został pierwszym po I wojnie światowej prezesem zarządu Banku Kaszubskiego w Wejherowie². Była to niezwykle istotna placówka we wspieraniu kaszubskich i polskich rolników, przedsiębiorców, kupców i rzemieślników, istniejąca w Wejherowie od 1906 roku. Dzięki niej mogli oni skutecznie stawiać opór niemieckiej ekspansji ekonomicznej. Istotną częścią jego działalności było wspieranie materialne polskich organizacji

Emil Nikiel w mundurze Strzelców Granicznych

społecznych, takich jak czytelnia Towarzystwa Czytelników Ludowych, zespoły artystyczne, Uniwersytet Ludowy w Bolszewie i Koło Przyjaciół Młodzieży przy wejherowskim gimnazjum³. Emil cały okres międzywojenny był urzędnikiem tego banku i pełnił w nim funkcje kierownicze.

Jako oficer rezerwy odbywał regularne ćwiczenia wojskowe: w 1923 roku ośmiotygodniowe, w 1928 roku sześciotygodniowe i w 1930 roku również sześciotygodniowe. *Ze względu na dobry wynik pracy na ćwiczeniach rezerwy i dobry wynik egzaminu na kapitana zasługuje na awans⁴.* Niestety, nie udało się ustalić rodzinie, czy już przed wybuchem woj-

¹ J. Borzyszkowski, *W państwie prusko-niemieckim, [w:] Historia Wejherowa*, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1998.

² R. Osowicka, *Bedeker wejherowski, Wejherowo 2006*, s. 24.

³ Tamże.

⁴ Wojskowe Biuro Historyczne im. gen. broni Kazimierza Sosnowskiego, sygn. CAW: Nikiel Emil AP 2883, *Wniosek awansowy wydany przez Dowództwo 66. Kaszubskiego Pułku Piechoty im. Marszałka Piłsudskiego*.

⁵ *Z życia Tow. Powstańców i Wojaków*, „Gazeta Kaszubska” R. 9, nr 75 (30.03.1930).

Willa Alberta Fischera w Wejherowie

ny otrzymał stopień kapitana, czy też otrzymał ten awans pośmiertnie. Był aktywnym członkiem wejherowskiego Koła Oficerów Rezerwy. W 1930 roku został członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków⁵, a w następnym roku powierzono mu funkcję komendanta tego Towarzystwa. Pełniąc tę funkcję, odpowiadał za szkolenia i manewry wojaków⁶. Podczas zawodów strzeleckich zajmował czołowe lokaty⁷. Jako jeden z licznych kombatanatów został wyróżniony Odznaką Frontu Pomorskiego⁸. Gdy 19 lutego 1932 roku powołano do życia Związek Rezerwistów Koło Wejherowo, obejmujące swym działaniem powiat morski, Emil został jego komendantem⁹. Jego aktywność w szeregach rezerwy świadczy o tym, że przez cały okres międzywojenny jego gotowość bojowa stała na bardzo wysokim poziomie.

W sierpniu 1939 roku został zmobilizowany i objął stanowisko dowódcy 3. Kompanii Przeciwlotniczych Karabinów Maszynowych. Uczestniczył w walkach w obronie Gdyni i Kępy Oksywskiej, 10 września został ranny. Zginął najprawdopodobniej w ostatnim dniu walk, 19 września, w rejonie kolonii

Emil wraz z żoną Antoniną i synem Emilem

Anita Frączak i Krystyna Grabe przy grobie Emila Nikla i Alberta Fischera

Nowe Obłuże. Nieznane są nam okoliczności śmierci Emila, ale z całą pewnością jego udział w walkach do końca obrony Kępy Oksywskiej i wcześniej odniesiona rana pozwalają na określenie go mianem bohatera.

Informację o jego śmierci przekazali rodzinie żołnierze maszerujący do niewoli niemieckiej przez Wejherowo. Jego ciało, wraz ciałami z innych poległych, zostało wrzucone do zbiorowej mogiły usytuowanej przy kościele w Obłużu. Dzięki staraniom krewnych bardzo szybko udało się je zidentyfikować, dokonał tego jego szwagier Alojzy Fischer. Identyfikacja była możliwa dzięki białemu różańcowi, który Emil otrzymał od swej żony. Ciało pochowano 2 października 1939 roku w grobie rodzinnym Fischerów w Wejherowie przy ulicy 3 Maja.

Losy rodziny były równie dramatyczne. Syn Emila, również Emil, w 1945 roku ukończył 18 lat i został wcielony do Wehrmachtu, wkrótce trafił do niewoli sowieckiej. Antonina wraz z córką Barbarą uciekła przed Armią Czerwoną do Niemiec i już nie wrócili do Polski. Emil szczęśliwie przeżył niewolę i wrócił do Wejherowa, gdzie nie zastał ani matki, ani siostry. Rodzinny dom przestał istnieć. Mimo to pozostał w Wejherowie i w 1953 roku ożenił się z Joanną Kreft. Z tego małżeństwa narodziło się czworo dzieci: Marian, Piotr, Krystyna i Anita.

Na wejherowskim cmentarzu przy ulicy 3 Maja po wojnie usytuowano symboliczny grób kapitana Emila Nikla w kwaterze grobów wojennych. Po długich staraniach jego wnuczek, Anity Frączak i Krystyny Grabe, umieszczono tablicę na miejscu faktycznego spoczynku Emila w rodzinnym grobie Fischerów, a także uznano ten grób za miejsce spoczynku weterana walk o wolność i niepodległość Polski.

ANDRZEJ JANUSZ

Autor dziękuje Pani Anicie Frączak, wnuczce Emila Nikla, za udostępnienie materiałów źródłowych, zdjęć i informacji o rodzinie.

⁶ *Z życia wojaków*, „Gazeta Kaszubska” R. 10, nr 12 (16.01.1931).

⁷ *Strzelanie o medal wędrowny Tow. Powstańców i Wojaków w dniu 3-go maja*, „Gazeta Kaszubska” R. 10, nr 108 (10.05.1931).

⁸ *Roczne walne zebranie Tow. Powstańców i Wojaków im. J. Wejhera*, „Gazeta Kaszubska” R. 11, nr 11 (14.01.1932).

⁹ „Naród i Wojsko” R. III, nr 24 (20.09.1936).

DOKTOR STANISŁAW CYGIERT

– WSPOMNIENIE W SETNĄ ROCZNICĘ URODZIN

Znany osobiście autorowi dr Stanisław Cygiert urodził się 21 sierpnia 1925 roku¹ w Gołubiu Kaszubskim koło Kartuz.

Był uczniem gimnazjum w Kościerzynie, a tam miał na niego wpływ kaszubski literat ks. dr Leon Heyke², który urządzał wycieczki po Kaszubach z wychowankami. Tam zapewne poznał też przyszłego ks. dra Hilarego Jastaka³. Liceum w Kościerzynie ukończył w 1948 roku⁴ i wkrótce rozpoczął studia na Wydziale Weterynarii Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW) w Warszawie.

Latem roku 1951 i 1952 bliżej zainteresował się kaszubskimi nazwami roślin⁵, które notował, a miało to znaczenie dla niego jako studenta. Można go uznać za ucznia prof. dra hab. Abdona Stryzaka, który od 1952 roku był kierownikiem Katedry Epizootologii SGGW⁶. Ten profesor stwierdził, że Stanisław był niezwykle pilny jako student⁷.

Po uzyskaniu dyplomu lekarza weterynarii w 1955 roku Stanisław Cygiert pracował w Sławoszynie, Pucku i Wejherowie⁸. W 1972 roku obronił pracę doktorską, której promotorem był prof. dr hab. Abdon Stryszak⁹. Lekarz weterynarii Stanisław Cygiert przygotował doktorat w utrudnionych warunkach, bo pracował w Pucku z dala od uczelni¹⁰. Wydaje się, że dysertacja ta dotyczyła kolibakteriozy¹¹.

Zapewne po obronie pracy doktorskiej zapisał się na zaoczne studium afrykanistyczne¹². W latach 1977–1982 przebywał jako ekspert w Nigerii¹³. Umiał o tym ciekawie opowiadać, jak go tam doceniono, a nawet przywiózł drewniane rzeźby stamtąd.

Przez wiele lat był radnym w Pucku, także jako radny Rady Miejskiej pierwszej kadencji w latach 1990–1994. Znano go jako niezwykle oddanego pracy na rzecz demokracji i społeczności tego miasta. Warto zauważyć, że doprowadził on m.in. do nadania imienia Leona Bizewskiego Szkole Podstawowej w Gnieździe¹⁴. Ten starszy marynarz z Kaszub jako obrońca Helu w 1939 roku został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Virtuti Militari.

Stanisławowi Cygiertowi bliskie były sprawy kaszubskie i jemu w głównej mierze przypisać należy wydanie teczek haftu kaszubskiego szkoły puckiej¹⁵. Zapewne pomagała w tym Otylia Grabowska¹⁶, która była hafciarką w Pucku¹⁷. Warto dodać, że jest to jedna ze szkół, które jako hafciarstwo kaszubskie w 2023 roku trafiły na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego¹⁸.

¹ Anonim, *Dr Stanisław Cygiert*, „Gdinskó Klëka. Biuletyn Gdynińskiego Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego” 1997, III(3); R. Łukowicz, *Pożegnanie Stanisława Cygierta*, online: <http://www.bibliotekacyfrowa.eu/Content/7170/Image00001.pdf>, dostęp: 5.03.2025.

² S. Janke, *Nowe fakty, stare tajemnice*, „Pomerania” 11/12 (296/297) 1997, s. 5.

³ Tamże.

⁴ R. Łukowicz, *Pożegnanie Stanisława Cygierta...*

⁵ H. Bukowiecki, S. Cygiert, S. Ptach, *Zielnik kaszubski*, „Poradnik Językowy” 1953, nr 8, ss. 27–35.

⁶ M. Jeliński, Z. Kamiński, *Stryszak Abdon-Stefan (1908–1995)*, w: *Ludzie Akademii Medycznej w Gdańsku*, red. Z. Machaliński, tom I, 2003, p. 126.

⁷ E. Szczesiak, *Barwy Kaszub*, Gdańsk 1990, s. 93.

⁸ R. Łukowicz, *Pożegnanie Stanisława Cygierta...*

⁹ Tamże.

¹⁰ E. Szczesiak, *Barwy Kaszub...* s. 93.

¹¹ S. Cygiert, *Odczyn aglutynacyjny i fagocytny u cielnych krów szczepionych przeciw kolibakteriozie oraz u cieląt noworodków*, „Polskie Archiwum Weterynaryjne” 1975, 18(2), ss. 217–234.

¹² E. Szczesiak, *Barwy Kaszub...*, s. 93.

¹³ Anonim, *Dr Stanisław Cygiert...*

¹⁴ Anonim, *Pieczęć Świętopełka Wielkiego dla Stanisława Cygierta i Kazimierza Grzędzickiego*, „Pomerania” 5(76) 1977, s. 13.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ W. Błaszowski, *Hafty regionalne na Pomorzu Gdańskim*, Wojewódzki Ośrodek Kultury Gdańsk [etc.] 1983, s. 38.

¹⁸ *Hafciarstwo kaszubskie*, online: <https://niematerialne.nid.pl/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe/krajowa-lista-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego/>, dostęp: 5.03.2025; K. Sadowska-Mazur, A. Borkowska-Kniołek i in., *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego: krajowy rejestr dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, Warszawa 2024, s. 171.

W 1986 roku był aktorem w filmie – dotyczącym terenu Kaszub – *Abecadło kaszubskie* w reżyserii Zofii Ołdak¹⁹.

Był on znany z prawego charakteru²⁰, zatem za cenne trzeba uznać jego informacje odnośnie do weterynarii ludowej Kaszub²¹.

Jego była inicjatywa, jeśli chodzi o tablice upamiętniające, a jedna z nich dotyczy starosty puckiego Jana III Sobieskiego²². Ten król starostwo puckie dzierżył w latach 1678–1696²³. Dzięki staraniom Stanisława Cygierta do Muzeum Ziemi Puckiej trafił portret Antoniego Abrahama pędzla sławnego artysty malarza Mariana Mokwy²⁴. Ten doktor nauk weterynaryjnych należy do osób zasłużonych dla miasta Puck. W 1990 roku przeszedł na emeryturę²⁵.

Został odznaczony za wybitną działalność zawodową i społeczną: Złotym Krzyżem Zasługi (1973), odznaką honorową „Zasłużonym Ziemi Gdańskiej” (1972) i medalem.

Przez 16 lat był prezesem Puckiego Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i czasem współdziałał z ks. dr. Hilarym Jastakiem z Gdyni²⁶. W uznaniu dla jego organizacyjnej pracy w 1977 roku uhonorowano go odznaką honorową „Pieczęć Świętopełka Wielkiego” klasy srebrnej, którą otrzymał razem z dr. Kazimierzem Grzędzickim²⁷. Zarząd Oddziału Gdynińskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w 1997

roku przyznał dr. Stanisławowi Cygiertowi Medal im. Antoniego Abrahama „Srebrna Tabakiera Abrahama”²⁸.

Miał żonę i dzieci²⁹. Zmarł 16 czerwca 2000 roku w wieku niemal 75 lat³⁰. Mszę św. żałobną z kaszubską liturgią słowa odprawili liczni księża pod przewodnictwem proboszcza ks. dr. Jana Perszona³¹.

Zdaniem autora dr Stanisław Cygiert zasłużył na tablicę pamiątkową w Pucku i powinien być patronem ulic, np. w Pucku i/lub Wejherowie.

MARIAN JELIŃSKI

¹⁹ Stanisław Cygiert, online: <https://fototeka.fn.org.pl/pl/osoby/info/11470/cygiert-stanislaw.html>, dostęp: 5.03.2025.

²⁰ Anonim, *Pieczęć Świętopełka Wielkiego...*

²¹ S. Jank, *Weterynaria ludowa Kaszub*, Słupsk 1993, s. 84.

²² R. Łukowicz, *Pożegnanie Stanisława Cygierta...*

²³ W. Odynec i in., *Ziemia pucka: przyszłość i teraźniejszość*, Gdańsk 1974.

²⁴ R. Łukowicz, *Pożegnanie Stanisława Cygierta...*

²⁵ Tamże.

²⁶ P. Ruchlewski, *Sprawozdanie Służby Bezpieczeństwa PRL z kościelnych uroczystości pięćdziesięciolecia zaślubin Polski z morzem zorganizowanych w Pucku w 1970 r.*, Fides, „Ratio et Patria. Studia Toruńskie” 6/2017, s. 167.

²⁷ Anonim, *Pieczęć Świętopełka Wielkiego...*

²⁸ Anonim, *Dr Stanisław Cygiert...*

²⁹ Fot. *Stanisław Cygiert z rodziną...*, s. 124, online: <http://www.bibliotekacyfrowa.eu/Content/7170/Image00001.pdf>, dostęp: 5.03.2025.

³⁰ Anonim, 2000, s. 124, online: <http://www.bibliotekacyfrowa.eu/Content/7170/Image00001.pdf>, dostęp: 5.03.2025.

³¹ R. Łukowicz, *Pożegnanie Stanisława Cygierta...*

ZAKURZONÉ ÒDJIMCZI

Ò Joannie Gòstkòwsczi më mòglë kàsk przeczëtac w czerwińcowi „Pòmèranii” w recenzje nõnowszi platczi ji karna Drëszë. Pòchòdzy z Kartuz, je architektką, etnologką ë bëlną spiëwòczką. W swòjim mùzycznym ùtwòrstwie przëbòczywò melodie, jaczé le nõstarszi Kaszëbi pamiätają. Òkróm spiëwaniégò w Drëchach je téz kaszëbsczim głosã Akademie Głosów Tradicje. W rozmòwie òpòwié ò òdczarzanim kaszëbsczi mùzyczi ë ò swòjim projekce „Zakùrzoné òdjimczi / Zakurzone zdjęcia”, w jaczim zbiérò stòré zdjãca kaszëbszczich mùzykańtów ë spisëje rozmajité historie z nima sparłãczoné.

„Pomerania”: Rzekniesz nama kàsk wiãcy ò projekce „Zakùrzoné òdjimczi / Zakurzone zdjęcia”?

Interesëjącé sã stòrą mùzyką, jeżdżacé do mùzykańtów, spiëwòków ë spiëwòczków na Kaszëbach, jò wiedno spòtika sã ze stòrima fòtografiami ë pòznòwa rozmajité historie, jaczé sã krëją za dównyma pieśniama. Jò pòstanowia je pòkazac szerszémù karnu òdbiérców. Przë ti leżnoscé jò chcała zachãcëc do rozmòwë ò tim, jak tak pò pròwdze wëzdrza czedës tradycijnò mùzyka ë jakò bëła ji fùnkcyjò. Jaczé bëłë instrumentë, co bëło gróné, co spiëwóné, przë jaczych leżnoscach? Dlò mie je to pòstãpnny element òdczarowiwaniégò kaszëbsczi lëdowi mùzyczi.

Na òdjimkù mùzykańcë: na akòrdionie graje Władisłòw Jankòwsczi z Chwaszczëna, a na skrzëpicach jegò brat Alojzy. Òdjimk òstòł zrobiony òb czas wiesielégò w roku 1962 we Wiòldzim Kackù.

Joanna Gòstkòwskò. Fòt. Piotr Baczewsczi

Òdczarowiwaniégò?

Jo. Dzysdnia kaszëbskò mùzyka lëdowò sã nama parłãczy z instrumentama z fòlkloristicznëch karnów. Le instrumentë taczé, jak diòblë skrzëpice ë bürczibasë, òstałë dołãczoné do wizerënkù lëdowëch karnów blòs na pòtrzebë binë – pierwi òne bëłë òbrzãdowima instrumentama, w kapelach nicht bë na nich nie gròł mùzyczi. Pròwda je takò, że dówni bëło gróné na instrumentach łączkòwëch, a përzinkã pòzni doszlë instrumentë dätë. Skłòd kapel bëł barò charakteristiczny ë tradycyjny (znóny w wiele jinszych regionach w tamtëch czasach): skrzëpice, kòntrabas, basë (rzãpiél), jaczis bãben abò perkùsjò. Pòzni jesz doszlë instrumentë dätë, téz rozmajité akòrdionë, bandonie, harmònie, trãbczi, klarnëtë ë tak dali... Òne bëłë głosniészé, temù téz wëpiarlë instrumentë łączkòwë. To òne prawie grafë na wieselach ë na zòbawach.

A jak mùzykańcë z dównëch czasów sã ùczëlë grac na tëch instrumentach?

We wiãkszoscë òni sã ùczëlë òd kògòs drëdzégò, chtò bëł dlò nich mésztrã. Czasama mùzykańcë ùczëlë sã wszëtczégò sami abò grełë w òrkestrach. Przez kòntakt z Miemcama kaszëbsczi mùzykańcë mielë dosc wczas przistãp do instrumentów dätëch. Niejedne znóné lëdowé melodie w Miemcach bëłë tak samò

Wieselë Teresë Stenczi ë Czesława Trédra z Bòchòwa, rok 1976, Czòrlëno. Na stronie projektu më mòżemë przeczëtac taczi òpisënk negò òdjimka: Tym razem widzimy już zespół muzyczny w bardziej nowoczesnej formie. W latach 70. na wieś dość powszechnie wkroczyła elektryfikacja, niosąc ze sobą nie tylko światło w domach, ale i rewolucję dźwięku. Tradycyjne kapele wiejskie – grające akustycznie, często na skrzypcach czy harmonii – zaczęły ustępować miejsca zespołom korzystającym z prądu, wzmacniaczy i elektrycznych gitar. Muzyka, która wcześniej rozbrzmiewała naturalnie, zyskała nową moc – dosłownie i w przenośni. Zmieniło się nie tylko brzmienie, ale i sposób postrzegania muzyki ludowej: zaczęła ona łączyć się z nowoczesnością, tracąc miejscami swój pierwotny, surowy charakter. Zaczęto grać też coraz więcej radiowych, modnych ówczesnie hitów. Na to wesele był zamówiony zespół z Kościerzyny. Zabawa odbyła się już w sobotę, wcześniej wesela odbywały się w tygodniu. Jak na tamte czasy wspomniane tu wesele nosiło znamiona sporej nowoczesności.

ù nas znónë ë czãsto grónë na kaszëbszczich zòbawach – czasã le tekstë bëłë kãsk pòzmienionë abò melodiò w kãsk jinszim wariancë.

Zbiëranie stòrëch òdjimków pòzwòliwò mie trafic do nòstarszych mieszkańców Kaszëb, jaczi jesz wiele pamiãtają z dównëch czasów. Przë ti leżnosćë w jich pamiãcë ne stòré historie òżiwają. Dzãka mòji robòcë ne òdjimczë wëlëżã na wid, a historie lëdzy ne zdżinã. Dlò mie tradycijnò kùltura to są prawie lëdze, kònkretne òsobë. Nie je to pòdzël na binã ë na òdbiorcã, le prosto mùzyka bëła taczim normalnym spòlëznym elementã.

Òdjimczë ë historie prezentëjesz na stronie projektu: facebook.com/zakurzoneodjimczë – to je taczë mòłë archiwùm, jaczé twòrziš w òbrëmim stipendium Ministra Kùlturë ë Nòrodny Spòdkòwiznë. Bãdzesz co z nima robia dali?

Jo, w òbrëmim negò stipendium jò zòrganizëjã minimum piãc pòtkaniów. Mďã wëstòwczë òdjimków, jò ò nich òpòwiëm. Móm téz takã nòdzejã, że ne pòtkania mďã takã zòchãtã dlò lëdzy, żebë pòdzelëc sã swòjima wspòminkama abò òdjimkama, żebë mòże zglãbic historie swòjich rodzënów. Mòże dzãka temù jesz wiãcy òdjimków òstónie zdigitalizowónëch.

Jò tã mùzykã prosto czëjã. Czëjã, że za nią je pròwda, emòcje, codniowòsc lëdzy, pròwdzëwë sytuacje – jaczé chòc są stòré, to téz są pònadczasowë.

Czemù téma dówny mùzyczi je dlò Ce tak wòznò?

Sedzacë w pòlszczi mùzyce tradycyjny, jò widzała, że kaszëbskò mùzyka tradycijnò nie je za baro znónò. Wiele lëdzy je dbë, że mùzyka lëdowò na Kaszëbach bëła le na binie. Mia jem strach, że jak jò sã nią nie zajmńã, tedë òna mdze czësto zabòczonò. Jò tã mùzykã prosto czëjã. Czëjã, że za

nią je pròwda, emòcje, codniowòsc lëdzy, pròwdzëwë sytuacje – jaczé chòc są stòré, to téz są pònadczasowë. Fejn je wiedzec, jak żëlë naszi przòdkòwie, bò më

Òb czas wieselëgò w Czczëzwie w roku 1961. Òdjimk z priwatnegò albùmù W. Jankòwsczëgò

Ódjimk z rodzynnégò albùmù Joannë Gòstkòwsczi, a na nim wiera spòntanicznë tuńce we wsë Czòrlëno, chòba lata 40. Z òpisënkù òdjimkù na stronie projektu: *zabawy w Czarlinie odbywały się pod dużym dębem koło gospodarstwa Bronków oraz przy błotku, na łące. Żeby przyozdobić miejsce zabawy, które było klepiskiem, bez desek, sypało się kwiatki na ziemię. Sporo się tańczyło skocznych melodii, ale również dużo śpiewało się piosenek i przyśpiewek do melodii. Piosenki były śpiewane już także po polsku. Z tańców popularna była np. „polka na lewo” (2 kroki w lewo, jeden w prawo), białe tango (panie proszą panów), czekoladowy walczyk (pan prosi panią do tańca za tabliczkę czekolady). W trakcie zabawy dla muzykantów zbierało się pieniądze do koszyka. Potańcówka zazwyczaj kończyła się kaszubskim tańcem Szyper.*

më z nich dzysò tu jesmë. È to czësto nie jidze ò to, żebë glorifikòwac te dównë czasë – doch to bëłë cãżczë czasë dlò Kaszëbów. Le to dzàka staranióm tamtëch lëdzy më tu dzysò jesmë. Mësłã, że dobrze je znac dównë piesnie ë mùzykã, dobrze sã wczëc w emòcje, jaczë w nich sã zamklë.

Jak doszło do te, że dzys ten pròwdzëwi zwãk kaszëbsczzi lëdowi mùzyczi czësto nie je nama znóny?

Ta mùzyka, jakã jesz pamiãtajã nòstarszi lëdze żëjący na Kaszëbach, to sã baro czãsto walcziczi, marsze, pòlczzi, rheinlandrë – tej to bëłë melodie baro czãsto wzãtë z Miemców – a takò mùzyka sã nie widzała pò wòjnie...

W czãdze PRL na mùzyka òsta mòcno wërugòwòno. Kaszëbi mòglë pòkazac swòjã tożsamòsc leno na tëli, wiele jima bëło pòzwòlonë – tej w karnach fòlkloristicznëch. W nich sã ju jinszë instrumentë, a piesnie sã pisònë w kaszëbsczim stylu – le trzeba pamiãtac, że to nie sã te stòrë lëdowë piesnie, jaczë bëłë erbòwònë z pòkòleniò na pòkòlenië. Czej jakò piesń òpòwiòdò ò tim, jak to je fejn bëc na rënkù w Kartuzach abò ò tim, że sã piãknë jezora ë lasë, tej to zarò zdròdzò, że to prawie nie je tradycyjnò mùzyka. Doch kòzdi wiedzòł, jak wëzdrzã Kaszëbë. Mùzyka tradycyjnò prosto nie je ò tim.

Tej ò czim tak pò pròwdze te tradycyjnë piesnie bëłë?

To czãsto bëłë piesnie òbrzãdowë, wieselnë, lirycznë. Tej bëła to chòcle mùzyka na wiesela ë na pògrzebë. Jedne piesnie towarzëlë òczepinóm, drëdzë bëłë na pustã noc. Czasã bëłë to piesnie ò tesknoce, ò mòrzu i ò nieszczestlëwi miłoscë.

Pò wiãcy òdjimków zazdrzëta na stronã: [facebook.com/zakurzzoneodjimczy](https://www.facebook.com/zakurzzoneodjimczy) abò jesz lepi na czësto nowã internetowã stronã artistczci: [joannagostkowska.pl](https://www.joannagostkowska.pl).

GÒDAŁA I WĘDOWIĘDZã ZAPISAŁA
GRACJANA PÒTRÈKÙS

Ódjimk z wieselégò Jadwidzi Gòstkòwsczi ë Frãczëzka Kalinowszczégò, Czòrlëno, rok 1956. Z òpisënkù na stronie projektu: *Na zdjëciu [...] widzimy członków kapeli weselnej i typowe w tamtych czasach instrumenty – bęben i instrumenty dęte, które nadawały muzyce charakterystyczne, donośne brzmienie. Popularne tańce to głównie polki, walczyki, fokstroty, tanga, rheinlandry. Wcześniej zabawom towarzyszyły także skrzypce oraz bęben czy basetla (rzępiel).*

MAJĄ MÒC PARŁÄCZENIÔ LËDZY. SPIËWNICZI BEZ NÓTÓW

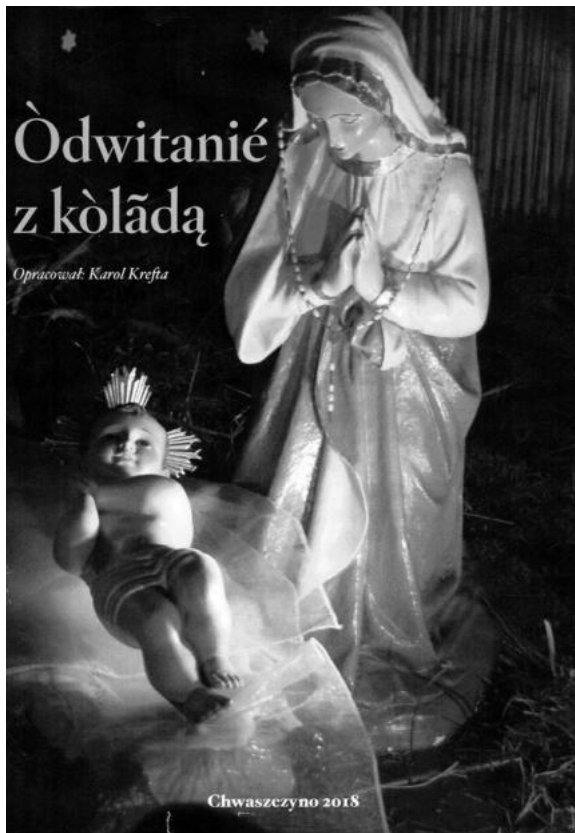
Jaczé mómë zortë spiëwników, to je ksąż(ecz)ków do spiëwaniô? Źle wezdrzimë na to, co je bënë, rzekniëmë, co te z nótama i te bez nótów. Są téż ze samym tekstã a z akòrdama, czej sã rozmieje te piesnie spiewac, je do graniô gitara abò akòrdiôn, a nótów òbczas pielgrzymkòwégò chòdzeniô ni ma widzec, bò sã rozlòżają jak mrówczy. Są spiëwniczi pòdług głosów ùsadzóné. Na 1, 2, 3, 4 glosë (sopran, alt, tenor, bas). Na chùrë miészóné, to je białków i chłopów. Na glosë równé, to je abò chłopsczé, abò białkòwsczé, abò... dzecné. Glosë mògã bëc *divisi*, to je wiący jak jedna melodiô w glosu. Mómë më taczé kaszëbsczé? Gwësno, co jo! Mómë i z nótama, i bez nótów. Z akòrdama do samégò tekstu i do nótów téż. Nòwëzi w spiëwnikòwi hierarchie stoją ne, co mają trzë w jednym. I tekst, i nótë, i harmóniã (akòrdë). Równak terò przëzdrzimë sã czile spiëwnikóm tekstowim, leżnoscóm, na jaczé òstałë stwòrzoné, i temù, co w nich je kaszëbsczégò.

Spiëwnik pielgrzymkowy. Kaszubska Pielgrzymka (wëdanié III z rokù 2024, pòprawioné)

To je bëlny spiëwnik na drogã do Bòga. Z nié za dłużim słowã wstãpù òd dzysdniowégò arcebiskùpa. Mò w se to, co je na pielgrzimce brëkòwné. I spiëwë, i mòdlëtwë. I bòzë, i kòzë. Alfabeticzno: 280 piesni bòżich pòlszczich, 117 kòzëch pòlszczich, 12 mòdlëtwów pò pòlskù, 15 piesniów kaszëbszczich bòżich i kòzëch, a na kuńc 8 mòdlëtwów pò kaszëbskù. Razã ze spisënkã zamkłoscë to sã wszëtkò miescy na 322 starnach. Akòrdë pòdoné są rzetelno, we wëgòdny tonacje, chòcò do czile kaszëbszczich sã nie dało. Ni ma téż wskòzaniów aùtorów tekstu i mùzyczi. Je za to pòrãcz-

nò, wchòdającò w rãkã ksążeczka. Dobrze zesztë. Przërëchtowónò na dłużë kilòmëtrë jarmòleniô ji w mòkrëch òd mòkù rãkach, na deszczu i w słuńcu. Co nalòżómë w dzëlu „kaszëbsczim”? – „Kaszëbë” (*Po górach, dolinach* w tòm. ks. J. Walkùsza), „Bar-ka”, „Do Matki Bożej Swarzewskiej” (pò pòlskù), „Hej, mòrze, mòrze” (bez akòrdów), „Hymn kaszubski” (*Tam, gãde Wisła*, bez akòrdów), „Jem jò rëbòk”, „Je-stem Kaszubã” (pò pòlskù), „Jò w Jastarni ùrodzony” (bez akòrdów), „Kaszëbsczë jezora”, „Kaszëbskò Kró-lewò”, „Królëwò Mòrza”, „Nasza zemia”, „Ò lubòtny Jezë”, „Swarzewska Pani” (pò pòlskù), „Swiònowskò Panienkò”, „Swòrzewskò nasza Pani”, „Tczëwòrtnò

Matkò”, „Witrzniò wstała” (bez akòrdów) – w pisenkù jesz sprzed refòrmë z rokù 1996. Równak je to bëlny spiewnik, sprawdzony w drodze, jacji z kòzdim wëdanim je bòkadniëszni w kaszëbiznã. Wiòlgò w tim zasługa redakcyjowégò karna, ksãzi: Ròberta Jahnsa, Jana Perszona i Maceja Swigònia (pòl. Świgoń).

Czësto jinégò zortu spiewniczka je ksãzeczka z 13 tekstoma piesniów namienionëch na pielgrzimkã z Chwaszczëna do Swiònowa na odpùst Matczy Bòszi Kròlewi Kaszëb. Tekstë spiewów sã tlòmaczoné na pòlszczi, a spiewniczka bëł wëdóny razã z platkã pòd jednym titlã *Wanoga do Bòga przez gazetã „Polska. Dziennik Bałtycki”* w wespółprócë z partã Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò w Chwaszczënie, jacji òrganizowòł pielgrzimkã z chwaszcziniã parafiã. Pòràczny mòłi fòrmat, 16 stròn. Bez akòrdów. Bënë sã znóné i swiëzo stwòroné dokòzcki, w tim tãż przekłòdóné z pòlszczégò na nasze, òpisóné nòzwëskã àutorów: „Jidã do Bòga” (T. Fòpka), „Bóg prowadzy mie” (T. Fòpka), „Na pielgrzimkã” (T. Fòpka), „Të jes nalòzł mie” (Gabriel Glinka, tlóm. z pl na csb: Ludmiła Gòłãbk), „Chcemë jic” (muz. J. Stachùrszczi, sł. T. Fòpka), „Swiònowskò Panienska” (ks. F. Grëcza), „Marsz do Bòga” (muz. J. Stachùrszczi, sł. T. Fòpka), „Jezës wiedno przë ce je!” (T. Fòpka), „Kaszëbskò Kròlewò” (J. Trepczik), „Hewò Bóg dól nóm...” (T. Fòpka), „Wiele lat temu” (Karòl Krefta, na csb tlóm. T. Fòpka), „Kòronka do Bòzégò Miłoserdzò” (Marcin Pokusa i Piotr Ziemowski, tlóm. na csb: L. Gòłãbk) i „Ceniò” (àutòr nieznóny, tlóm. na csb: L. Gòłãbk). Prëdniczka projektu bëła Ludmiła Gòłãbk. Spiewnik z platkã zjiscył zrzeszonã z nim ùdbã. Piesnie weszłë do repertuaru pielgrzimów do

Swiònowa, a òbczas pòstojeniów bëłë tãż pùszczóné z àutołowëch gòsników.

Z **kòlãdowëch spiewników** bez nótów i bez òznaczeniów mùzycznëch wòrt je wspomnac chòcle trzë:

Stowòra Szkolnëch Kaszëbszczégò „Remùsowi Drëszë” zòrganizowòła w szkòle w Kamiñcë Szlacheczci 4 stëcznika 2024 rokù (i tãż rok pòzni) **Kaszëbsczi Kòlãdowi Maratòn** i na tã leznosc pòwstòł spiewniczka zsiwkwówégò fòrmatu, zsiwóny z bòkù. Nalazło sã w nim 40 gòdowëch spiewów pòlszczych a kaszëbszczich, tej-sej tãch samëch dokòzkw na dwa òrtë, ùrëgòwónëch pòdlug alfabetu i z àutorszczima òznakama. Pò kaszëbskù bëłë: „Bibi, bibi” (J. Trepczik), „Biòłë Gòdë” (*White Christmas*, tlóm. T. Fòpka), „Bóg rodzy sã” (T. Fòpka, K. Jastrzãbszczi), „Cëchò noc” (tlóm. A. Nòdzël), „Czej sã Christus rodzy” (*Gdy się Chrystus rodzi*, tlóm. T. Fòpka), „Czej snòzò Panna” (*Gdy śliczna Panna*, tlóm. T. Fòpka), „Czemù nie nad naszym mòrzã?” (A. Peplińsczi), „Dzysò z Betlejem” (*Dzisiaj w Betlejem*, tlóm. T. Fòpka), „Jezëskòwa bizònka” (T. Fòpka), „Jezësk malëtinczi” (*Jezus malusieńki*, tlóm. T. Fòpka), „Jezu, òstaw szopã” (A. Peplińsczi), „Kòlãda” (*Lulajże, Jezuniu*, sł. B. Sychta), „Pòjmë wszëtcë do stajenczi” (*Pójdźmy wszyscy do stajenki*, tlóm. T. Fòpka), „Przëbãdzeta wiérny” (*Adeste fideles*, tlóm. T. Fòpka), „Spiewta, ptòszczi” (W. Frankòwskò, L. Roppel), „Strzód nocny cëszë” (*Wśród nocnej ciszy*, tlóm. T. Fòpka), „Swiat przed Tobã klãk!” (R. Gleinert, J. Ròmpsczi), „Szëmi mòrzë” (J. Trepczik), „Twòje przinòdzenië” (T. Fòpka, K. Jastrzãbszczi), „Ùchëlò, cëchò” (*Mizerna, cicha*, tlóm. T. Fòpka), „Ùrodzył sã Jezësk” (T. Fòpka), „W betlejemszczi szopie” (A. Peplińsczi), „Za czim jes przëszedł, Jezë?” (T. Fòpka), „Zwònków zwãk”

(*Jingle bells*, tłóm. T. Fópka), „Żegnój swiat cali” (T. Fópka, E. Prëczkówsczi) i „Żuzónka” (E. Hinz, B. Sëchta). Tłómaczenia dokòzków *Jingle bells* i *White Christmas* òstalë zrobioné dlò gazetë „Dziennik Bałtycki” (wëd. z dnia 21.12.2007 r., red. Janina Stefanowskò) a pòðstalë – na platkã CD *Manijòcë i Goście* (2007 r.). Maraton pòprowadzył T. Fópka.

7 gromicznika 2025 roku w kòscele parafii pw. sw. Wawrzınca w Lëzënie òdbëlë sã VIII **Kolëdowania z Lutnią**. Wëstąpiło pòrà karnów dziejącących w parafie, w tim chùr Lutnia z Lëzëna, jaczégò przëdnik, Zygmunt Brzezyński, zabédowòł ten pòdjim. Kolëdowanie prowadził i lëdzy do spiewaniò wcygòł T. Fópka, dirigènt chùru. Do spiewaniò z lëdzama pò kaszëbskù (razã bëło 14 kolëdów) bëłë w wëdrëkòwonym na tã lëznosc spiewnikù: „Na wejrowsczim rënkù” (T. Fópka) i „Spiewta, ptòszczy” (W. Frankòwskò, L. Roppel).

Dzël wiacy kaszëbsczich kolëdów mògł nalezc w przërëchtowonym przez chwaszcziniszczégò òrganistã, Karola Kreftã, spiewnikù **Òdwitanië z kolëdã**, jaczë ju sòdmi ròz miało swój mòł 24 stëcznika 2025 roku w Strefie Kulturé w Chwaszczënie. Do mùzyczi instrumentalnégò karna prowadzonégò przez Kreftã zebróny spiewelë kolëdë ze spiewnika, a kawle pòsobnëch dokazów do spiewaniò bëłë cygnioné przez ùczãstników zëtkaniò. (Ten zort wëbiëraniò spiewonëch dokazów bëł przeniosłi z Patrioticznëch Maratonów we wejrowsczim mùzeum. Z „Òdwitaniò” w Chwaszczënie òstòł pòzni przeniosłi do Kamińcë Szlachecczi do „Kolëdowégò Maratonu”. Ne trzë rozegracje zabédowòł i prowadzył T. Fópka). W chwaszcziniszczim spiewnikù (bez akòrdów, z òpi-

sónyma àutoroma, zsziwkòwégò fòrmatu) nalazło sã wëcmanim 78 kolëdów, w tim pò kaszëbskù, alfabeticzno: „Bóg nama przestojòł” (J. Trepiczik), „Bóg rodzy sã”, „Czemù nié nad naszim mòrzã?”, „Czemù ptòchë dzys spiewają?” (lëdowò), „Dzeczatkò rodzy sã” (Karól Krefta, tłóm. T. Fópka), „Jak dobrze, że jes” (T. Perz, T. Fópka), „Jezëskòwa biżónka”, „Jezu, òstaw szopã”, „Nieba sprzątanie” (W. Kòrthals, T. Fópka), „Plac dlò Ce” (K. Jastrzãbszczi), „Pòjmë do szopë” (T. Fópka, E. Prëczkówsczi), „Smùtnò kolëbiònka” (K. Jastrzãbszczi), „Spiewta, ptòszczy”, „Swiat przed Tobã klãk”, „Szëmi mòrze”, „Twòje przinđzenie”, „Twój wid” (T. Fópka, K. Jastrzãbszczi), „Ùrodzył sã Jezësk”, „W betlejemszczi szopie”, „Witòjzë Jezu, naj Panie” (F. Grëcza), „W sercu sã rodzysz” (Karól Krefta, T. Fópka), „W stajeneczce narodzone” (A. Peplińsczi), „Za czim jes przëszedł, Jezë?” i „Żegnój swiat cali”.

Wspòmnioný chizni **Maraton Pieśni Patriotycznej** òrganizowóny je 11 smùtana òd roku 2014 przez Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi w wespółrobòce z Towarzystwã Miłotników Mùzyczi we Wejrowie. Jegò mòdło przëjãłë pòzni pòdjimë w Krokòwi, Chwaszczënie i w Królëwsczi Kamińcë. W spiewnikù maratónowym (68 spiewów, bez akòrdów i òznaczeniów àutorów) je tãż czile piesniów pò kaszëbskù, jaczë sã wëkònywóné przë towarzenim fòrtepianu, akòrdionu a skrzëpiców. Sã to: „Mòje Wejrowò” (J. Trepiczik), „Mòje stronë” (J. Trepiczik, J. Piepka), „Niezabòtchi” (J. Trepiczik, A. Labùda), „Zemia rodno” (J. Trepiczik) i „Żebë wròcył ten czas” (A. Peplińsczi).

Kòncertë Kaszëbszczégò Duo Artisticznégò – T. Fópka (spiew) i Ryszard Bòrisonk [pòl. Borysionek]

Stowarzyszenie Akademia Głódnica

koncert IV
pieśni z repertuaru
Mieczysława Fogga

Slëdzk z Foggã
Kaszubskie Duo Artystyczne
Tomasz Fopke tłumaczenia i śpiew
Ryszard Borysionek aranżacja, akordeon

Szkoła w Starej Hucie – wstęp wolny, parking gratis
13 lutego 2017 roku

Wianoga do Boga

Śpiewnik

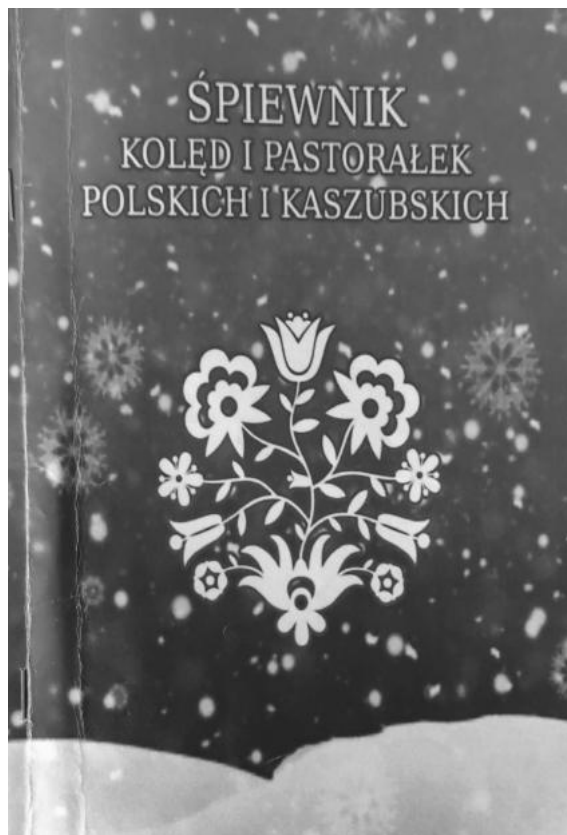
POZIOMA WYDAWAŁNIA
Dziennik Bałtycki Plus

Partnerzy Wydania

bat

małociałny budowlane

Patronat honorowy Marszałek Województwa Pomorskiego

(akordión) – przéniosłé sztèrè spíewniczczí. Údba kòncertów bëła takò, cobè włáčzèc zebrónèch do pòspòlnégò spíewaniò pò kaszèbskù, co sã zjiscèło. I òstała pamiątkã. Halina i Witòld Bòbrowscè (Akademiò Głòdnica) w latach 2014–2018 zòrganizowelè sztèrè kòncertè Kaszèbszczégò Duo Artisticznégò w zarzãdzywónèch przez siebie mòłèch szkòlach: na Głòdnicè (gm. Lèniò) a w Stòri Hèce (gm. Kartuzè). Kòncertè bëłè krótkò przed Wiòldzim Pòstã, temù òstalè pòzwóné „slédzèkòwima”. Namienioné bëłè, pòsobno, repertuaróm: ruszczémù (2015), francèszczémù (2016), karna ABBA (2017) i Mieczechsława Fògga (2018). Òd drédzégò kòncertu rèchto-wóna bëłè piesniòczí z kaszèbsczima tlòmactzeniamiã T. Fòpczi. Scenografiã binowã i òryginalny wèdzdratzk òbkłòdków spíewników (w tim kòlãz „Kòniów” z karnã ABBA i z Foggã) – zrobił Bòbrowsczí. Aranżacjã mùzycznã dokazów przègòtowiwòł Bòrisònk.

Francuski ślédzik na Głòdnicy (Stòrò Hèta, 9.02.2016). Sã tam tekstè: „Chcemè le, so drèsze, wèpic” (aria Torreadora z òperè „Carmen” Bizeta), „Ni mòm zòlu ò nick” (*Non, je ne regrette rien*), „Czejbè wcale nie ba cè” (*Et si tu n’existes pas*), „Emanuel” (*Emmanuelle*), „Swiãtò Marija” (*Santa Maria de la mer*), „Mój skòwrònkù” (*Allouette*), „Jakùż sã miéwòsz?” (*Comment ça va*) i „Na Champs Elysées” (*Aux Champs Elysées*).

Szwedzkò aba abò ABBA pò kaszèbskù (Stòrò Hèta, 28.02.2017). Dokòzczi: „Waterloo” (*Waterloo*), „Zaplakóny” (*One of us*), „Mèma wié?” (*Does your mother know*), „Tak je, tak mdze” (*I do, I do, I do*), „Chto dobèł – wszètkò wzał” (*The winner takes it all*), „Zwòń, zwòń” (*Ring, ring*), „Malètinkò” (*Chiquititi*),

„Pieńdze, pieńdze” (*Money, money*), „Marzenié mòm” (*I have a dream*), „Do witerka” (*Hasta mañana*), „Mèmma mòja” (*Mamma mia*) i „Dzãka za mùzykã” (*Thank you for the music*).

Slédzk z Foggã (Stòrò Hèta, 13.02.2018). Sã tam: „Pierszi sèwi włos” (*Pierwszy siwy włos*), „Pieśniò ò mòji Warszawie” (*Piosenka o mojej Warszawie*), „Ùkòchóny kròj” (*Ukochany kraj*), „Warszawa dò sã zlèdac” (*Warszawa da się lubić*), „Warszawsczi pòlonézer” (*Polonez warszawski*), „To je niedz’la òstatnò” (*To ostatnia niedziela*), „Czerwóny àutobùs” (*Autobus czerwony*), „Jak przigòda – to leno w Warszawie” (*Jak przygoda – to tylko w Warszawie*), „Na prawò mòst – na lewò mòst” (*Na prawo most – na lewo most*), „Jem ùmówił sã z nią na dzewiãtã” (*Umówiłem się z nią na dziewiątą*) i „Zëmny biés” (*Zimny drań*).

We wejrowsczí Kaszèbsczí Filharmònií 7 czerwińca 2018 rokù Kaszèbszczè Duo Artisticznè fèjrowało swòje **10-lecè**. Z ti leżnoscè wèdóny òstòł katalog jich dokazów, dze nalazłè sã téż tekstè do pòspòlnégò spíewaniò z pùbliką, coverè pòlsczich i swiatowèch spíewów w tlóm. T. Fòpczi: „Wieczòrné sztòtè” (*Podmaskownyje wieczera*), „Na Champs Elysées” (*Aux Champs Elysées*), „To je niedz’la òstatnò” (*Ta ostatnia niedziela*), „Pieńdze, pieńdze” (*Money, money*), „Pierszi sèwi włos” (*Pierwszy siwy włos*), „Tak je, tak mdze!” (*I do, I do, I do*), „Marisza” (*Katiusza*), „Czerwóny àutobùs” (*Czerwony autobus*), „Swiãtò Marija” (*Santa Maria de la mer*), „Tè, mòja dieto” (*O sole mio*).

Jinym spíewnikã je **Ocalić òd zapomnienia**, wèdóny przez part Kaszèbskò-Pòmòrszczégò Zrzesze-

niô w Jastarni razã z Wëdôwizną Region z Gdinie w roku 2024. 277 stron, bibliografiô (co sã rzôdkò trôfiô w taczich wëdôwiznach), pòlsczé i kaszëbsczé tekstë, bòzônczi i kòzlinczy, bez akòrdów. Spiéwnik do pòspólnégò spiéwnégò spãdzywaniô czasu. Spiéwë pò kaszëbskù sã pòdług nowégò pisènkù. A co tam nalëzemë? Àutorsczé dokazë sã opisóné nôzwëskama: „Swòrzewskò nasza Pani” (M. Bòszke), „Hymn Kaszubski” (*Tam, gdzie Wisła*), „Czej rëbôcë na mòrze jadã” (J. Trepiczik), „Dzysò wieselë” (lëdowò), „Gàsòrka” (J. Trepiczik, A. Labùda), „Gùli-Gùta” (lëdowò), „Hej, mòrze, mòrze” (J. Trepiczik), „Hò-lep” (M. Selin), „Jastarniô” (J. Trepiczik), „Jem jò rëbòk” (G. Kònkël, J. Ceynowa), „Jò, w Jastarni ùrodzony” (A. Lisakowski), „Juch, Marëszka” (lëdowò), „Juliuskù” (M. Selin), „Kaszëba bël mój tatk” (B. Sëchta, wierzta), „Kaszëbë wòlają nas” (A. Peplińszci), „Kaszëbskò Królëwò” (J. Trepiczik), „Kaszëbsczé nótë” (lëdowò), „Melodiô fal” (M. Selin), „Na Kaszëbach” (mel. lëdowò, F. Sãdzëcczi), „Na 20-lecë ZKP w Jastarni” (na mel. „Frantówczy” A. Tomaczkówsczegò), „Na kaszëbszczi òrt” (A. Sutowski, K. Derc), „Nieùzëté babë” (lëdowò), „Piesń ò naszi Jastarni” (G. Kònkël), „Pòd bòrà chòjna” (lëdowò), „Psofnò kòzka” (M. Selin), „Rëbôcë, rëbôcë” (lëdowò), „Rëbòk w dòce” (M. Selin), „Sekretë” (lëdowò), „Sëwca” (lëdowò), „Stoji dzëwczã w ògrodze” (lëdowò), „Swiat kaszëbszczi” (L. Heyka, wierzta) i „Zëglòrz” (lëdowò). Nalòzómë tuwò téz wierztë (B. Sëchta, L. Heyka) i mómë dwa tekstë mòlowò dopasowóné: „Frantówka” i... „Jastarnia”, dze (na melodiã „Tu je nasza ziemia”) pò dwùch „sztandardowëch” sztrófkach spiéwóny je tacji tekst, jaczi pòtwierdzywò tradycjã zrzeszeniowégò pòspólnégò spszëwaniô:

Më tu w Jastarni chëcz swòją mómë
Gdze chãtno sã zbiérómë
Tu sã spòtkaniô z różny okazji
Gòdomë i spszëwómë.

[...]

Mómë tu różné sprzãta rëbacczé
Ë wiele różnëch secy
Lëdze przëchòdzą tu to òbezdrzec
W lece, czej słuńce swiëcy.

[...]

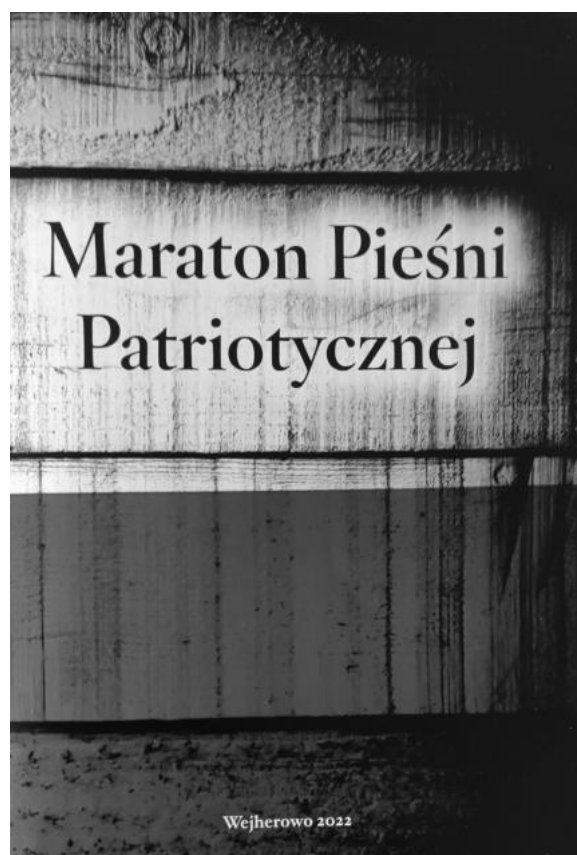
Marian w tëch chëczach tu òprowòdzò
Ë pszãkno òpòwiòdò
Ò zëcym naszëch Òjców Ë Starków
Ë jak sã ù nas gòdò.

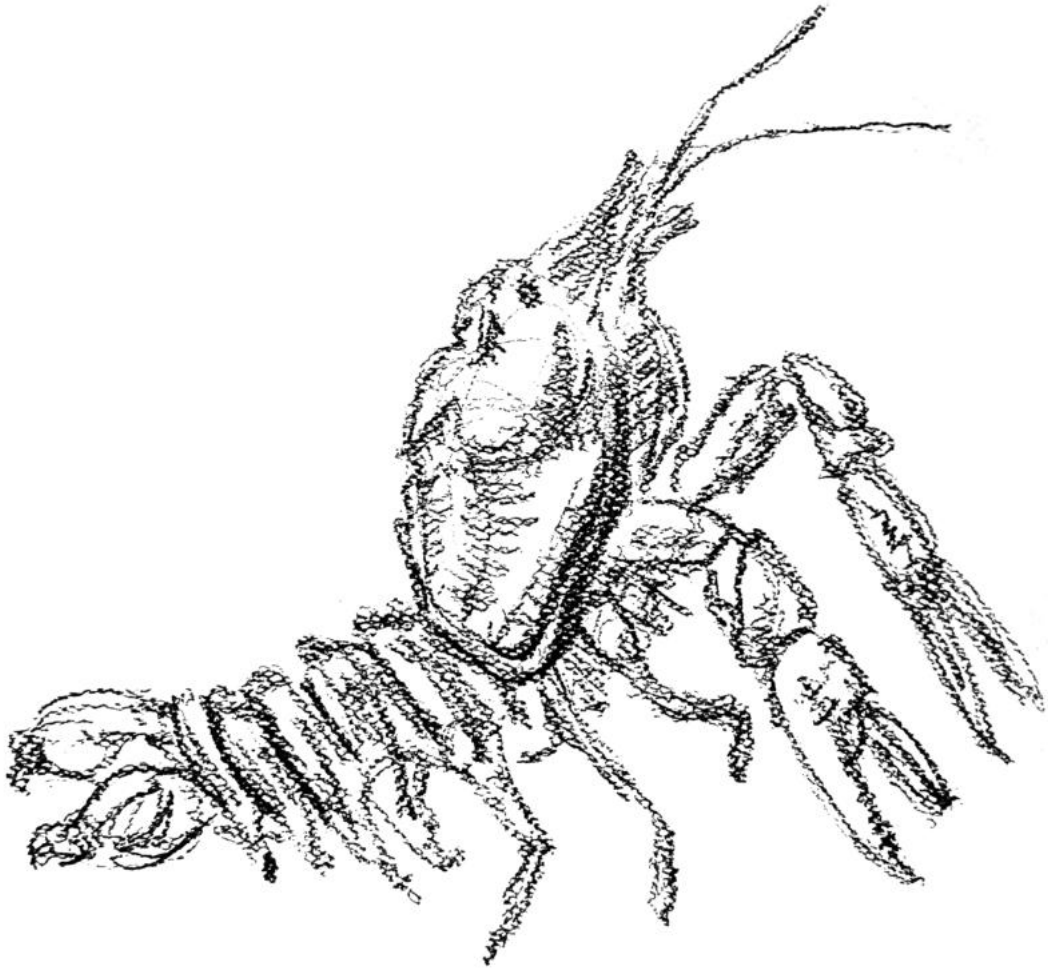
[...]

Nad zrëchtowanim sp(sz)iéwnika robiło całë kar-
no: Tóna Kònkël, Heléna Lisakòwskò, Jadwiga Kòhn-
ke, Jakùb Kònkòl, Jerzi Kàkël, Kristina Wësockò, ks.
Bògusław Kòtewicz, Lucyna Kònkòl, Mariò Piéper
i Michòl Kòhnke.

Spiéwników bez nótów mómë skòpicã. Przë-
dają sã na rozmajité lezności: pielgrzimczy, kòn-
certë, zetkania. Sã dodòwóné do platk, wëdòwóné
przez gazetë. Jidze zmerkac przë tim, co spiéwnik
z Jastarnie jinaczi sã òd spiéwnika z Chwaszczëna.
Czim? Mòlowim patriotizmã. Pò nôzwëskach
àutorów dokazów, chòcò sã téz „z grzeczności”
piesnie jinëch dodòwóné. To sã wëdòwiznë czãsto
żòrotné òd wëdawniczi starnë, na ksero zrobioné.
Równak mają w se mòc. Mòc parłãczeniô lëdzy.

TOMÓSZ FÓPKA

MÔL DLÔ REKÓW

Westrzód mòjich drëchów je wiele gôdków, jak to czedës òb lato sedzelë nad jezorã a jedlë swiézé reczi. Mia bëc jich tëli, że chwacëc je nie bëło żódnym klopõtã. Rëchtowalë ne reczi na placu na wszeljacé ùdbë. Późni reczi zniknalë, pòjawilë sã te cëzé, z Americzi. W kùncu nëch téż w naszym jezorze wnetkã nie je widzec. Ale wspòminczi òstalë.

Dzëń bël pò pròwdze snòzi. Slunészko swiécëło fejn a na niebie nie bëło niżódny blónë. To bëło lato. Czwiuro dzecy bawilo sã w jezorze kòle gbùrstwa swòjégò wùje, gdzie wiedno przejeżdżalë w nen czas. Skòkalë do wòdë, plëwalë, szukalë snòzich kamów a mùszlów. To bël dlò nich nòlepsi czas.

Mòlò Grétka w jednym sztóce zrobiła wiòldzé òczë a zatrzyma sã w wòdze.

– Aaaaaa! Ała! Tu cos je! – krzika.

– Ôpasuj – òdkrzikla Zocha.

– Dòj mie rãkã, mòże to jaczë szklo! – rzek përzna wikszi Jónk.

– Pewno szczëka ce ùżarla – smiòl sã drëdżi knòp, Wòjta, mòli przemãdrzëlc.

Kròsniãta pòmòglë Grétce wëskòknãc z wòdë. Pòwzeralë na ji szpërã a stanalë sztël. Pierwsi òdezwòl sã Wòjta, bò zaczął sã tak smiòc, że aż pòložil sã òd tégò smiëchù na zemi.

– Cëż to je?! – ùrzasla sã téż Zocha.

– Fój fój! Wezta to! – krzikała dali Gréta.

Doskòk do ni Jónk a chùtkò òdhòknãz pòlca òd stopë jaczë stwòrzónkò. Bëło mòlë, taczì brunawé, mia szpërë, ògón a szczëpce. Prawie pò nich na pòlcu mòlégò dzëwczëca òstòl cëch.

– Cëż to?

– Jò miòl cos tak widzóné w telewizje – klarowòl Wòjta – to sã nazëwò homar, ale bëło wiele wiksze... Mòże kòl nas taczë mniëszë mieszkają?

– Wùja Stach mdze wiedzòl – rzek Jónk – chcemë gò szëkac.

Wùja to bël wiòldzi gbùr, z szeroką brodą òstrą jak jiglë òd jëza a ùsmiònymë òczamë. Dzòtcki nalazlë gò na pòdwòrkù a zarò pòkòzälë krëjamnégò zwierzã.

– Alazë! Pòtwór – ùsmiòl sã chlop.

– Cëz to je? – pitala ju pòstãpny rôz Zocha.

– Kò pòtwór? Grétkò, òn ciebie ùgriz? Òpasuj, òn mòze miec jòd!

Grétkã wëzdrza, jakbë mia sã rozplakac.

– Wùja pewno zòs co mani, jak ò ti szczëce, co to brifkã zjadla, że blòs jégò tasza òsta! – òdrzek Jónk.

– Dobrze ju dobrze – ùsmiòl sã gbùr – wiéta wa, co to je?

– Kò doch prawie nié!

– To je rek! A to nié bëlë jaczi! Wa mòta nalazlë òsoblëwòsc w nëch czasach, bò nen tu to je rek szlachetny!

– Co to je rek? – dopitiwala Grétkã.

Tu wùja Stach zacząn jima òpòwiadac, jak to przòdë lat tëch reków w jich jezorze bëla całò masa. Jak je chwatalë a jedlë warzonë abò pieklë na ògniszczu. Jak pòzni przësed taczi mniëszë rek amerikònczi, przëniós ze sobã jakã zarazã, a te nasze reczi wnet wëdzinälë.

– Wa to jedlë? – dzywil sã z krzëwą mùniã Wòjta.

– Joo! To je barò dobrë. Terò te szlachetné reczi sã pòd òchronã. Mòzna jesc te cëzë, ale òne sã mniëszë a mni je na nich miãska. Chwacta tëch drëdzich, to jò wama jich zrëchtëjã!

– Fóóój – rzeklë dzëwczãta.

– A jò bë rôd òszmakòl – ùsmiòl sã Jónk.

– Ale tégò ju je czas zaniesc do wòdë – rzek wùja – biòjta le z nim nazòt. A tedë przindzta, jò wama cos dóm.

Grétkã, Zocha, Wòjta a Jónk pònëkalë do jezora. Nie cësnälë reka do wòdë tak le, nalazlë mù fejn plac w cëchim nòrcëkù. Tam wložëlë gò do wòdë, gdzie bëlë wszeljaczé kamë a wòdnë zelëskò.

– Tu mdze miòl swòjã chëcz! – rzek Jónk.

– Wùja Stach na pewno mdze wiedzòl, co òn lubi jesc, to më mòzemë mù cos szmakòwnégò przëniesc.

– Tak zrobimë! A terò do wùje flot, òn miòl nama jesc cos dac.

– Pòjta!

Dzòtcki zòs nëkalë.

Wùja dól jima stòri, sztërekañtny kòsz.

– To je kòsz na reczi. Mòzeta gò wyc, mòze wama sã ùdò nalapac tëch cëzëch, to tedë jò mògã je wama ùwarzëc.

– A na co mòzna je chwacëc?

– Aaaa... czedës, jak jich bëło wiele, to nawetka na wid òd taszlãpë – ùsmiòl sã chlop – ale nòlepi zrobita, jak wložita tam òdpòdci òd czëszczeniégò rëbów. Biòjta do cotczy abò do letników nad jezorã, òni na pewno cos mdã mielë.

– A nasz rek mòze cos taczégò jesc?

– Joo, òne to lubiã.

– Më mù nalazlë chëcz, to mòzemë gò tégò fùdrowac.

– A mò òn ju miono?

– Miono! – zakrziknälë dzòtcki – mùszimë cos wëmëslëc.

Na drëdzi dzëń kròsniãta mielë ju zarzuconë kòsz òd wùje. A Szczëpc, bò tak dalë – nié bez sztridë – na miono swòjémù rekòwi, tégò dostòl jesc. Òni barò sã ùceszëlë, czedë òkòzalo sã, że jich jezorowi zwierz je w placu, w jaczim gò òstawiłë. Wzéralë sã na niégò, jak sã zabierò do resztków rib, a w kùncu zacząn gadac Jónk.

– Wiéta wa co? Më mùszimë cos zrobic! Wa wiéta, jak wùja gòdòl, że te nasze reczi dzinã, że gòrã nad nimë biorã ne amerikònczë, doch jo...

– Në jo...

– Jò bédëjã òperacjã „Plac dlò reków” – wëklaròwòl pòwòzno knòp.

– Jaczé mdã ji deje? – ùsmiòl sã Wòjta.

– Mùszimë rëchtowac jak nòlepszi plac dlò naszégò Szczëpca, a jak sã ùdò nalezc jiné reczi taczë jak òn, to tégò je tam przëniesemë.

– A w kòsz chwacymë te cëzë, co jima przëszkòdzajã, a jich nie wëpùszczimë, le dómë wùje do zjedzeniò – dokùnczëla Gréta.

Tak jak so ùdbalë, tak tégò zrobilë, a jich krëjamnò òperacjò da jima zajãcë a zòbawã ju na wiele dni, do kùncã czasu, jaczi spãdzëlë kòl wùje. Ale to nie bëło jesc wszëstkò. Òni mielë przed starszimë jesc jednã krëjamnotã.

W kòszu òni czasã nalezlë jaczégò tégò cëzégò reka. Te òni òdklòdalë w wãbòrk z wòdã. W kùncu nazbiéralë jich dosc tëli. Tedë do swòji krëjamnotë wcygnälë jesc wùjã. Czedë slédnégò dnia przëjachalë pò nich starszi, òni wszëtczich rócziëlë nad jezoro. Tam wùja ju miòl, jak przòdë lat, przërëchtòwónë reczi z wòdë a z ògniszczã. Wszëtczi sã smielë, ceszëlë a wspaninalë, jak to bëło, jak sami bëlë mòli. Dzòtcki mielë tégò zrobionë malënczi reków, a òpòwiòdalë starszim to, co ò tëch zwierzãtach doczëtalë w jedny ksążce, co nalazlë w chëczach wùje Staszka. Gòdalë, jak wòznë je to, zebë tim naszym rekóm pòmagac.

Czedë mielë ju jachac do swòjich dodomów, to szlë jesc rôz zazdrzec do Szczëpca.

– Kò, brace, trzim sã! – rzek Wòjta.

– Ùzdrzimë sã za rok – dopòwiedza Zocha.

– Òpasuj na siebie – pòradzëla Grétkã – jò cë ni móm za zlë, że të mie cësnã za mòli pòlc.

– A mòze jak më przëjedzemë za rok, to të nie mdzesz ju sóm? Nalézë so jaczych drëchów! – rzek na kùnc Jónk.

– Do ùzdrzeniò!

Tak czësti przëpòdk dól tim dzòtkóm redotã, zajãcë a wspaninczi, jaczé z nimë gwëсно òstalë na dlugò. A Szczëpc? Czë nalòz drëchów? To so dopòwiedzta sami! Przëniòmni na terò.

MATEÛS BÜLLMANN

Tekst z niechtërnymã znankama nordowi kaszëbiznë

KÒ TO SĄ MÒJE PIENIĄDZE – KĄSK Ò MAŁŻEŃSZCZICH MAJĄTKÒWÈCH ÙSTROJACH

Jak wèchòdò ze statisticznèch badérowaniów to dètci, kòl sprawów rzeszàcèch sã z wèchòwanim dzòtków, sã jednyma òd nòczãstszich przèczèniów sztridów midzè żeniałima. Skòrno ju òbczas dérowaniò żènbè je to zòpalny pònkò, mòzeta le so wèòbrazèc, co je lós z rozrechòwanim dètków pò rozdènkù. Sygnie pòwiedzec, że nawetkã czej rozchòdajàcym sã dało sã doprzyńc do pòrozmieniò na rozdènkù i rozènc sã bez òrzeczeniò ò winie, nòczãscy òbczas pòstãpowaniò ò pòdzèl pòspòlnégò majątkù wèrechùjà sobie kòzđà „lèszèczkã” i kòzdi gark, jaczi dostelè na zdènk òd cotczy òd Serakòjc. Zdòwò sã, że dzèl z nèch spiérów mòglbè kàsk zelzec, czejbè sami żeniałi mielè swiãdã, jak to tak richtich je z tima finansowima sprawama òbczas małżènszczégò zwiãzkù. Temù téz dzysò mdzemè mielè starã sã wèwiedzec, czè Gita ze znónégò kaszèbszczégò szpòrtu mia pròwdã, że to sã „nasze” kalesonè.

MAŁŻEŃSKÒ PÒSPÒLNOTA

Nòproscy gòdajàcè, z chwilã zawiarcò małżènszczégò zwiãzkù z mòcè ùstawù pòwstòwò midzè żeniałima małżènskò pòspòlnota (ùstawòwò pòspòlnota) òbjimajàcò majątkòwè przedmiotè nabètè w czasie ji dérowaniò przez żeniałèch abò przez jednégò z żeniałèch (pòspòlny majątk).

Przedmiotè nieòbjàtè równak pòspòlnotã slèchajã do òsobistèch majątków kòzđégò z żeniałèch. Òkróm domèslnégò w Pòlsce majątkowégò małżènszczégò ùstroju, mòzlwèw sã téz ùmòwnè ùstroje. Do jich wprowadzeniò brèkòwny je dogòdènk midzè żeniałima sporzãdzoney w fòrmie notarialnégò aktu.

ÛMÒWNÉ MAJĄTKÓWÉ ÛSTROJE

Westrzód ùmòwných ùstrojów mòżemë wëapartnic przede wszëtczim majątkówą rozdzelnotã (procëmnotã pòspòlnotë) – jakò przewidëje blós òsobisté (apartné) majątcki żeniałëch. W ji przëtrófkù nie zwëskòta z pòspòlnégò pòdatkówégò rozrechòwaniò. Òsoblëwim zortã rozdzelnotë je „rozdzelnotã z wërównanim doróbków”, chtërna spròwiò, że pò rozdënkù nen żeniałi, chtëren òbczas żënbë „dorobił sã” mni, mdze mógł dochadac òd drëdzégò dofùlowaniò do równégò doróbkù. Tegò zortu dogòdënczi sã nòczãscy spòrządzzywónë na pòrà dniów przed zawiarcym małżeńszégò zwiãzku (tej stojzna je nòbarzi klòr, bò ùstrój wchòdò w żëcë z chwilã żënbë). Ni ma równak niżòdny przëczënë, chtërna bë stojała pòde drogã, żebë majątkòwi dogòdënk „spisac” pòzni (mòże to zrobic wiedno).

MÒTA TERÒ TRZË SKARBÓNCCI (WIERã, ŻE WA CHCAŁA MIEC LE DWIE)

Z chwilã zawiarcò małżeńszégò zwiãzku fùndëjeta so trzë „bùczci-skarbóncci” – jedna z nëch bùczków slëchò blós białce (ji òsobisti majątk), drëgò blós chłopù (jegò òsobisti majątk), zòs dëtkci (i nié leno), chtërne wpòdajã do trzëcy, sã waszim pòspòlnym małżeńszim majątkã. Ne òbròzkówé „skarbóncci” nie sã ze sobã nijak zrzeszonë i baczë, że ni mòże midzë nima tak letkò przëlòżëc strzódków (bez prawnégò rozpòrządzeniò).

A CO SLËCHÒ DO JACZÉGÒ MAJĄTKÙ?

To wierã nòwòżniészë pitanié, chòc òdpòwiesc na nie mòże bëc dlò niejednëch czësto niespòdzajnò. I tak do pòspòlnégò majątkù żeniałëch slëchò m.jin. wënòdgrodzenié za robòtã i jinszë dochòdë z zaròbkòwaniò żeniałëch, dochòdë z pòspòlnégò i òsobistëch majątków, strzódczi zgromadzonë w OFE, kwòtë pòzebrónë na subkònce w ZUS. Do òsobisté-gò (apartnégò) majątkù kòżdégò z żeniałëch wchòdajã zòs m.jin.: przedmiotë nabëté przed zdënkã, przedmiotë slëchajãcë do zaspòkòjèniò brëkòwnotów leno tegò żeniałégò (np. ne kalesonë, kòsmeticzi itp.), òdszkòdowanié i wërównanié krziwdë za szkòdã tikajãcã sã blós tegò żeniałégò, nòdgrodë za òsobisté dobëca, àutorszë i pòkrewnë prawa. Do apartnégò majątkù, z grëbszégò wiora, wiedno slëchajã téz przedmiotë pòchòdajãcë z erbòwaniò przez jednégò z żeniałëch i darowiznów, jaczi mò dostónë (wierã, że spòdkòdòwca/darcziñ-

W pòstãpnym dzëlu prawnëch rozwòżaniów z „Pòmeraniã” na prosbã jednégò z Czëtiñców pòwiëmë kãsk ò niezgòdnoscë pòdòwków wpisónëch do wiedny ksãdzi z juwernym prawnym stanã nierëchòmòscë. Pòtemù zòs wròcymë do témë dëtków w żënbie, bò wiele òstało jész do rzeczeniò – a sã to pò pròwdzë wòznë na codzën sprawë. Niezalezno òd zaplanowónégò czãdu prawnëch rozwòżaniów pamiãtòj, że jezlë mòsz prawnë pitanié abò tòczel, chtëren miòłbë bëc òbgòdóny w rodny mòwie, mòżesz wiedno napisac na adres: klebba2@onet.pl – a jò mdã miòł starã òdpòwiedzec na nadesłónë pitania.

ca mò to ùdbónë jinaczi), òkróm codniowëch przedmiotów, np. dóny (darowóny) żeniałim bez rodzëców białci piekarnik.

TEJ TEN JEGÒ BÙDINK JE JU NASZ?

Co w wëdanim prawników nie trófiò sã czãsto, òdpòwiesc je prostò – nié. Chòc wiele lëdzy mësli, że z chwilã zawiarcò małżeńszégò zwiãzku wszëtkò je ju „waszë”, ùstawòdòwca je w tim zòkrãzim ale drobnotny. Tak pòzwónò małżeńskò pòspòlnota pòwstòwò razã z zawiarcym małżeńszégò zwiãzku i, co wòzniészë, nie dzejò dowsladë. Tak tej zlë chłop miòł bùdink przed żënbã, ten bùdink je blós jegò bùdinkã téz pò żënbie. Jinaczi je z dëtkama (tpzw. pòžitkama prawa), jaczë dostòwò z jegò wënajãcò – te wiedno wchòdajã do pòspòlnégò majątkù. Jistno mòże bëc z pòlã – chòc je òno miectwã białci, zebrónë z niégò plonë slëchajã i ji, i jemù.

I NI MA NA TO RADË?

Tuwò mòże òdpòwiedzec kãsk przekãsnym prawniczim szpòrtã: rada wiedno sã nalëze, mùszì le wiedzec, kòmu za niã zapłacëc. I tak w nym przëtrófkù miòłbë zaplacëc notariuszowi, chtëren mòże rozrzeszëc sprawã bùdinkù/pòla na dwa spòsobë. Pierszim z nich je darowanié drëdzëmù żeniałëmù ùdzëlu (1/2) w prawie włòsnoscë nierëchòmòscë do òsobisté-gò (przòdë òdrãbnégò) majątkù (i to trófiò sã czãscy). Je równak jinë rozrzeszenié – pòszerzenié małżeńszim majątkòwi pòspòlnotë ò nen part. Tegò rodzaju rozrządzenié majątkã wëmògò zawiarcò przed notariuszã małżeńszim majątkòwi ùmòwë i wprowadzeniò w żënbie ùstroju pòszerzony małżeńszim pòspòlnotë. W taczim przëtrófkù mdzeta w wiedny (wieczësti) ksãdze wpisóny jakno łączny niepòdzëlny miëwccë (kòždëmù mdze slëchac 1/1).

KLEBBÓW MATIS

Znówis nóm się ulazło

” Polska wieś już inna niż *kejs...* Zawsze inna, wspominam obraz z życiowej wyprawy na początku tego wieku do Kanady, gdzie wśród pól rozległe, rozsiane farmy. Dawne nasze opłotki, nawet chruściany płot budzi większy sentyment. Był taki u mojej babci, dziś na naszym *Pochalupiu* jest pomnikiem przeszłości. Wiem, że z przyspieszeniem zmienia się świat, ale nie tylko koni żal...

Wieś, czyli cały świat...

Zapisane obrazy ratują przed zapomnieniem. U progu lata trafiłam w prasie (kto jeszcze czyta gazety?) na obszerny artykuł poświęcony wybitnemu literaturoznawcy Stanisławowi Pigoniowi, który z kurnej chaty w Komborni wyruszył w świat, też „świat wiedzy”. Uniwersytety w Wilnie, w Krakowie nie zniszczyły pamięci. I tu przywołano cenne zdanie Lwa Tołstoja – *Wieś, czyli cały świat...* Czy tylko w XIX wieku mogła być „całym światem” dla kogoś wrażliwego? Oswojona przestrzeń jako miejsce wyjścia, ale i sentymentów, powrotów i tęsknot. Z radością obserwuję już długotrwałe działania powstałego za miedzą, to jest za Wisłą, Stowarzyszenia Obrony Tradycyjnej Wsi Polskiej. W nowoczesny sposób chronią tradycję i dziedzictwo kulturowe swojego regionu. Uczą i bawią.

Inną formą ocalania i utrwalania przekazów niematerialnego dziedzictwa kulturowego są działania wspomnianej już ostatnio w felietonie *Z Kociewia* kanadyjskiej prof. Agnieszki Pawłowskiej-Mainville. *Ale się nam ulazło* – przychodzi mi na myśl powiedzenie. Na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu podczas naukowego seminarium zaistniało, obok odległych obrazów z Chin, też nasze Kociewie. Jako przykład ocalenia – pełnokrwista gwara

kociewska w prezentacji Ryszarda Walkowskiego. W długich rozmowach telefonicznych *gadamy po naszymu*, czyli po kociewsku, *o tym, jak było piyrwó, a jak je tera*. Przypominają się same rozmaite powiedzenia, co to językoznawcy nazywają frazeologizmami. Wystarczyło powiedzieć *Czyś ty niestónd?* – by wyrazić zdziwienie. Muszę tu przywołać czasy z ostatniego piętnastolecia XX wieku, gdy podczas spotkań ZKP różne *uczate* z Kaszub gadały

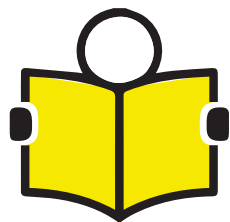
po kaszubsku. Byli wzorem trwania przy dziedzictwie kulturowym oswojonej ziemi i przenoszenia wartości w nowoczesne formy. Dla naszego Kociewia – wzorem, w rozwijającej się szkolnej edukacji regionalnej – najlepszym przykładem. I znowu muszę przywołać myśl: gdyby nie działalność w ZKP, mój świat byłby znacznie uboższy o wiele ważnych przestrzeni, o wiele ciekawych postaci i zdumień. Zasiane ziarna ciągle żyją w nowej zieleni kulturalnych poczynąń. Ostatnio grupa zasłużonych harcmistrzów Kujawsko-Pomorskiej Chorągwi ZHP poprosiła mnie o prelekcję „Z Kociewia”. Niezwykłe spotkanie. Wśród nich dawni nauczyciele moich dzieci.

Jo, tak kiedyś było... duchowe powroty i radosna *uczba*. Zatrzymanie się przy dawnej codzienności stało się świętem. Namolnie wraca myśl, czy cieszyłby się Florian Ceynowa, potem Bernard Sychta (obaj i u nas na Kociewiu się znaleźli), gdyby widzieli, jakie plony co roku zbieramy z ich rozsianych ziaren? Oby i po wakacjach docierały dobre wieści ze szkół ich imienia w Przysiersku i w Świeciu, i szczęśliwych powrotów.

Żeby znówkiś się ulazło...

Na czas wakacji życzę mądrej swobody, ciekawych przeżyć.

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

LEKTURY

JAK SIĘ ZOSTAJE ZBRODNIARZEM?!

Marcin Owsiański, *Lagrowi ludzie. Śledztwo i pierwszy proces stutthofski (1945–1946)*. Opowieść o przemianie, Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński, Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart, Muzeum Stutthof w Sztutowie, Gdynia–Sztutowo 2022

Powyższe pytanie, w części jednocześnie będące próbą odpowiedzi, stanowi jeden z głównych wątków obszernej książki Marcina Owsiańskiego. Autor przedstawia w niej, jak doszło do skazania (w części uniewinnienia) 16 osób należących do niemieckiej służby więziennej i polskich więźniów funkcyjnych obozu koncentracyjnego Stutthof. W jego narracji nierozzerwalnie spletają się wątki osobistych losów

zbrodniarzy i wydarzenia publiczne tzw. wielkiej historii. Przedstawia więc sytuację osobistą poszczególnych bohaterów przed 1939 rokiem, w czasie okupacji, powody pobytu w obozie, umieszczenie na ławie oskarżonych, losy po wydaniu wyroku. Te indywidualne drogi życiowe ukierunkowują informacje autora o sytuacji narodowościowej, politycznej i gospodarczej na Pomorzu przed wybuchem wojny, jej przebieg, politykę okupanta, walki na froncie, kształtowanie się nowej rzeczywistości w socjalistycznej Polsce.

Warto podkreślić, iż mimo naukowego charakteru publikacja jest napisana przystępnym językiem, bardzo dobrze się ją czyta. Nie ma w niej, częstych w opracowaniach naukowych, analiz różnych hipotez, polemik, szczegółowych analiz. Podstawą jej treści są ciekawe losy ludzkie mogące bardziej zainteresować niż obecne w mass mediach informacje o popełnionych zbrodniach czy fabuła popularnych filmów sensacyjnych lub romansów. W niektórych partiach odnosi się wrażenie, iż jest to esej bądź powieść, szczególnie w miejscach, gdzie autor przedstawia wewnętrzne odczucia opisywanych postaci bądź używa potocznych określeń, jak „bez kozery” (np. s. 244).

Wśród sensacyjnych wątków znajdują się chociażby losy polskiego suteniera z Bydgoszczy, który za kryminalne przestępstwa trafił do Stutthofu, w którym przetrwał do wyzwolenia. Dopomogła mu w tym sprawowana

funkcja kapo. Bywał wobec więźniów brutalny, potrafił jednak też niekiedy przeciwstawić się esesmanom. Nie to jednak doprowadziło do jego uniewinnienia w powojennym procesie, gdy realnie groziła mu kara śmierci, lecz umiejętności bokserskie. Dzięki nim znokautował w pokazowym pojedynku niemieckiego kapo. Współwięźniowie bardziej zapamiętali od doznanego od niego bicia poczucie narodowej dumy z tego zwycięstwa.

Przykład romantycznego wątku stanowi między innymi postawa niemieckiej nadzorczyńi, skazanej w 1946 roku na śmierć. Ta zdyscyplinowana członkini SS, doprowadzająca do śmierci więźniarek, na wieść o odniesieniu rany przez jej męża, niemieckiego żołnierza, dezertuje i udaje się do szpitala w Królewcu, gdzie go umieszczono. Nie było to łatwe. Dążąc do celu, musiała przyłączyć się do oddziału Wehrmachtu. Odnazczyła się w walkach, wyróżniono ją Krzyżem Żelaznym. Po spotkaniu z mężem powróciła do Stutthofu, gdzie aresztowano ją za porzucenie służby i osadzono w gdańskim więzieniu. W marcu 1945 roku uwolniła ją – jako potencjalną antyfaszystkę – zdobywająca Gdańsk Armia Czerwona.

Takich powieściowych i filmowych wątków jest dużo, chociaż przede wszystkim książka wzbudza przeżalenie skalą nazistowskich zbrodni i stopniem panującego w obozie upadku etyki. Na tym tle nie był w stanie powstrzymać emocji także jej autor.

Przypuszczalnie to one spowodowały, że publikacja stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, dlaczego niczym niewyróżniający się w przedwojennych realiach ludzie, z wyjątkiem bydgoskiego sutenera niemający konfliktu z prawem, normalnie funkcjonujący w społeczeństwie, stawali się w obozowych realiach zbrodniarzami. Dotyczyło to osób różnych narodowości, inteligentów i ludzi bez wykształcenia itp. Znaleźli się wśród nich polscy patrioci, uczestnicy strajków szkolnych z lat 1906–1907 w obronie nauczania w języku polskim, członkowie polskich organizacji patriotycznych i podziemnych, wcześniej altruistycznie udzielający się na rzecz innych.

Odpowiedź ta jest zadziwiająco zbieżna z ustaleniami dotyczącymi zbrodni dokonanych w różnym czasie i miejscu, znanych z opracowań i sądowych wokand, a jednym z potwierdzeń są spostrzeżenia polskiego profilerera kryminalnego Macieja Szaszkiewicza, zawarte w wywiadzie rzece (zob. M. Szaszkiewicz, M. Mazurek, *W głowie zabójcy*, Warszawa 2015). Należą do nich warunki, w których my wszyscy możemy się znaleźć, niekoniecznie związane z wojną. Jednocześnie zarówno M. Owiński, jak i M. Szaszkiewicz nie byli w stanie w pełni odpowiedzieć, dlaczego w tych samych sytuacjach jedni ludzie popełniają zbrodnie, inni natomiast zachowują się obojętnie lub bohatersko.

Mimo to trzeba zwrócić uwagę, że oskarżeni ze Stutthofu byli pod ogromną presją, co próbowali wykorzystać w obronie przed polskim sądem. Członkowie służby obozowej powoływali się na przymus totalitarnego państwa, więźniowie kapo, że gdyby nie pełnili takiej funkcji, nie przetrwaliby. W tym ujęciu każdy uwięziony musiał iść na etyczne kompromisy, by uratować

życie. Cienka linia rozgraniczała niewinność od zbrodni. Znalazło to potwierdzenie w przewodzie sądowym i ustaleniach M. Owińskiego. Podkreśla on, że kto przeszedł przez sztutowską kaźń, nie był już takim samym człowiekiem, jak wcześniej. Byli więźniowie nie potrafili opowiedzieć o wszystkim, co było związane z ich obozowym życiem. Nieprzypadkowo książkę kończy zdanie ze wspomnień byłej więźniarki: *Nie o wszystkim jednak się mówi, nie wszystko się wspomina.*

Lektura omawianej publikacji pozwala lepiej zrozumieć heroizm św. Maksymiliana Kolbego, który oddał swoje życie za współwięźnia. Podobnych sytuacji, chociaż mniej spektakularnych, było więcej, także w Stutthofie. W Redzie, przy znaczącym współudziale miejscowego oddziału ZKP, upamiętniono Pawła Bielawę, mieszkańca tej miejscowości, który jako więzień tego obozu odmówił wykonania nakazu esesmana, by bił współwięźnia. Mimo szykan nie ustąpił i przeżył. Warto o tym wspomnieć, gdyż w książce nie znajdziemy podobnych przypadków. O ile bowiem M. Owiński, na przykładzie jednej z niemieckich nadzorczyń, wyjaśnia, że odmowa służby w takim charakterze nie wiązała się z negatywnymi dla odmawiającego konsekwencjami, to nie analizuje, czy podobnie też było w odniesieniu do osadzonych, których władze obozowe widziały na stanowisku kapo i podobnych. Jak się wydaje, jest to jedna z kluczowych kwestii do oceny, czy osoby podejmujące się takich funkcji rzeczywiście stawały przed egzystencjalnym wyborem. Autor jej nie rozstrzyga, daje jedynie dwa sygnały. Wspomina, że zawsze byli chętni, by być kapo, w innym natomiast miejscu podaje, że do Stutthofu sprowadzono więźniów z obozów w Niemczech do

ich sprawowania. A więc odpowiednich chętnych było za mało czy też uznano, że lepiej będzie, żeby kapo były osoby z zewnątrz?

Jak wiadomo, sztutowski obóz był jednym z największych miejsc eksterminacji Kaszubów. Nic więc dziwnego, że kilkakrotnie M. Owiński nawiązuje do Kaszub. Są to przede wszystkim określenia geograficzne, oznaczające miejsce, skąd wywodzili się, pracowali niektórzy bohaterowie książki, np. „Istonosz z Kaszub” (s. 145), kaszubskie były miejscowości ich pochodzenia itp. Te określenia mogą być przyczynkiem do analizy współczesnego rozumienia obszaru Kaszub. Autor wyraźnie wyodrębnia Gdańsk (i teren przyległy) od Kaszub, bo *drogi ucieczki kierowały się do Gdańska lub na Kaszuby* (s. 121). Cisowa dla niego była kaszubska, ale Gdynia, której obecnie jest częścią, w żadnym miejscu nie zasłużyła na takie wyrażenie. Z kolei pośrednio można wnioskować, że Lębork i okolice wioski zaliczył do Kaszub (s. 267), co w odczuciu powszechnym nie jest częste.

Taki obraz Kaszub był między innymi spowodowany tym, że trudno dostrzec jakieś specyficzne rysy dotyczące pobytu Kaszubów w obozie. Byli oni tam niewyróżniającą się częścią obozowej społeczności i występują po obu stronach – nazwijmy to – barykady. Jako ofiary byli świadkami oskarżenia, między innymi przyszyły prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Brunon Szczęsny. Z kolei wśród oskarżonych było dwóch Kaszubów. Jeden z nich, wywodzący się z Dziemian, na tle towarzyszy z ławy oskarżonych miał najbardziej ustabilizowane, udane życie rodzinne. Rodzina do końca nie wierzyła w jego winę, a po skazaniu długotrwale zabiegała o jego rehabilitację. Trudno jednak przyjąć, iż był to

efekt kaszubskiej tożsamości tylko dlatego, że silne więzi rodzinne uważane są za jeden z jej wyznaczników. Zawieszonym miłośnikom naszego regionu dopowiem, iż M. Osiński zauważył bezinteresowną pomoc sztutowskim więźniom świadczoną przez Kaszubów, w tym *kaszubskie dzieci* (s. 105). Jego praca jest więc kolejnym świadectwem powszechnej wiedzy o tym fakcie.

Przytoczony w książce fragment wypowiedzi wspomnianego bydgoskiego sutenera stanowi kolejne poświadczenie utożsamiania przez część ówczesnej społeczności Kaszubów z Niemcami: *Zegarki oddawaliśmy Niemcom – Kaszubom* (s. 247). Jednak w kontekście całego prezentowanego wydawnictwa taka opinia wzbudza uśmiech. Równie dobrze można byłoby odnieść ją również do jej autora. Miał on także liczne związki z Niemcami, ich językiem, kulturą. Ktoś z boku zapewne określał go podobnie. Dotyczyło to wszystkich polskich oskarżonych oraz części niemieckich. Wszyscy oni pochodzili z mieszanych narodowo, polsko-niemieckich obszarów i byli przez to w jakimś stopniu powiązani z obu nacjami. Owiński te powiązania ustalił, w tym ich konwersje narodowościowe.

Łatwo dostrzec, iż łączyło ich też przywiązanie do małej ojczyzny, ziemi pochodzenia i pracy, co okazało się dla nich zgubne. Wszyscy po wojennej zawierusze wrócili do rodzinnego Gdańska i innych pomorskich miejscowości. Tam byli rozpoznawani przez byłych więźniów obozu, aresztowani. Gdyby tak nie zrobili, według wszelkiego prawdopodobieństwa pozostawaliby do końca życia na wolności. Tak się stało w stosunku do większości obywateli oprawców, także znacznie gorszych zbrodniarzy od nich samych. Nie tylko pod tym względem praca M.

Owińskiego to doskonały przykład roli przypadku w indywidualnych losach.

Poza zainteresowaniem autora pozostała problematyka prawna związana z tytułowym procesem, a jest ona warta niejednej analizy. Niewątpliwie nie była idealna. Oskarżano na podstawie przepisów, które nie obowiązywały w chwili popełnienia zbrodni, aresztowani byli poddawani torturom, skazani nie mieli prawa do odwołania itp. Na tym tle na uznanie zasługuje praca sądu. Nie ugiął się przed powszechną, zrozumiałą po okupacyjnych okrucieństwach presją, że stający przed nim ludzie zasługują wyłącznie na śmierć. Stać go było na obiektywną analizę materiału dowodowego, co skutkowało uniewinnieniem dwóch osób i orzeczeniem trzech kar pozbawienia wolności. Przedstawione w książce opisy postępowania oskarżonych ukazują, że wydane wtedy wyroki miały realną szansę utrzymania się, nawet gdyby zastosowano poprawnie wszystkie wymogi państwa prawa.

Podobnej opinii nie można wydać w odniesieniu do obrońców z urzędu. W treści książki nie ma śladu, by wykorzystali oni luki prawne oskarżenia i niektóre inne możliwości obrony. Autor podkreśla, że podejmowali się swoich czynności niechętnie. Mogło to być skutkiem obawy przed publicznym potępieniem, gdyż stawali po stronie „krwiożerczych” nazistów. Mimo to z książki wynika, że brak kontaktu z obrońcami w trakcie pierwszych przesłuchań znacząco ułatwił prokuratorowi sporządzenie aktu oskarżenia, utrudnił obronę. Jest to przyczynek do aktualnej także dzisiaj kwestii zakresu udziału obrońcy w karnym postępowaniu przedsądowym.

Jak wyjaśnił M. Owiński, drugim powodem dodania w jego książce podtytułu *Opowieść o przemianie*, obok przemiany

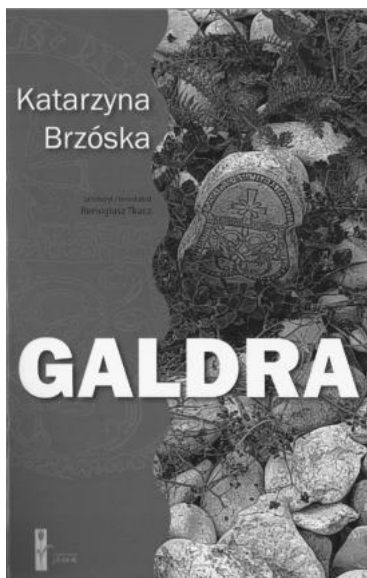
normalnych ludzi w zbrodniarzy, było zauważenie zmian w pamięci więźniów sztutowskiego obozu na przestrzeni kilku dziesięcioleci. Za najcenniejsze uznał relacje z czasu tytułowego procesu, gdy pamiętali oni na świeżo niedawne wydarzenia, mieli możliwość ich publicznej konfrontacji na sali sądowej. Nie były one obciążone wiedzą pochodzącą z innych źródeł, w tym wynikami badań historyków, a także doświadczeniami życia na wolności.

Do tych powodów trzeba jeszcze dodać trzeci. Przedstawiana publikacja jest jednym z punktów przemiany spojrzenia historyków na czasy II wojny światowej. Bezpośrednio po jej zakończeniu prawie wyłącznie w społeczeństwach dotkniętych hitlerowskim bestialstwem, w tym w Polsce, dominowała narracja jednoznaczna o pozbawionym ludzkiego oblicza sprawcy i nieskazitelnej ofierze. Nazistowskie zbrodnie obok ruchu oporu były też przeważającym tematem historycznych opracowań. Później to się zmieniło. Pod tym względem książka M. Owińskiego jest w części nowatorska. Przeraza ogromem zbrodni, uprzedmiotowienia człowieka, ale też odsłania ludzką twarz jej sprawców. Widać to także w podejściu autora do tych zagadnień, niekryjącego hitlerowskiego bandytyzmu, ale też usiłującego zrozumieć sprawców. Gdy poznał ich drogę od normalnego człowieka do zbrodniarza, zaczyna im współczuć, pisząc między innymi, że mieli *niestety* małe szanse *na uratowanie głowy* (s. 147 i inne).

Omawiana pozycja pokazuje, że wbrew potocznemu przekonaniu historia cały czas żyje, stale można odkrywać jej nieznanne obszary, a jednocześnie jest nieprzenikniona, tak jak ludzkie myśli i psychika. Nie wolno zapomnieć, że dotyczy to także naszej kaszubskiej przeszłości!

BOGUSŁAW BREZA

RUNY I LITERY

Katarzyna Brzóska, *Galdra*,
Wydawnictwo Jasne, Koszalin–
Słupsk 2024

Zdarzają się niekiedy tomiki autorów, które są napisane w skrajnie indywidualny sposób. Bez ukłonów w stronę czytającej publiczności, bez usilnego poszukiwania nici porozumienia i bez chęci utrzymania czytelników przy sobie. Takie zbiorki są momentami ezoteryczne, niekiedy artystowskie, z treściami, które są zrozumiałe dla wąskiego kręgu odbiorców. Nieczęsto tego typu propozycje literackie wychodzą drukiem. Pojawiają się jak krótkie przebłyski na pomorskim niebie literatury i opowiadają o lodzie i ogniu, o wietrze i bezruchu, o nadziei na porozumienie i zwątpieniu w możliwość nazwania...

W takim stylu od wielu lat pisze Katarzyna Brzóska (rocznik 1976), która materialnie mieszka w Słupsku, mentalnie zaś gdzieś na Północy. Pierwszy arkusz poetycki pt. *Kolory na środku* opublikowała w 1999 roku. Następne to: *Tristania* (2002), *Po śnie przedsen*

(2005), *Ukryte* (2012) oraz *Nigdzie* (2024). Były to propozycje wysublimowanej, egzystencjalno-metafizycznej oraz introwertycznej poezji. Potem zaczęły wychodzić drukiem utwory nordyckie: zbiorki poetyckie *Wyrđ* (2022) i *Godzina Bergmana* (2023) oraz proza poetycka zawarta w książce *Na Północ* (2018). Wiersze nordyckie Brzóska mają swoją inspirację nie tylko w tradycjach duchowych Skandynawii, ale i w surowych krajobrazach bałtyckich czy w studyjnych, zastygłych w spazmie obrazach filmowych Ingmara Bergmana. Kilka miesięcy temu pojawił się kolejny zbiorek nordycki – *Galdra* (2024), w swoisty sposób podsumowujący północne ścieżki autorki.

Co to jest galdra? Katarzyna Brzóska objaśnia ten termin dopiero pod koniec swojego tomiku, budując w ten sposób wzrost zainteresowania, chęć zrozumienia, dlaczego takim terminem obdarzono zestaw 30 wierszy. Okazuje się, że chodzi tutaj o rzeczownik z języka islandzkiego, oznaczający rzucanie zaklęć i śpiewanie znaków runicznych. To bardzo ważne znaczenie, mówiące dobitnie, iż poezję traktuje podmiot wierszy niczym aktywność duchową, trochę jak magię, która wiąże się z tym, co nadludzkie i metafizyczne. Człowiek galdry nie jest erudytą czy trefnisiem, nawet szczególnie nie poucza, ale przede wszystkim staje się medium dla manifestujących się przez ludzki umysł energii i mocy wszechświata. W przypadku wierszy Brzóska od razu wiadome jest również i to, że zaklęcia i odkrycia wystawiane są przez kobietę: mę-

drczynię, kapłankę czy wróżbitkę. Te żeńskie postacie są widoczne w wierszach *Hefna w Niflheimie*, *Urowadzenie Hefny*, *Jesteśmy Solveig i Ragnar*, *Solveig i Cohkka* czy też *Solveig i przemijanie*. To właśnie z ust kobiety padają opisy głębokiego doświadczenia życia, zrozumienia dla jasnych i ciemnych stron życia w samotności lub w związku z innymi ludźmi. Nie pobrzmiwają one z jakiejś wysokiej katedry czy odseparowanego szczytu. To raczej opowieść kogoś bliskiego, stojącego nieco z boku, kogo można odnaleźć, jeśli tylko wykona się gest otwartości i gotowości na duchową prawdę.

Kobięcy głos w tomiku nie oznacza spirytualnego matriarchatu. W wierszu *Völva i Bragi* wieszczka współistnieje z nordyckim bogiem poezji i właśnie wtedy dokonuje się komunikacyjne otwarcie przekazu słowa i emocji. Samo słowo i mówienie nie są najlepszym sposobem porozumienia. To poważny problem, z którym zmagają się podmiot wierszy Brzóska. Widać to np. w wierszu *Głębia*, w którym dotyka się tematu run. Podmiot wyraźnie zaznacza swoją wiedzę w tym zakresie i nie tylko omawia poszczególne znaki runiczne w utworach, ale i wspomina o różnicach semantycznych w starym i nowym porządku ich uszeregowania. *Galdra* nie jest jednak akademickim opisem skandynawskiej prehistorii. Nawet jeśli tylko jeden znak runiczny staje się „bohaterem” wiersza, to nie oznacza to, iż uzyskamy o nim uporządkowaną wiedzę filologiczną czy kulturową. W wierszu *Isa* runa, której znaczenie można traktować jako wyraz znierucho-

mienia, jest punktem wyjścia do wyrażenia kilku wersów opowiadających o lodzie czy milczeniu. Nic pewnego z tego wiersza wszakże nie wynika, może jedynie podmiot literacki albo jakiś ezoteryk jest w stanie skonkretyzować tajemnicze obrazy i sformułowania.

Wspominam tutaj o ezoteryce, ponieważ to niewątpliwie ważny kontekst wierszy Katarzyny Brzóska, obecny już w pierwszym tomiku, a potem przyjmujący różne formy dialogowania z mistyką europejską czy antropologią Carla Gustava Junga. Od zbioru *Wyrd* przez *Godzinę Bergmana* coraz bardziej wyraźnie zaznacza się duchowa ścieżka nordycka i wywiedzione z wierzeń, mitów i sag skandynawskich motywy i obrazy. W *Galdrze* tendencja ta jest chyba najsilniejsza. Przez to zjawiają się przed czytelnikami niepokojące figury „podwójnego Księżyca” (*Nordic noir*), ptaka i progu (*Solveig i Tagelharpa*) albo Drzewa, Króla i Królowej (*Idawöll*). Być może dobra orientacja w tradycjach kulturowych Skandynawii nie jest koniecznym warunkiem do rozumienia wierszy Brzóska, ale z drugiej strony z pewnością pomaga w odczuciu pewnej aury unoszącej się na poszczególnych wizjach zbioru. Weźmy choćby motyw Yggrasila – świętego drzewa, które w mitologii nordyckiej jest symbolicznym przedstawieniem wszechświata. W tomiku Yggrasil występuje jako emanacja powszechnego ładu i porządku, czynnik organizujący każdą formę życia (*Saga o znikaniu*, *Solveig w drzewo zmieniona*, *Yggdrasil*). Brzóska odwołuje się do figury świętego drzewa nie jako elementu dekoracyjnego czy erudycyjnego swych wierszy, ale jako au-

tentycznie odczuwanej siły, z którą się łączy i od której w chwilach natchnienia otrzymuje zdolność wieszczenia i postrzegania głęboko ukrytych zależności i praw całego świata.

W *Galdrze* stale mowa o rozpoznawaniu świata, ale trzeba zauważyć, że nie chodzi tutaj o komentowanie aktualnych wydarzeń, obyczajowości czy polityki. Wiersze Brzóska bardzo rzadko dotyczą materialnej rzeczywistości czy wyglądu przedmiotów lub kondycji psychofizycznej ludzi. Jeśli już się pojawia współczesność z jej „twardością” i konkretem kształtów, to odbywa się to bardzo rzadko. Właściwie tylko raz, w wierszu *Słońce Północy*, kiedy biegunowo zestawiona została z jednej strony technologiczna cywilizacja dzisiejszego człowieka, a z drugiej żywioł pradawnego mitu i spirytualna siła żywiołów natury. Podmiot tego i innych wierszy zbioru nie zamierza przejmować się rzeczywistością egzystencji z problemami życia społecznego, nie chce komentować faktów, które zjawiają się w kulturze masowej. Wsłuchuje się za to w odgłosy nadmorskiego wiatru i opowiada historię zagubionego ziarnka piasku. Roztopia się więc na naturę. Wnika w obieg soków Drzewa i ogląda strukturę zmarzliny. Perspektywa oglądania natury – jak w wierszach *Solveig*, *Księżyc i Słońce*, *Solveig w Drzewo zmieniona* czy *Saga o znikaniu* – to podróż ocalająca i odnawiająca. Nie warto kroczyć innymi ścieżkami.

Tak konsekwentne w *Galdrze* zaznaczanie indywidualnej drogi nazywania świata odbywa się nie tylko przy udziale literackiego obrazowania. Warto zauważyć w tle wierszy obecność muzyki także wykorzy-

stującej kulturowy kontekst nordycki. Nie przypadkiem przecież niektóre z wierszy Brzóska zaopatrzone są w rodzaj komentarza czy też zapowiednika z zaznaczeniem obecności zespołów typu Wardruna czy Apocalyptic w powstawaniu utworu. W pierwszym odruchu można odczuć zdziwienie obecnością rockowych, pagan-metalowych formacji jako źródła inspiracji. Jednakże kiedy zastanowić się dłużej nad transowości niektórych partii muzyki wspomnianych grup i uprzytomnić sobie, o czym są teksty ich utworów, inspiracja staje się bardziej zrozumiała. Znając typ twórczości wzmiankowanych skandynawskich grup muzycznych, można traktować poezję słupsko-nordyckiej poetki jako formę dialogu z treściami wyrażanymi na scenie. Jest to oczywiście specyficzna odpowiedź, bo pozbawiona warstwy muzycznej jakże silnie oddziałującej na emocje. Propozycje Brzóska działają inaczej. Zachęcają do namysłu i rodzaju medytacji, w których doświadczenia nie są tak mocno zależne od rytmu czy melodii. Zarówno jednak w twórczości Wardruny, jak i pomorskiej poetki Yggdrasil, Ragnarok czy Kvitavn zajmują ważne miejsce, świadcząc, że i dzisiaj mity Północy wciąż są żywotne.

Otwartość na nadchodzącą przyszłość jest zresztą widoczna w ostatnim wierszu zbioru. *Lot na Północ* pokazuje, że dawny styl myślenia podmiotu zmienił się. Nordyckość nie jest już obcością, zimnem czy surowością. W optymistycznym akcie wyznania Brzóska zaznacza, że Północ „jest jak dryf”. Nic tylko rozłożyć skrzydła wyobraźni.

DANIEL KALINOWSKI

W SZĘKBIE ZA DOMŌCĄ SWŌRKA

Talérz mùłòw z zòsã je coròz barzi rôd sztëlowónym mùłtëchã na Kaszëbach i na całim Pòmòrziem. W restauracjach we Gduńskù, Wejrowie, Kòscérznie i gdzie jesz nie trafimë równak wëcygnionëch z Bòłtu swŏrków. Dlôcze?

ÒMÙLOWI MÙLTËCH

Pòrządne szlachòwanié mùsz naczac òd ùjãcò najégò jiwru, definicje. Wëdzrzy òna tak: òmùle (pòl. *omulki*, wedle systematiczi *Mytilus edulis*) – swŏrczi, co zëją w wiele mòrzach, w naszym Bòłce téz. Lëdze jedzą je òd wiedna, kò w slédnym czasie pòpët na nie rosce. Sã hòdowóné abò łowioné dzëwé. Jak szmakają? Nòblëzi mòzemë je spròbòwac, tj. fòtograf Kazmiérz i jò, w jaczis bëtowsczi restauracje. Ù nas òmùlowi mùłtëch stoji w menu pòrà lokalów. Më jidzemë do restauracje Jaś Kowalski, znóny nié le z dobrégò jestkù, ale téz z kùlturalnëch wëdarzeniów, w tim kaszëbszczich. Ji miéwca, Jòrk Rahn, òmùle pòdòwòł swòjim gòscóm leno tej-sej. Kò prawie w tim roku nen mòrsczi szmaczk wstawił do mùłtëchòwégò spisënkù na całi rok.

– Pòmalë zwëskùje swòjich lubòtników. Mëszlã, że turiscë, chtërnëch w latowim sezonie wiele do nas zazerò, téz rôd zjedzą òmùle – dolmaczi. Zarò téz rôdzi do kùchnie, gdzie widzimë, jak warzi sã òmùle. Proces bawi krótkò. Wiwar òd rib, masło, smiotana, zelony pieprz a doswiòdzenié kùcharza Mòrcëna Sadowszczégò.

Ûwarzoné òmùle w pieprzowim zòsu stówiają na stół razã z biòlim winã. To szmakòwnò pòra... Na kùnc jesz pitóm, skądka restauracjò kùpiwò swŏrczi, czë to mòże nasze bòłtowé? Równak nié. Te, co më prawie mómë zjadłë, przëlecafë jaż z Chile. Jak jem sã pòtim doznòł, to nié wëjątk, ale regła – na Pòmòrziem, jak i w całi Pòlsce, lokale pòdòwają leno zagranicznë òmùle.

– Jinëch nie dò kùpic. Czejbë dało nasze, miéstné, z Bòłtu, pewno më bë je brelë, bò to doch bëłbë lokalny produkt – klarëją mie pòzni w jedny restauracje we Gduńskù.

BIZNES JE BIZNES!

Sznëkrëjącë za òdpòwiescã, dlôcz nad Bòłtã nie jémë swòjich òmùłòw, trafił jem na wëdónã w 2022 r. nòùkòwã trilogiã *Zatoka Pucka* (wëd. przez Gduńsczi Uniwersytet). To do grëpë wnet 1300 strón z artiklami na rozmajité témë – òd geòlogie, przez chemiã, do rodë. Cekawò lektura. Pròwdac, czëtającë wëdòwiznã, a bierzã sã za niã systematycznie, òd zòczãtkù, z kòzdim przezdrzónym artiklã coròz barzi a barzi móm strach, że leno zmùdzywóm czas. „Tec òmùle nie sã jedurnyma swŏrkama w Bòłce, a swŏrczi jedurnyma zwierzãtama w naszym mòrziem, za czim zajimac sã jich łowienim, chòwã” – cos pesymistycznie mie pòd-pòwiòdò. Kò w òstatnym tomie (z pòdtitlã *Aspekty świata ożywionego*) slédny tekst jakbë prawie dlò mie napiselë. Titel „Widniczi na chòwã òmùłòw” i szerok karno àutorów (Adóm Sokòłòwsczi, Rafòł Lasota, Izabela Sami Alias, Joana Pilczëńskò, Macéj Wòłowicz) jawi sã dosc nòdzejno.

Jak sã òkazëje, w latach 2009–2012 mielë më na Kaszëbach òmùlowé farmë. Pròwdac leno eksperymentalné, kò równak farmë... Ùsadzëlë je òceanolodzë z GÛ. Dwie w Pùcczim Wikù i jednã krótkò Sopòtu (Gduńskò Hòwinga). Dlò òmùłòw badërzë przërëchtowelë specjalné grëbë pòwrosła. Na dole trzimónë przez mòcnë balastë, wëzi przez pòdwòdnë

Omùle z Chile

bòje (2,5 m pòd rówizną mòrza). Pònarwë òmùłów, jaczi ùchëczowałë sã bez pòmòcë człowieka na pòwròsłach, bëłë dzëwë, tj. pòchòdzëlë z rodnëch pòpùlacjów, co żëją w Bòłce. Nòwiãkszo całownò masa swòrków docygała pò dwùch latach, pòtemù rost masë sã kùnczi abò nawet jidze òna w dół. Na jeden mèter pòwròsła dwalatnò chòwa dòwała òd pól do wëzi pòłtora kilo òmùłów. Wedle badérów to òznòczò, że w kaszëbszczich wòdach je dosc jòdë (planktonu) dlò mòrszczi chòwë. Tej dlòcz òd te czasu nie pòwsta ù nas żòdna kòmercyjnò farma?

W artiku je i na to òdpòwiesc. Badërzë prawiã jasno: nasze òmùle to pigmeje! Handlowò dłużawa ti swòrczi zaczinò sã òd 3,5 cm. Na pòwròsłach eksperymentalnëch farmów do taczì wiòlgòscë rosłë leno dwa na tësãc òmùłów. Jak wërechòwelë, to za mało, żebë interes lónowòł. Nawet czejbë mniészë przedawac na jòdã dlò rib, i tu szëkac dodòwkòwëgò zwëskù, i tak wiãcy dëtka włożimë, jak wëcygnimë. A biznes je biznes. Taczë małe wëmiarë to spròwka bòłtowi wòdë. Je òna za mało słonò. A czim wiãcy solë, tim wiãcy tle- nu. Dlò przërównaniò, zasolenië w Bòłce je piãc razów mniészë jak w swiatowim òceanie. To mò cësk na wiòlgòsc mòrszczich zwierzãtów, w tim òmùłów.

A MÒŻE RÓWNAK Sã DÒ?

Nié, na kaszëbszczë swòrkòwë akwakùlturë, co przedajã bòłtowe òmùle do lokalnëch restauracjów, ni mómë żòdny szansë. Artikel z trilogie nie dówò na to nòdzeje. Tec na gwës? Nijak nie chcã sã na to zgòdzëc i dac so ju pòkù z tim swòrkòwim szlachòwanim. Mòże terò, pò nòukòwim teksce, brëkùjã doradë lëdzy, co z mòrzã, tim Wiòldzim i Malim, mają do ùczinkù òd pòkòleniów, co jich znanië mòrszczi rodë je tradycyjné, pòchòdzy òd tatë, wùje, starka, prastar-

ków. Jo, nòlégò jachac na Nordã, do kròjnë Rëbòków. Mój drëch z Jastarnie, Riszu Struck, w telefòniczny gòdce nadpàkò cos ò jednym czekawim człowiekù, chtëren mòże pòmòc. Chòc z Bëtowa do Jastarnie droga, tej-sej òbònionò nabledłima sztopama, bawi kòle dwùch gòdzënow, znajã, że mùszã gò spòtkac, bëlno pògadac. Osoblëwie, że nen człowiek to mèster kaszëbszczëgò jestkù.

Piotra Lizakòwsczëgò chùdzy jem nie znòł. W Jastarnie mò małi króm i salã, w jaczi rëchtëje jestkù i w jaczi mòżna ù niego pòznac techniczi tradycyjny kùchnie. Witómë sã w krómie. Na pòlëcach widzec biksë i słojiczi z mòrszczima szmaczkama. Na przëwitanië Pioter nachilò sã nad czim, a zarò dówò mie do spròbòwaniò sztëczk małi rëbë. To bretling, pò pròwdze anszua òd bretlinga. Grëzã. Szmak mòcny, mòrszczi, czëc dobrã doprawã. Ju wiëm – jezlë chto mò mie dac nòdzejã w mòji sprawie abò z ni wëlëkòwac, to prawie je to Pioter.

ANSZUA NIÉ LENO Z SARDELÓW

Nim bådã pitòł ò òmùle, chcã zmądrzëc, co sã dò, ò bretlingòwim anszua. Wedle mie mòglòbë sã stac naszim ekspòrtowim produktã, nie bãdzemë sã sromac. Kò brëkùje szerszi reklamë.

– Dozdrzeniwò przez òsmë miesãców we wiòldzim bünkrze, tu, na pòłostrowie. W grëbim bëtonie je całi czas ta sama temperatura, tj. 8–10°C. To dówò kòntrolowac całi proces – òpòwiòdò Pioter, a pòkazëje miechë z solã, co jã weznie do ùsadzeniò nowi pòrcje anszua. Ta bådze fertich za òsmë miesãców, razã kòle tonë.

Pioter wspòminò téz, że znóny pòlszczi gazëtnik òd jestkù, Ròbert Makłowicz, miòł szkalowac ùdbã rëchtowaniò anszua z bretlingów.

– Wedle niego prôwdzëwë anszua je leno z sardelów – dolmaczi jastarnik. Kò Pioter cwièrdzy, że gazëtnik ni mò prôwdë. Na dokòz, że piérwi anszua rëchtowëł téz nad Bòłtã, pòkazëjë stòri heft. – Pòchòdzy z Pùcka, z familie mòji białczy. Data 1840 rok – klarëje.

Przëzëróm sã, pò prôwdze na jedny kòrtce prosto stoji, jak ùsadzac anszua òd bretlinga. To òznòczò, że to jestkù je znónë na Kaszëbach nòmni 185 lat!

Rozmieją, że w spiérce z Makłowiczã Piotrowi nie jidze leno ò prôwdã, ale téz ò kùcharskã tczã, ùznanië, że Piotrowë mòltëchë sã wërosłë na nordowim spòdlim, że nie brëkùje krëc sã za lżã, znò prôwdzëwã wòrtncosc swòji jastarniczi, rëbacczi, kùlinarny spòdkòwiznë. Jò pò jegò anszua móm legòtã na jinë jestkù a'la Lizakòwsczi, np. na ksynë, to je flaczci òd wãgòrza. Nié dzysò jednakò, mòze pòstãpnym razã, mòze czedë. Tec dzysò ò pòtrzëbnë do ksynów produktë je cãzkò. Terò móm jesz do próbòwaniò sledza i wino z dzëwi rózë. Nen napitk je dokazã, że nawet inwazyjny gatënk, bò taczim je ta dzëwò, chińskò rózã, co dzys mò òbrosłë całą Èl-skã Kòsã, mòze bëc spòdlim dlò nowi lokalny kùlinarny tradicje.

Jestkù a czekawë pòwiòdanië o jastarniczi kùchnie spròwiò, że zabiwóm, za czim jem tu przëjachòł. Wnym Pioter zaczinò wdarzëc ò swòjim pierszim lokalu z regionalnyma mòltëchama, jaczi òdemkl w 2007 r. Prawi ò szpajze, ò krze òd silwerlaksa a... ò òmùlach. Czëjącë to slédnë słowò, jem òdeckł w ti ale chwilë. Zòs jem doma, zaczinóm pëtac, ò jaczich òmùlach gòdò.

– Jidze ò te nasze, bòłtowé, òmùle? – chcã pòcwièrdzeniò.

– Jo, prawie gòdóm ò naszich – przëstojiwò Pioter, a docygò: – Nasze téz rosã nawet do 5 cm, kò trafi sã jedna tak wiòlgò i całë pòkòlenië malińczich. Jò je bròł òd rëbòków. Czej òni stòwają netë na bańtzi, to wiedno òmùle sã w nie hòknã. To pòtim dlò rëbòków òdpòdczi, jaczé sã wëszmërgiwò. A jò òd nich je bròł – prawi Pioter. Wedle niego docë wiòldzich bëło nawet 10–15%, co je wiele, wiele wiãcy jak z eksperimentalnëch farmów.

– To znaczy, że równak mòzëmë dobëwac kùlinarnë òmùlë òd rëbòków!? – nòdzejno pitóm i rojã ùdbã stwòrzeniò firmë, co bådze òdbiëra òmùle/òdpòdczi òd rëbòków, segregòwa je i przedòwa nadmòrsczim restauracjom.

Pioter jednakò cziwò głowã.

– Nié baro, bò dzysò rëbòkóm płacã za nieòwienië. Òstalë wërugòwóny z mòrza. Nie bådze òd kògum brac nëch òmùłów. W naddòwkù grunł je niszczone òd kòpaniò pòdmòrsczich gawr dlò gazu niedalek Rëwë. Gãstò solanka mò òdcãtë tlen. Òmùle cerpiã jakno pierszé – stëdzy Pioter, ale zarò doszmërgò: – Równak jem dbë, że mómë szansã na kòmërcjalizacjã dobiwaniò òmùłów. A czejbë szło to razã z naszima krewetkama, jaczich doch sã jesz nie łowi, to bë szło jesz lepi.

Pioter bòłtowé òmùle pòdòwòł w swòji restauracje. Sygało jich dlò wszëtczich, co mielë na nie òskòmã.

Czej gòdka robi sã coròz barzi czekawò, mùszimë jã kùnczëc. Kòzdi mò swòje terminë. Jem gwës, że nòlëgò do ni wrócëc, nié leno z leznoscë òmùłów. To, czegò jem sã doznòł w jich sprawie w Jastarnie, dówò nòdzejã. Mòze równak nie je gwësne, że do kùńca swiata bãdzëmë jedlë swòrczi przëwiozłë z daleka.

Pò wróceniem do Bëtowa zwòniã jesz do Andrzejã Lemańczika, chtëren je zastãpnikã Przëdnëgò Szpek-tora Mòrsczëgò Rëbaczeniò. Pitóm ò mòzłëwòtã legalnëgò łowieniò òmùłów w naszym mòrzu.

– Na Bòłce dragòwanië, to je cygnienië pò dnie dradzji, je zakòzónë. Kò zbierac pòd wòdã rãkama mòzna – prosto klarëjë.

Wiëm, że do Jastarnie mùszã jachac jesz ròz, kò pewno ju na jesëń, pò sezonie.

* * *

Pòrà dni pò òdwièdzeniem Jastarnie zwòniã do Piotra, cos dopëtac do tekstu. Je pòrà minut pò gòdzënie dziewiãti. Kò Pioter robi w kùchnie ju òd szòsti. Jò notëjã, a òn òdpòwiòdò, rëchtëjącë jestkù, co pò pòłnim bådze pòdónë dlò wiòldzëgò karna. Gòdómë na rozmajitë témë, ò òmùlach téz. W jedny chwilë Pioter pitò:

– Prawie stojã kòle stołu, a za mnã co? – Jò ni móm pòjãcò. – Gròp z naszima mùlama...

P.D.

ÒDJ. K. ROLBIECZI

PÒDOBNY, KÒ TO NIÉ MAJEWNIK

Nawet lajik rozmieje pòznac, co majewnik, a co majewi dwałëst. Pròwdac to krewniòcë i na pierszi, nié baro bòczny, wzér mòzëmë sã zmilëc.

Majewi dwałëst *Maianthemum bifolium* je pòłbratã wiele barzi pòpùlarnégò ù nas majewnika *Convallaria majalis* (pòl. konwalia majowa). Jeden a drëdzi je niewiòlgã bëlëną, co ròd rosce w grëpach w lasach, twòrzacë nòniższã zelonã wiòrztã. Òbëdwùm téż matka roda ùsadzëła szeroczë lëstë z òstrim kùnòszkã. Na dodòwk òbëdwa mają niewiòldzë biòlë kwiòtczi, jaczé sã jinaczã z piersza w zeloné, a pòtim w czerwioné niewiòldzë jagòdë. Bë bëła tej leżnosc, zëbë je pòmilëc.

Kò sygnie niewiele, zëbë bez jiwru òdròżnic òbëdwa gatënczi. Lëstë majewégò dwałësta wëchòdają z łòdizczi, kòzdi z òsobny. A ù majewnika lëstë (pòrama) jidã prosto z chłãda. Majewi dwałëst mò téż jinë kwiatë, co nie szlachùją jak ù majewnika za malinczi-

ma zwònkama. Òdemklë płatczi pòkazëją całë swòje bënë, z jaczégò na wszëtczë stronë sztopòrczã szterë pracëczi. Sã tak wëstawioné, że wierã mùchòwczì, co przelatëją na kwiòtczi, mùszã chòc le jeden còrnac, bò jinaczi nie dónã głãbi w kwiòtk. Przë ti leżnoscë jich całã òstónã sëpniãtë piskã. Pròwdac roscëna rozmieje sã mnozëc téż bez òwadów, je samòpisznò.

Majewi dwałëst, chòc je pëszny, òsoblëwie, czëj ùsadzywò całë plachce lasnégò diwana, to równak trëje. I to kòzdi dzël roscënë, òd kòrzenia przez lëstë do jagòdów. A to wedle sapòninów, tj. karna òrganicznych zwiãzków rechòwónëch do glëkòzydów. Sapòninë, co mòżna zgadnac pò pòzwie, twòrzã w wòdze pianã jak mëdło (*sapo* w łacëznie to prawie mëdło).

P.D.

Majewi dwałëst ròd rosce w najich lasach. Tegò më trafilë w piãkny dãbrowie, co sã kòscërzi nad jezorã Jelëni pòd Bëtowã.

Klëka

Ó SZEFCE W BËTOWSCZIM MÛZEUM

W pòrtretowi zalë Zòpadnokaszëbszczégò Mùzeùm w Bëtowie 9 czerwińca bëła promócjò ksążczy dr. Łukasza Zòłtkòwuszczégò pòd titlã *Pomiędzy etnografiã a dramaturgiã. Twórczość Pawła Szełki*. Wnetka dwagòdzinné pòtkanié pòprowadził dr Dariusz Majkòwsczi. Óbczas wëdarzeniò gòsce mielë leżnosc zadawaniò autorowi dokazu pitaniów ò zëcë a ùtwòrstwò przëdnégò heroja pùblikacje – fòlkloristë, etnografa, dramatopisarza, muzykańta, szkòlnégò a spòlëznogégò dzejarza ze Strzebielëna. Órganizatorzë przërëchtowalë téż dzël artisticzny, jaczi mógł òbzerac przed samã rozmòwã, a òdpòwiedzalnë za niégò bëło karno Blòs le tuńc, co dzejò kòl Gminowégò Óstrzòdka Kùlturë z Tëchómia.

Ksążka je skùtkã doktorsczzi robòtë Łukasza Zòłtkòwuszczégò, jakã òbrònił na Pòmòrszczi Akademii w Slëpskù. Ósta wëdònò bez Kaszëbszczi Institut i Zòpadnokaszëbszczë Mùzeùm w Bëtowie w òbrëmim serie Studia z dziejów literatury i kultury Kaszùb i Pomorza (jakò ji tom III).

25-LECIE ROCZNIKA „NASZE POMORZE”

Ni ma wiele mùzeów, jaczé mògã sã pòchwalëc czãdnikã ò tak dłudzi tradicje jak „Nasze Pomorze” – kò ten rocznik Zòpadnokaszëbszczégò Mùzeùm w Bëtowie ùkazywò sã ju òd 25 lat. Z ti leżnoscë 11 czerwińca òdbëło sã w sedzbie ti kùlturalny placówczzi pòtkanié tikającé sã zòczãtków pismiona, dze głòs zabieralë

lëdze z nim sparłãczony, tj. Tomòsz Semińsczi i Macëj Kwaskewicz z redakcjowégò karna, a téż prof. Daniël Kalinowsczi i prof. Cezari Óbracht-Prondzyńsczi, nòleżnicë jegò nòùkòwi radzëznë.

Rocznik Zòpadnokaszëbszczégò Mùzeùm w Bëtowie òstòł pòwòłony w 1999 rokù. Jegò pierszi numer ùkòzòł sã w 2000 rokù i bëł namieniony w całoscë prawie bëtowsczëmu mùzeùm. Fòrmùła pismiona je równak szerszò. Redakcjò nadała wszëtczim zesziwkóm pòzwã „Nasze Pomorze”, bò to òpisëje z geògraficznégò pòzdrzãtkù przedmiot zainteresowaniów wespół-twòrców czãdnika. Pismo powstało z brëkòwnotë regionalnégò medium ò pòpularizatorszczim òglowòkùlturòwim charakterze, gdzie je plac na zamkòsc przërëchtowónã tak przez badarów jak przez amatorów.

Wszëtczé numrë rocznika „Nasze Pomorze” mòze nalezc na starnie bëtowsczczégò mùzeùm: <http://muzeumbytow.pl/pomorze-rocznik-muzeum-zachodniokaszubskiego-bytowiel/>

HISTORICZNY WËSTÓWK Ó RODZE VON KEYSERLINGK WE WEJROWIE

„Twój dom jest tam gdzie zaczyna się Twoja historia – Dzieje rodu von Keyserlingk w Wejherowie 1796–1945” – to titel wëstawë, jaczi ùroczyłë òtemkniacé òdbëło sã 12 czerwińca w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie. Óbczas wernisażu bëłë bëtny nòleżnicë i nòleżniczczzi rodu razã z hrabiã Gùstawã von Keyserlingk – ju slëdnym biwszim mieszkańcã pałacu. W wëdarzenim ùczãstniczëła téż kònsul Niemieczi we Gduńskù, Diane Ròhrig.

W miono Starostë Wejrowszczégò Krëzu mòwã wëgłoszëła nòleżniczka zarządu krëzu, Alicjò Skwarło. Zëndzenié ùbòkadnił, przërëchtowóny bez profesorów Mùzyczny Akademii miona Stanisława Mòniuszczi we Gduń-

skù, kòncert pieszniów, jaczé skòmpònowòł slëdny miëwca (dziedzëc) pałacu – Heinrich Keyserlingk (1896–1945). Mùzycznë ùsòdzczi wëkònalë sztudërczi III rokù Wòkalno-Aktorszczégò Wëdzëłu ti ùczbòwni: Nataliò Statkiewicz, Kinga Pòjnar i Dariò Wasiluk, przë towarzeniu klawiru, na jaczim gròł prof. dr hab. Piòter Nowicczzi. Wstãpné słowò przed tą mùzycznã czestã wëgłoszëła prof. dr hab. Witòsława Frankòwskò.

Wëstòwk mòzeta zwiedzac do kùńca latoségò rokù.

PRZERËRK KASZËBSZCZICH TUŃCÓW W ZAGÓRZËCË

W Spòdleczny Szkòle miona Zjednóny Èuropë w Zagòrzcë 30 maja òdbëła sã piãtò edicjò „Przezërkù kaszëbszczich tuńców”. Hònorowima gòscama przezërkù bëłë: senator RP Kazmiërz Kleina, pełnomòcniczka Pòmòrszczi Wòjewòdë ds. Nòrodnëch a Etnicznëch Miészëznów i téż wiceprëdzniczka Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò, Karolëna Keler, wicewòjt Gminë Damnica, Paùel Lewandowsczi, samòrządòwcowie, przedstòwccë kùlturë, a téż direktorzcë szkòłów w Damnie i Damnicë.

Gòsce rozegracje razã ze szkòłowã spòlëznã, jakò ùczci sã kaszëbszczégò jãzëka, jich starszima a mieszkańcama òkòlëcznëch wsów z pòdzywã òbezdrzelë bòkadnã programã przërëchtowónã bez gòspòdarzi – Spòdlecznã Szkòlã w Zagòrzcë pòd czërënkã ji direktora, Ròberta Nowaka, a szkòlny kaszëbszczégò Małgòrzatë Lesniańsczi, a téż inspirëjącé w mòdërnym òdsłonië kaszëbszczë tuńce, jaczé przërëchtowalë szkòlne Aleksãdra Gliwa a Małgòrzata Mòdzelewskò ze szkòłów w Damnie i Damnicë. Gòscynnie wëstãpilë téż ùczniowicze ze Specjalnégò Óstrzòdka Szkòłowò-Wëchòwawczégò miona Pòlsczich Marënarzów w pòspòlnym kaszëbszczim tuńcu kòwól.

Senator Kazmiërz Kleina w swòji przemòwie òkòzòł wiòldzë ùznanié dlò strzodowiszczã, jaczé dozërò tradicje Kaszëbów, a téż pòdczorchnãł stolëmny wkłòd codniowi robòtë z młòdziejnã dlò dobra Tatczëznë.

TIKAJĄCÉ SĄ HISTORIE PÓTKANIÉ W BANINIE

Ódbëło sã ju piąté zéńdzenié w óbrëmim przërëchtowónégò bez banińszci part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô cyklu pòd titlã „Uniwersytet dla każdego w Baninie”. Tim razã do Zalë Kulturé w Baninie bëłë przëszli historice: dr Michôł Hinc a Adóm Lubòcczi – robòtnicé Múzeum Kaszëbskò-Pòmòrszci Pismieniznë i Múzyczi we Wejrowie – jaczi przëbliżëlë pòstac prof. Gerarda Labùdë (jednégò z nôbëlniejszych mediewistów a wòznégò kaszëbszczégò badërë i dzejarza, jaczégò miono mò jedna z banińszczich krzizówk), a téż òpówiedzelë ò swòji nowi, dwùtomòwi a dëbel-tjãzëkòwi, pùblikacje *Dzieje Kaszubów / Dzeje Kaszëbów*. W czasu zéńdzeniô gòsccë mòglë zadawac pitania tikajacé sã historicznëch czekawinków i procesu pisaniô dokazu, a òkróm tegò mielë leżnosc òtrzymianiô àutorszci dedikacje na swòjim egzemplarzu ksążczci.

Àutorzë pùblikacje mają starã òpisowac nówòznieszé wëdarzenia z pòzdratkù Kaszëbów. Nie je to tej pòlitycznò historiô, bò panownicé, wòjnë i tpzw. wiòlgò pòlityka pòjòwiają sã w tëch ksążkach leno jakno spòdlé do pòkòzaniô kawłów spòlëznë. Nie je to tej historiô Kaszub, ale jich mieszkanców – Kaszëbów. Spòlëznowò historiô je blëszszò òdbiërcóm, bò tikò sã òna najich przòdków, jich zëcégò, jiwrow, redotë, jiscënków. W taczci formie ùdostónò je zamklosc pùblikacje.

„ŚPIEWAM, BO LUBIĘ” – WARKÓWNIE KASZËBSZCZICH PIESNIÓW W KARTUZACH

W Kaszëbszczim Múzeum miona Frãcëszka Trédra 7 czerwińca rëgnãłë warkównie kaszëbszczich piesniów pòd titlã „Śpiwam, bo lubię” – pòd czerënkã (a ùchã) Joanë Gòstkòwsczi

Óbczas warkówniów bëtnicë a bëtniczczji zajimają sã kaszëbsczim tradicjowim repertuarã. Spòdlim do te sã m.jin. piesnie z fònograficznëch zbierów PAN, ze spiëwników òpròcowónëch bez kaszëbszczich etnografów a fòlkloristów XX stolata, a téż z włòsnëch materialów prowadzacý warkównie. Ókróm nòuczi spiëwów zajmë òbjimną robòtã nad emisją òtemklégò, nòtërnégò gòosu, robòtã z całã, dikkjã a artikùlacją. Óbczas zajimów lektòrka zagwësniwò téż ùczãstnikóm wiédzã ò spòdłowëch reglach pisënkù a słowiznie kaszëbszczégò jãzëka.

Joana Gòstkòwskò to Kaszëbka, jakò m.jin. je artystkã, etnologã, architektkã, wëspòlùsòdzczeniã i wiceprëdniczkã Stowòrë Trójwiejska. Ód pònad 15 lat zajimò sã pòlskã tradicjowã mùzykã – jakno spiëwòrka, mùzykantka, tancòrka a animatorka. Badërëje i rekòstruujëje kaszëbskã mùzykã na spòdlim m.jin. archiwálnëch nagraniów i ùczacé sã ji òd nòstarszich mùzykantów.

Projekt òstòł przërëchtowóny bez Stowòrã Drëszë Kaszëbszczégò Múzeum w Kartuzach, a ùdëtkòwiony je bez Kartëszci Krëz.

XV EDICJÒ KÒNKÛRSU „KASZUBI WCZORAJ I DZIŚ”

W Widowiszczowi Zalë miona Lubòmira Szopińszégò w Kòscërznie 12 czerwińca òdbëło sã ùroczësté wrãczenié nòdgradów dobiwcom XV edicje kònkùrsu „Kaszubi wczoraj i dziś”, przërëchtowónégò bez Múzeum Kòscërszci Zemie miona dra Jerzégò Knybë. Latosò edicjò bëła namienionò prof. Jerzémù Sampòwi – bëlnémù lëteraturòznajarzowi, fòlklorisce a kaszëbszczémù dzejarzowi, jaczi je Patronã Roku 2025 w Kaszëbskò-Pòmòrszczim Zrzeszeniim.

W kònkùrsu wżãło ùdzël 143 szkòlòków z klas VI–VIII z 31 spòdlecznëch szkòlów pòmòrszczégò wòjewództwa. Nówiãkszą zwënëgã òdnieslë ùczniowie Zrzeszë Szkòlów miona Jana III Sobieszczégò z Brzëzna Szlachëcczégò, dobiwajacé jãz trzë place wëstrzòd sztërzëch nówëszich. Dobiwczëniã I placu òsta Nataliò Swiãtk-Brzezińskò [pòl. Świątek-Brzezińska] z Brzëzna, II plac zajął Karól Cupa ze Spòdlec-

ny Szkòlë ze Swòrów, a III – Juliò Kamińskò (z Brzëzna). Czwiòrti mòl dobël Wiktor Żarszci (tëż z Brzëzna Szlachëcczégò), piãti – Ernest Bronk ze Spòdleczny Szkòlë w Załakòwie, a szòsti – Agata Meyer ze Spòdleczny Szkòlë nr 4 w Kòscërznie.

Óbczas rozegracje prelekce na témã zëcégò a ùtwòrstwa prof. Jerzégò Sampa wëgòsëlë nòlëcznicé kònkùrsowi kòmisje: prof. dr hab. Tadeùsz Linkner a dr Barbara Ignacuk [pòl. Ignaciuk]. Dobiwczë kònkùrsu dostalë gratulacje i nòdgradë m.jin. òd przëdnicza Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô Jana Wërowińszégò, przëdniczczji kòscërszczégò partu KPZ i radny pòmòrszczégò wòjewództwa, Bëatë Jankòwsczi, direktòrczi kòscërszci Delegaturë Pòmòrszczégò Kùratorium Pòuczënë, Joanë Sawczin [pòl. Sawczyn], zastãpcë bürmëstra Gardu Kòscërzna, Tomasza Szalë, a prof. Tadeùsza Linknera – przëdnicza kònkùrsowi kòmisje.

Kònkùrs òbjãł hònorowim patronatã Pòmòrszci Kùrator Pòuczënë i Przëdny Zarząd Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô.

Wszëtczim bëtnikom a bëtniczczóm kònkùrsu dzãkujëmë za ùdzël i zaangazowanié, a dobiwcom sernno gratulëmë. Ju terò ròczimë do pòstãpny edicje kònkùrsu „Kaszubi wczoraj i dziś”!

ZDRZÓDŁO A ÒDJIMK: PROFIL FB
MÚZEUM KÒSCËRSZCI ZEMIE
M. JERZÉGO KNYBË

50. JUBILEÛSZOWÒ EDICJÒ WDZYDZCZÉGO JÒRMARKÙ

Nówiãkszò na Kaszëbach fòlkloristicznò rozegracjò, tj. Wdzydzczci Jòrmak, òdbiwò sã na terenie nòstarszégò w Pòlsce múzeum na wòlnym lëfce: Múzeum – Kaszëbszczégò Etnograficznégò Parkù miona Tëdorë i Izydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach. Latos wdzydzczë múzeum ròczni na wëdarzenié w dniach 19 i 20 lëpińca.

Óbczas wëdarzeniô lëdowi ùtwòrcë, rãkòdzelnicë, rzemiãsnicë i artiscë prezentëją na spòdlu múzeálnëch ekspòzycjów swòje spòsobnosccë i wëtworë, téż prowadzacé bëlné pòkazë i warkównie. Na całim rëmie múzeum

mdą téż gastronomicznę stojiszca ze smakowitima regionalnyma pòtrawama z Kaszub, z rozmajitých nòrcékòw Pòlszczi, a téż Èuropè. Wèdarzeniu towarzą kòncertè dôwny i mòdernity mùzyczci, wèstàpè karnów piesnie i tuńca, regionalnèch kabaretów a teatrowé pòkòzczi.

ÒDJIMK: DARIUSZ ZARÀBA

ÒDKRÉCÉ TÒFLÈ IZABELLÈ TROJANOWSCZI

W niedzielà 8 czerwińca, òbczas dérowaniò 54. edicje „Rodny Mówè” w Chmielnie, kaszèbszczi dzejarze, szkòlny kaszèbszczégò jàzèka i samòrzàdòwcowie ùtczèlè Izabellà Trojanowską, ùroczešto òdsłoniwajàcè tòflà, co ją ùpamiàtniwò. Ùdbòdòwca i inicjatorà ùsòdzeniò ùwdarziwajàcy Trojanowską tòblècè bël ùczàcy sà òd ni gazètniczégò warkù Èùgeniusz Prèczkòwsczi, przèdnik Radè Strzòdkòwèch Partów KPZ. Tòflà pòswiàcył ks. Jón Perszòn, a òdsłonił: Èwa Gòrskò, Edita Klasa, Kazimierz Klawitter, Michòł Melibruda (wòjt Chmielna), Èùgeniusz Prèczkòwsczi a przèdnik Kaszèbskò-Pòmòrsczczégò Zrzeszeniò Jón Wèrowińsczi.

Izabella Trojanowskò bèła gazètniczka, zdrèszonà z Kaszèbama a Pòmòrżim (robiła m.jin. w gazetach „Dziennik Bałtycki” i „Głos Wybrzeża”), i téż przèdną redaktorkà czàdnika sztudérów i młòdi inteligencje „Kontrasty”. W rokù 1963 redagòwała pierszè numrè „Biuletynu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, jaczi pòzni przèstòlcył sà w pismiono „Pomerania”. W 1981 rokù bèła zastàpiòczkà przèdnegò redaktora czàdnika „Samorządnośc” (òrganu „Solidarnoscè”). Pùblikòwała w wiele jinszych pismionach, taczich jak „Kotwica”, „Ziemia i Morze”, „Kaszèbè”. Trojanowskò bèła wielelatną nòlèzniczka Kaszèbskò-Pòmòrsczczégò Zrzeszeniò, włącziwajàcè sà mòckò w robòtã swòjégò gduńsczczégò partu a téż przèdnegò zarzàdu KPZ (w barò dràdżich latach 1980–1983 bèła jegò przèdniczka).

POZNALIŚMY LAUREATÓW POMORSKIEJ NAGRODY MUZEALNEJ

Nagrody dla najciekawszych wydarzeń i projektów w pomorskim muzealnictwie wręczone zostały po raz jedenasty. Tradycyjnie kapituła przyznała trzy rów-

norzędne nagrody główne, ale także dwa wyróżnienia. Zwycięzców poznaliśmy podczas gali zorganizowanej 9 czerwca 2025 r. w Nowym Muzeum Sztuki NOMUS w Gdańsku.

Pomorskie Nagrody Muzealne są przyznawane [...] z inicjatywy Oddziału Pomorskiego Stowarzyszenia Muzealników Polskich przy wsparciu samorządu województwa pomorskiego. Głównym celem jest prezentacja najciekawszych i najważniejszych wydarzeń i zjawisk muzealnych realizowanych każdego roku w naszym regionie: wystaw, programów edukacyjnych, projektów badawczych oraz publikacji.

– Pomorskie Nagrody Muzealne są okazją do podsumowania tego, co działo się przez ostatni rok w muzealnictwie pomorskim. Jest to dla nas bardzo ważny moment. Możemy się wtedy przyjrzeć temu, co się wydarzyło w naszych muzeach oraz co się w nich zmienia – mówi Anna Sujecka, prezeska Oddziału Pomorskiego Stowarzyszenia Muzealników Polskich. – Dziś muzealnicy już nie tylko organizują wystawy czy przygotowują ich katalogi, ale także prowadzą działania promocyjne i aktywizujące, które jednoczą społeczności lokalne wokół kultury.

W tym roku do konkursu zgłoszono 26 projektów z 16 muzeów reprezentujących niemal całe Pomorze. Do konkursu aplikację złożyły muzea m.in. z Gdańska, Gdyni, Kartuz, Malborka, Pucka, Słupska, Sopotu, Wdzydz oraz Wejherowa. Ostatecznie zwycięzców konkursu wyłoniła kapituła, w której skład weszli reprezentanci Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, Uniwersytetu Gdańskiego, Stowarzyszenia Muzealników Polskich oraz innych branżowych stowarzyszeń i mediów.

Decyzją kapituły laureatkami Pomorskiej Nagrody Muzealnej za rok 2024 zostały:

- Ewa Gilewska i Małgorzata Dubasiewicz (Muzeum Narodowe w Gdańsku) za wystawę czasową „Chełmowskiego wszechświat wyobrażony” prezentowaną w Oddziale Etnografii MNG,

- Bogusława Tartakowska i Agnieszka Kłys (Muzeum Stutthof) za publikację *Była raz królowa mała. Bajka kaszubska ze Stutthofu*,

- Monika Krzencessa i Agnieszka Baclawska-Kornacka (Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku) za wystawę czasową „Las. Schronienie ofiar/Kryjówka zbrodni”.

Dodatkowo, przyznano dwa wyróżnienia, które otrzymali:

- Dorota Nahajowska, Beata Nieczyporowska, Janusz Piwowarczyk, Wojciech Ronowski, Patryk Klein i Przemysław Węgrzyn (Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku) za konserwację, remont i modernizację Żurawia – oddziału Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku wraz z utworzeniem nowej wystawy stałej „Żłoto za zboże. Morska potęga Gdańska”,

- Joanna Grochowska, Kamila Tucholska i Roman Drzeżdżon (Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w Pucku) za wystawę stałą „Wirtualne Muzeum Rybackie Józefa Budziszka”.

Od samego początku patronem i fundatorem nagród finansowych jest Marszałek Województwa Pomorskiego. Wartość głównych nagród dla każdego ze zwycięskich projektów wynosi 15 tys. zł.

ŹRÓDŁO:

POMORSKIE.EU/MARCIN SZUMNY
FOT. ŁUKASZ TOKARCZYK / UMWP

PRZEGLĄD PIOSENKI KASZUBSKIEJ „NA KASZÈBSKÀ NÒTÀ”

W Centrum Samorządowym w Szemudzie 12 czerwca odbył się Przegląd Piosenki Kaszubskiej „Na Kaszèbskà Nòtã”. Scena sali widowiskowej gościła aż 17 zespołów, które zachwyciły publiczność swoimi autorskimi dziełami muzycznymi. Konkurs zorganizowany został przez Gminę Szemud oraz Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.

To wydarzenie było promocją lokalnej społeczności oraz niezaprzeczalnych wartości związanych z dziedzictwem Kaszub. Prezentacje „kaszubskich nut” były niezwykle różnorodne – tematycznie, muzycznie i artystycznie. Twórcy czerpali inspiracje nie tylko ze szkoły, ale także z bogactwa swojego regionu, życia rodzinnego i różnorodnych aspektów codzienności. [...]

Każdy z zespołów, który wziął udział w Przeglądzie Piosenki Kaszubskiej „Na Kaszèbskà Nòtã”, musiał:

- stworzyć i odśpiewać własną wylicznankę inspirowaną kaszubskimi nutami (minimum 3 pięciolinie tekstu),

- przygotować planszę z rysunkami ilustrującymi tekst wylicznanki,

- śpiewać tekst z jednoczesnym wskazywaniem odpowiednich obrazków na planszy przez inną osobę [...].

Konkurs oceniało jury [...]: Monika Fornalik, Aleksandra Perz, Iwona Piatowska i Lukasz Richert.

- Najbardziej raduje nasze serce, że mamy Tuchom, Miszewo, Słupsk, Bytów i wiele innych okolicznych i bardziej oddalonych placówek. Szkoły nie tylko prezentują swoje placówki, ale prezentują swój region, kultywują tradycje rodzinne i rozwijają się w języku kaszubskim – mówiła Iwona Curlej-Paszke, organizator Przeglądu Piosenki Kaszubskiej.

[...] wyróżnienia otrzymali:

- [w kategorii] wychowankowie przedszkola: Przedszkole Samorządowe „Baśniowa Kraina” w Chmielnie i Przedszkole nr 7 w Kościerzynie,

- [w kategorii] klasa I–III SP: Szkoła Podstawowa w Tuchomiu,

- [w kategorii] klasa IV–VIII: Szkoła Podstawowa im. Jana Trepczyka w Mirachowie,

- [w kategorii] dorośli: Centrum Kultury w Bytowie.

Zespół z Centrum Kultury w Bytowie otrzymał specjalne wyróżnienie i wystąpi podczas XXVI Światowego Zjazdu Kaszubów!

- Jestem bardzo wzruszony, to pierwsza edycja, a cała sala pełna, ponad 200 osób. Dziękuję wszystkim, którzy zaangażowali się w to przedsięwzięcie, moim współpracownikom, ale także nauczycielom, którzy podjęli ten trud, aby to wszystko wymyślić i przygotować – mówił Ryszard Kalkowski, wójt gminy Szemud.

Podczas przeglądu odbyła się premiera **teledysku do utworu „Szemudzkie Nuty Kaszubskie”**, [wyprodukowanego] specjalnie na potrzeby promocji nadchodzącego XXVI Światowego Zjazdu Kaszubów. [...]

Przeгляд „Na Kaszëbską Nótã” udowodnił, że kaszubska pieśń ma się świetnie i wciąż inspiruje nowych twórców. To wydarzenie jest nie tylko okazją do prezentacji talentów, ale także ważnym elementem umacniania lokalnej tożsamości i przekazywania jej kolejnym pokoleniom.

ŹRÓDŁO I ZDJĘCIE: SZEMUD24.PL

PROMOCJÓ KSAŻCZI Ó PÓLSKÓ-MIEMIECCZIM PÓGRAŃCU

W Muzeum II Światowi Wójnë (w konferencyjny zalë miona Jana Ólszewszcégò) 12 czerwińca òdbëła

sã rozmòwa, jaczi témã bëła zbiorowò publikacjã pòd titlã *Granica polsko-niemiecka na Pomorzu (1920–1939): historia – pamięć – ślady w przestrzeni*, pòd redakcją przëdnika Kaszëbszcégò Institutu w Gduńskù, prof. Cezarégò Obracht-Prondzyńszcégò.

Gòsce mielë leżnosc dostaniò ksążczy (za darmòka) i wżacò ùdzëlu w dyskùsje z redaktorã dokazu, z Michałã Matheją z Centrum Badërowaniów Miemiecczi Miészëznë, jaczë wëdało nen tom, a tész z wespółautorama publikacje: dr Karolënã Cechòrską, dr. Bartoszã Macëkòwsczim, dr. Magdalënã Sachã i prof. dr. hab. Wójcechã Skórã.

Ksążka je skùtkã badërnégò projektu, jaczi bëł realizowóny w czãdze 2021–2023 bez Kaszëbsczzi Institut, dzãka dotacje z Centrum Badërowaniów Miemiecczi Miészëznë w Òpòlu. Projekt mò za cël zbadërowanië i òpisënk procesu sztòtowaniò i fònkcionowaniò pòlskò-miemiecczi grańcë w latach 1920–1939 midzë dwùma partama Pòmòrszczi – prowincjã Pommern a pòmòrszczim wòjewództwã. Tã grańcã mòże òkreslëc mionã grańcë fantomowi abò reliktowì, stãdka tész pòstãpnym wòzным cëlã projektu bëło zbadërowanië, jaczë „znanczi” a „pòstałoscë” pò ti grańcë wcyg fònkcionëją w kulturowim kròjòbrazu Pòmòrzcégò, a tész na jaczi òrt grańca òstała w kulturowi pamiãcë mieszkanców regionu. Badërowie zajãlë sã jész spròwdzenim, czë lëdze, co zëją dzysdnia na dówny grańcë, sã tegò faktu swiãdny, a tész czë nen fakt je dozërony, czë mòże lëdze sã gò sromiã.

Projekt a ksążka majã interdyscyplinary charakter, parłãczãcë historyczny pòzdrzatk, mòlowë socjologiczne badërowania, kulturowã analizã, architektoniczny a ùrbanistyczny aspekt. W publikacje nalëzëmë baro wiele òdjimków, dokùmentów, kartów itd.

ÒDJIMK: AGNËSA STAWROSEJKÒ
[STAWROSIEJKO]

48. EDICJÓ WIELEWSCZÉGÒ TURNIÉRU GADËSZÓW – DNI REGIONALNY KULTURË NA ZÒBÓRACH

Dodóm Kulturë miona Hieronima Derdowszcégò we Wielu, Gmina Kòrsëno, part Wielë-Kòrsëno Kaszëbskò-Pòmòrszcégò Zrzeszeniò a Kòło Wieszczich Gòspòdyniów we Wielu „Pozytywnie Zakrëcone” – ròczã do wżacò ùdzëlu w zëndzenim gadëszów z Kaszub, Kòcëwiò i jinszych nòrcëków Pòlszczi, lëdowëch ùtwòrców i producentów regionalnëch produktów i wszëtczich lubòtników plestaniò. Wëdarzenië òdbãdze sã 2 i 3 zëlnika w Dodomù Kulturë we

Wielu (sobòta) a na plenerowi binie nad Wielewszczim Jezorã (niedzela).

Òkróm kònkùrsu na gòsców mdã zdałë jinszë atrakcje, taczë jak: jòrmark lëdowégò kùńsztu, warkòwnie rãkòdzelã, strefã dównëch zòbawów dlò dzeczy, regionalnë jestkù, przemarsz gadëszów i gòsców turniëru szasëjama Wielã, a tész artystyczny dzël, za jaczi mdã òdpowiedzialnë Karnã Piesnie i Tuńcã „Maceszczi” a „Kaszuby”, a tész karno „Drzëszë”.

Òrganizatorzë zdajã na zgłoszenia gadëszów i lëdowëch ùtwòrców do 25 lëpińca, a wicy informacjów mòże nalëzëc na: www.turniejgawedziarzy.pl.

Wëdarzenië òstało ùdëtkòwionë ze strzòdków Ministra Kulturë i Nòrodnego Spòdkowiznë w òbrëmim programë Nòrodnégò Centrum Kulturë „EtnoPolska. Edycja 2025”.

WEJROWSCZË MÙZEUM ZDAJE NA LËTERACCZË DOKAZË

Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie ògłosëło nabierò do XXVI edicje Òglowòpòlszcégò Lëteracczégò Kònkùrsu miona Jana Drzëzdżona.

Dokazë, jaczë rëchli nie bëłë nigdzie publikòwónë, mòże wësëlac na adres wejrowszczégò mùzeum (sz. Zamkòwò 2a, 84-200 Wejrowò) do 8 zëlnika w trzech kategòriach:

Òpòwiòdanië abò esej w kaszëbszczim jãzëkù

Pòeticzci dokòz w kaszëbszczim jãzëkù

Binowi dokòz w kaszëbszczim jãzëkù
Nen sòm ùtwòrca mòże wësãpòwac blòs pòd jednym gòdlã/pseudonimã (dokazë przesëłomë anonimòwò) i przesëlac maksymalno dwa dokazë w dwùch różnëch kategòriach kònkùrsu (pò jednym dzele w òbrëmim jedny kategòrie).

Zakùnczenië kònkùrsu i wrãczenië nòdgradów planowónë je na jesëń latoségò roku. Wëniczi mdã ògłoszonë na internetowi starnie: www.muzeum.wejherowo.pl

VII KASZËBSKÒ SPÒRTOWÒ ÒLIMPIADA

W Zrzeszë Szkòłów w Lëpùszu 11 czerwińca òdbëło sã nòwiãkszë kaszëbsczë spòrtowë wëdarzenië pn. „Kaszëbskò òlimpiada spòrtowò. Dali, chùtcci, mòcni – Spòrtowë roze-gracje w remùsowim Lipnië”.

Ju sódmi rôz Lëpùsz gòscył kar-
na z jinszych szkòłów, w jaczich ùczy sã
kaszëbszczégò jãzëka. Na miónczi szło
razã 9 karnów, jaczich przedstòwcowie
biótkòwałë sã w kònkùrencjach nawlëka-
jącëch do dównëch kaszëbsczich zòba-
wów, taczich jak:

- chòdzenië na szkùdłach,
- krãgel (kùlanië kòłowi feldzi za pòmòcã czijka),
- gùzë (precyzyjnë cëskanië knapama ò scanã – wòzny je mòl, gdzie knapa sã zatrzymie pò òdbicych òd scanë),
- pùszczòwka w Gòliata (strzëlanië z pùszczòwczã do cëlu),
- stolëmòwi kam (cëskanië lëkarskã balã na òdległosc),
- ramsczi kón (miónczi – dwie òsobë niosã trzecã, chtërna sedzy òkraczo na dëlu),
- skòczk (òdbijanië z cwiardi grunto-
winë zaòkrãglonégò sztëczka drzewa).

W paùzach midzë kònkùrencjama
dzcë a młòdzëzna mògła sã pòbawic
do mùzyczi i zjesc smakòwitë jëstkù
(popcorn, sznëka, wòrztë). Bëła to bëlnò
leżnosc do pòspólny zòbawë, spòrtowi
riwalizacje i integracje dzecy ùczącëch sã

kaszëbszczégò jãzëka w różnëch dzëlach
najégò regionu.

ZDRZÓDŁO I ÒDJIMK:
[HTTPS://ZSLIPUSZ.EDUPAGE.ORG](https://zslipusz.edupage.org)

AUTORZY KASZUBSKIEGO SŁOWNIKA NAGRODZENI

W Miejskiej Bibliotece Publicznej
im. Aleksandra Majkowskiego w Wejhe-
rowie 16 czerwca odbyła się gala wręcze-
nia nagrody Gryf Literacki 2024 (patru-
je jej Prezydent Wejherowa Krzysztof
Hildebrandt). W ramach 18. edycji kon-
kursu przyznano statuetki w trzech ka-
tegoriach: literatura piękna, literatura

popularnonaukowa, publikacja w języku
kaszubskim.

Miło nam poinformować, że w tej
ostatniej kategorii nagroda powędrowała
do dr Joanny Ginter oraz dra Dariusza
Majkowskiego za ich wspólną publika-
cję *Órtograficzno-gramaticzny słówòrz-
k kaszëbszczégò jãzëka ze wskòzama pisënkù*.

Laudację dla zwycięzców wygłosił
dr Tomasz Fopke, jej fragment publikuje-
my poniżej:

*Można by się zastanawiać, jak do tej
pory kultura kaszubska mogła funkcjono-
wać bez tej książki. Śmiem zaryzykować
twierdzenie, że dziewięciu na dziesięciu
spotkanych na ulicy Kaszubów nie wie, jak
po kaszubsku mówi się na „rzeczownik”
(jistnik), jak mówi się na czasownik (cza-
sник) albo jak na przymiotnik (znankòw-
nik). Podobny procent respondentów wciąż
nie wie, jak zapisać po kaszubsku dane
słowo, łącznie z tymi, którzy odpowiadają
za tablice z kaszubskimi nazwami miej-
scowości w gminach. Większość naszych
ziomków nie potrafi odróżnić koniugacji
od deklinacji, za to doskonale kojarzymy
inflację.*

*Ta książka może pomóc zmienić taki
stan rzeczy (poza inflacją). Warto, aby
była w każdej szanującej się bibliotece na
Kaszubach. Dla powstania tak niezwyklej
publikacji musiały spotkać się dwie nie-
zwykle osoby. I wydawca: Zrzeszenie Ka-
szubsko-Pomorskie – największa nasza ka-
szubska organizacja społeczno-kulturalna,
która posiada własne wydawnictwo.*

Zbùdowónò na barokòwi òrt w latach 1725 – 1727 Pòrtowò Bróma w Szczecënie je jedną z dwóch (òkòma Królëwsczi Brómë) ùchòwònëch do dzysdnia bróm, jaczë sã zaòstalòscã dównëch prëszczich fòrtifikacjów. Przed II swiatowã wòjnã miała òna pòzwã Berlińskò Bróma (Berliner Tor), bò prowadzëła przez niã droga ze Szczecëna do Berlëna.
Òdj. Sławòmir Lewandòwsczi

O politycznych manowcach

Czerwiec upłynął nam na powyborczych emocjach. Nie ominęły one również naszego świata. W połowie czerwca na stronach Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego pojawił się list z gratulacjami prezesa Jana Wyrowińskiego dla zwycięzcy wyborów prezydenckich Karola Nawrockiego. W sumie był to typowo grzecznościowy tekst, acz z wymienieniem kilku ważnych kwestii: pomorskich i kaszubskich korzeni prezydenta elekta, dobrych doświadczeń współpracy ZKP z kierowanym przez niego Instytutem Pamięci Narodowej czy wyrażeniem nadziei, że będzie życzliwie spoglądał na wszystkie działania dotyczące szeroko pojętego regionalizmu, kontynuując tradycyjną w tej sferze rolę prezydentów, zapoczątkowaną wiek temu przez Stanisława Wojciechowskiego.

Niestety, ów list wywołał wręcz małą burzę... Tak w publicznych komentarzach w mediach społecznościowych, jak i w prywatnych rozmowach liderzy Zrzeszenia mogli zapoznać się z całą litanią żalów, skarg, a nawet wyrazów potępienia. Rzecz jasna padały różne argumenty, ale najgłośniejsze były chyba takie, które po prostu z góry odsądzały od czci i wiary każdego, kto mógł wpaść na pomysł, by Karolowi Nawrockiemu czegokolwiek gratulować. I właśnie to zjawisko najbardziej smuci. Środowisko Zrzeszenia w swoim kodzie DNA ma od zawsze poszanowanie dla demokratycznych procedur oraz konstruktywne nastawienie wobec każdego decydenta, który może wpływać na nasze sprawy.

Nasi liderzy przez wszystkie dekady rozmawiali, dyskutowali, gratulowali i krytykowali naczelników gmin, sekretarzy PZPR, wójtów, burmistrzów, wojewodów, lokalnych i nielokalnych liderów demokratycznych już partii czy nawet ministrów, premierów i prezydentów. Najważniejsza była zawsze chęć posunięcia naszych kaszubsko-pomorskich spraw do przodu. Stąd z jednej strony nie brakowało w naszej zrzeszeniowej historii stanowisk zasadniczych: tak w czasach, gdy za krytykę władzy wzywano na dywanik do Komitetu Wojewódzkiego PZPR czy zakazywano śpiewania *Hymnu kaszubskiego*, jak i po 1989 roku, gdy ten i ów obrażony polityk potrafił mocno utrudnić życie. Z drugiej jednak wobec nikogo nie przy-

I dziś niektórzy są zadowoleni z demokratycznego werdyktu, a inni rozczarowani. Życie.

mowano postawy moralnej wyższości i nie traktowano z góry. Zwłaszcza wobec polityków wybranych w demokratycznych procedurach Zrzeszenie zawsze miało oczekiwania, że będą konstruktywnymi partnerami w konkretnych sprawach.

Dlatego wręcz szalenie dziwi, gdy w 2025 roku ludzie – nierzadko przecież należący, a co najmniej związani z naszym środowiskiem – zapalali takim oburzeniem na sam fakt napisania tego listu. Każdemu z nas indywidualnie może się nowy prezydent mniej lub bardziej podobać. Każdy może mieć taką, a nie inną jego ocenę polityczną. Ale to on obejmie urząd głowy państwa i będzie decydem w kluczowych dla nas sprawach. Konkurenci, polityczni oponenti z premierem na czele uznają ten wybór, a my mamy odgrywać jakiś teatr moralnego wzmożenia, bo ktoś ma takie oczekiwania? Zdumiewa mnie nastawienie niektórych osób, które na złość politycznemu przeciwnikowi są gotowe odmrozić sobie uszy. Co gorsza – nie tylko swoje, ale i nas wszystkich.

Przez ponad dekadę pracy w Zarządzie Głównym ZKP czytałem i słuchałem, jak to nasza organizacja jest przybudówką jakichś tam ugrupowań. A to PO, bo jej były senator został prezesem, a to PiS-u, bo zabraliśmy głos w sprawie papieża. Nawet ktoś całkiem poważnie oskarżał nas o kultywowanie ducha Unii Wolności. Jak znam Zrzeszenie, wielu jego członków głosowało na Karola Nawrockiego. Ale także wielu na pozostałych kandydatów. Korzystaliśmy ze świętego prawa demokracji. I dziś niektórzy są zadowoleni z demokratycznego werdyktu, a inni rozczarowani. Życie.

Czy naprawdę ta sprawa jest warta tego, by niszczyć naszą wspólnotę? Kopać jakieś okopy po partyjnych liniach? Polityczne barwy mają być ważniejsze od kaszubsko-pomorskiego kręgosłupa? Nie, nie i jeszcze raz nie! Karolowi Nawrockiemu gratulujemy wyboru, bo zyskał naprawdę imponujące poparcie. Jednocześnie oczekujemy, że jego zakorzenienie w pomorskich sprawach przyniesie dobre dla nas działania i decyzje, a nikt nie będzie się bał skrytykować prezydenta, gdy będzie inaczej.

MICHAŁ KARGUL

Jimrotno jak w mùzeùm?

Sedzisz w węgòdnym, miãtczim zeslu doma z taską arbatę w ręce i jednym klikniącym wchòdzysz darmò do Luwru. Drédzë klikniãcé i jes w Britijszcim Mùzeùm (British Museum) abò w Sykstińszci Kaplëcë (Cappella Sistina). Nicht nie stoi kòl ciebie, nie robi òdjimków, nie wòtò za bilietã. Mòżesz so włãczëc wëbrónã mùzykã i òbzerac òbrazë, wcëskajãcé do gãbë sztëczk kùcha. Leno tã i ekspònatë z rozmajitëch placów na swiece. Prawie wzéròsz na malënk Van Gogha z lëpama i räkama ùnuzlónyma marmòladã i nicht cë nick za to nie robi. Dzysò je to mòżebné i nie je to żòdna bójka. Przecã ò to prawie nama szło, żebë miec wszëtckò na wëcygniãcé räków, abò barzi czik-ców. I jak? Widzy sã wama taczë zwiedzywanié? Sygnie wama takò wirtualnò wanoga? Mie wierã nie. Nie je to równak to samò, chòcbë bëto nót stac

w dludzim ògònie pò biliet, wòrt je òbezdrec Mònã Lisã (Gioconda) na gwòsné òczë, nie przez ekran. Dzysdnia mùzea i skansenë, te z kamów, cegłów, dëlów i cësżë, zdòwają sã bëc czims niepòtrëbnym, bò przëstãp do kùńsztu (tj. jegò dokazów) przecã mómë w czeszeni. Za czim tej mómë jachac do placów, gdzie ni mòże nick dotknãc, nie mòże gadac, a òchrona bòczno zdrzi na kòzdi nasz krok? Prawie za tim. W czasie, gdzie wszëtckò mòżna dotknãc, pòdrobic i kùpic, mùzeùm dówò cos, czegò nie jidze ju nigdzie dostac, cos nadzwëkòwégò.

Mòże dlòte mùzea dali przëcygają miliónë lëdzy na całim swiece. Ne wiòldzë i te mòté. Cos w nich sedzy – i nie jidze mie ò pajka czë chrobòka. Przëstòwanié z czims pò pròwdze jinaczi szmakò, czësto jak z kòrbiónkã bez mòbilkã, jidze gadac, stëchac, a nawetka i widzec, le nie je to pòtkanié „na żëwò”. Dzecóm sã wëdòwò, że mùzeùm to plac ze stòrima zachama, w chtërnym jimra wëchòdzy z kòzdgò nòrcëka razã z pajkama, wòrt je jim pòkazac, że tak nie je! Jò kòchóm mùzea, a latné ferie to je nòlepszi czas, żebë òbjachac wnet wszëtczë kòl siebie dzesãti ròz, pòmalkù, spòkójno. To sã nie przikrzy. Ni mùsi to bëc zarò jaczi Luwr. Na dwiërzach do jednegò z najich skansenów widza jem taczë zdanié: „Pòj, pòkòżã cë, kògùm tã jes”. Kò w mùzeach je pròwda ò nas, ò lëdzach, chtërny bëlë przed nama. Mùzea nie chcã ùmierac, ni mògå, bo

Jò kòchóm mùzea, a latné ferie to je nòlepszi czas, żebë òbjachac wnet wszëtczë kòl siebie dzesãti ròz, pòmalkù, spòkójno. To sã nie przikrzy.

z nima ùmrze tész naja historiò i kùltura, a tegò przecã nie chcemë. Pròwda?

Tej òb lato baro jem ròd, czëj wi-dzã w skansenach i mùzeach skòpicã lëdzy, nòwiãcy familiów z dzecama, i nie je jima jimrotno, bò dzysdniowi mùzealnicë stòwają na głowie, żebë dzecóm a starszim dogòdzëc. Nie je to letkò robòta, bò sprawic, cobë taczì mòti cyfrowi gzub òstòł kòl dównégò wëstòwkù chòc na piãc minut, to tak cos jak robòta w cyrkù. Samò gòdanié tej-sej nie sygnie. Nót je zaspiewac, zatańcowac, zagrac, cos nacëchòwac, ùwarzëc. Taczich mómë gòscy w mùzeach – wëmògajãcëch. Mùzea i skansenë òb lato nie spią, nawetka w nocë nie je w nich cëchò. Rozmajité kòncertë, wëstòwczì, pòtkania. Cëż w nich sã dzeje, to nie je w głowã do pòjãcò. Ricerze, kròlewiónczi, żòtniërze i krzëżòcë, czarzelnice i Bòrowò Cotka – wszëtczich jidze pòtkac, czëj sã bëlno trafi. W lëpińcu i zëlnikù leżnotów nie

felëjë. Kòzdi gwësno nalëze cos dlò siebie. Chùdzy nigle w jaczi galerii handlowi. Rozmajité warkòwnie lëdowégò kùńsztu, pieczeniégò chleba, pleceniò kòszów a jinszé cëda. Miast jaczegò chińszcégò magnesu znad mòrza lepi so przëwiezc cos pròwdzëwégò, a nòlepi cos, co zrobilë jesmë sami. To je dopiërze pamiãtka nie do pòdrobieniò.

Juwerno jak z mùzeama je tész z bibliotekama. Pierwi to bëł plac leno z ksążkama, a dzysò nalëzesz tam nie leno zwëczajné ksążczì (chòc te lubiã nòbarzi), ale tész planszowé grë, àudiòbòczì, plat-czi, a przede wszëtczim pòtkòsz czekawëch lëdzy. Jidze mie m.jin. ò zëndzenia z pisarzama, rozmajité warkòwnie i zajmë dlò dzecy i ùstnëch – òglowò sã to pròwdzëwé centra kùlturë, nie leno dodomë ksążków, jak bëto czedës. Móm w wiòldzim ùwòżanim lëdzy, chtërny robiã w nëch placach, bò dobëc dzysò w mióncach z mòbilkã ò ùwògã człowieka (òsoblëwie nòmłòdszégò), to je pròwdzëwi kùńsztu. Nie kòzdi rozmieje to zrobic. Tej mòże lepi miast leno lezec w słuńcu na pieglëszczu i przëwìjac bez całi ùrlop rolczì (bëdnòmi nie papiorowi), wòrt je nalëzc jaczë mùzeùm w òkòlim? Dlò kòzdgò gwësno cos sã nalëze. Na szczescé mómë jich na Kaszëbach skòpicã w kòzdim dzëlu, tej je w czim wëbierac. A jezlë chtos lubi, jak mù sã przikrzy, tej niech nie jidze do mùzeùm – tam jimrë ni ma!

ÒLGA KÙKLIŃSKÒ

Polska Filharmonia Bałtycka w Gdańsku zaprasza

27.06-26.08

Archikatedra Oliwska
w każdy wtorek i piątek,
20:00

68. Międzynarodowy Festiwal
Muzyki Organowej w Oliwie

Jürgen Geiger, Roman Perucki,
Zsolt Máté Mészáros, Roberto
Bonetto, Björn O. Wiede, Diego
Cannizzaro, Andrzej Chorośniński,
Stanislav Šurin, Gail Archer,
Stephan Pollhammer, Axel Flierl,
Martin Gregorius, Andreas Liebig,
Pavel Svoboda, Jean-Christophe
Geiser, Ines Maidre-Aarvik / organy

13-23/07

Polska Filharmonia Bałtycka

Chopin nad wodami Motławy

Bartosz Skłodowski, Patryk
Morgaś, Mikołaj Sikala, Daniel
Ziomko, Michał Mossakowski,
Paweł Rydel, Elżbieta
Pasierowska, Piotr Pawlak,
Arturo Grossi, Natalia Zaleska
/ fortepian

24-26/07

Polska Filharmonia Bałtycka

Chopin nad wodami Motławy
– specjalne recitale
uczestników Konkursu
Chopinowskiego 2025

Yehuda Prokopowicz, Jan Widlarz,
Viet Trung Nguyen / fortepian

5-9/08, 19:00

Muzyka w zabytkach
starego Gdańska:

5/08

Kościół św. Barbary

Bałtycki Kwintet Dęty:
Agnieszka Respondek / flet
Daniel Bernardino / obój
Karol Respondek / klarnet
Ewa Naczk-Jankowska / fagot
Zbigniew Kaliciński / róg

6/08

Góra Gradowa

Baltic String Quartet:
Tomasz Diakun / skrzypce
Sylwia Kolińska / skrzypce
Kamila Pietrzak / wiolonczela
Tomasz Pozorski / altówka

7/08

Polska Filharmonia Bałtycka

Atsumi Fukuda / fagot
Joanna Kravchenko / altówka
Maksymilian Zajączkiewicz
/ klawesyn

8/08

Oblackie Centrum Edukacji
i Kultury

Andrzej Wojciechowski / klarnet
Monika Orłowska / skrzypce
Patryk Purzycki / altówka
Edyta Słomska / wiolonczela

9/08

Kościół św. Katarzyny

Trio smyczkowe w składzie:
Adam Bruderek / skrzypce
Aleksandra Stadniczenko
/ altówka
Małgorzata Bleja / wiolonczela

08.08, 19:00

Polska Filharmonia Bałtycka

Koncert Symfoniczny.
Cztery Pory Roku i tango

Orkiestra PFB
Natalia Walewska / skrzypce

W programie: A. Vivaldi, A. Piazzola,
A. G. Villoldo, G. Rodriguez

16.08, 19:00

Polska Filharmonia Bałtycka

Koncert Symfoniczny.
Mistrzowie muzyki filmowej

Orkiestra PFB
Alexander Humala / dyrygent
Robert Kwiatkowski / skrzypce
Szymon Zawodny / saksofon

W programie: Leonard Bernstein,
John Williams, Wojciech Kilar

Polska Filharmonia Bałtycka
im. Fryderyka Chopina w Gdańsku

Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Pomorskiego

SPONSOR
STRATEGICZNY
PFB

GRUPA ORLEN

GŁÓWNY SPONSOR
PFB
MECENAS KULTURY

Polska Grupa Energetyczna

Nadbałtyckie
Centrum Kultury
Gdańsk

Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Pomorskiego

Nadbałtyckie Centrum
Kultury:
jedna instytucja
– dwa miejsca, które
musisz zobaczyć
Odkryj zachwycające
Centrum św. Jana
i urokliwy
Ratusz Staromiejski

Dwa historyczne
klejnoty w sercu
Gdańska,
gdzie
historia spotyka
się z kulturą!
www.nck.org.pl

